

HID

IRODALOM
MŰVÉSZE
KRITIKA

SINKÓ ERVIN:

Egy regény regénye

FEHÉR FERENC:

Álom déli dülőutak szé.én (versek)

SZIRMAI KÁROLY:

Látogatás a mesternél (elbeszélés)

NYIRI ÉVA (Páris):

Ácsok, Hírmondó, Babszem
(versek)

REMÉNYI JÓZSEF (Ohio):

Ablakmosás, Nem mindig és s.
lok a versben (versek)

R. TOSOVICS:

Hiába, Ha meztelen vagy (versek)
Sáfrány Imre fordításában)

MAJOR NÁNDOR, QUASIMODO
elbeszélései

MAJTÉNYI MIHÁLY:

Rigómező

ZIHERL BORISZ:

Az egzisztencializmus (befejező
rész)

**NÉPRAJZ, ÖRTÜZ FÉNYÉNÉL,
KÖNYVISMERTETÉS, LAP-
SZEMLE, DISPUTA**

MŰMELLÉKLETEK:

Bezerédi Lajos (Csáktornya)
szobrai és domborművei
Sáfrány Imre illusztrációi

június-július

XVII. ÉVF.

1953

A munka útján

a könyv a dolgozó ember legjobb utitársa

**Minden olvasónak
irodalmi tájékoztatót ad**

Gyors és pontos könyvszolgálatot nyújt a

Könyvbarátok köre

A KÖNYVBARÁTOK KEDVEZMÉNYEI:

20⁰/₀-os engedmény a könyvek bolti árából;
részletfizetéses könyvbeszerzés;
ingyenes illetménykötet;
állandó árúhitel;
minden könyvvásárlásnál elsőbbségi jog.

Minden könyvbarát díjtalanul megkapja a Testvériség-Egység
könyvkiadóvállalat új képes könyvjegyzékét, amely egyben
irodalmi tájékoztatóul is szolgál.

ÉRTÉKES IRODALMI MŰVEK SAJTÓ ALATT:

A REGÉNY MESTEREI:

Móricz Zsigmond: Légy jó mindhalálig
Gárdonyi Géza: Egri csillagok
Burchardus: Lucrezia Borgia
Munk Artúr: Köszönöm addig is...

TESTVÉRISÉG-EGYSÉG könyvkiadóvállalat Novisád, Arsa Teodorovics 11.

Postatakarékszám 300-T-251.

EGY REGÉNY REGÉNYE

(Moszkvai naplójegyzetek 1935-től 1937-ig)

1. AFFÉLE BEVEZETŐ

Elhatározni, hogy művészileg objektívalod életednek legfeldúlóbb és legérlelebb, élményekben leggazdagabb döntő szakaszát: ez a legkedvezőbb körülmények közt is azt jelenti, hogy kalandba kezdesz. S a kaland fogalmában benne foglaltatik, hogy kétes kimenetelű.

Ép ez az, ami izgatóan vonzó a művészi alkotásban: nem volna érdemes a megformálás műveletével fáradozni, ha az maga a művész számára nem járna mindig újra meglepetésekkel. Mennél inkább konkrétan elevenek a figurák s mennél inkább megelevenedik a felidézett idő és tér, melyben mozognak, annál kevésbé marad az író számára lehetőség, hogy kieszelje a sorsokat és eseményeket. A művészi hallucinációt az különbözteti meg a képzelet felszínes játékaitól, hogy nem marad többé semmiféle önkénynek szerepe. Szükségszerűség és törvények uralkodnak, irányítják és alakítják a fejleményeket, oly kérérlhetetlenül, mint magában a természetben. Ezért az író a megformálás műveletével mindig ismeretlennek, váratlan feladatoknak és meglepő megismeréseknek megy elébe, kalandba kezd és kalandot él át.

Van azonban még egy tényező, mely kalandos jelleget ad a regényíró vállalkozásának. Az író egy élménykomplexumnak a művészet eszközeivel való érzékeltetésén dolgozva, nemcsak abban az időben és térben él, melyet művében meg akar rögzíteni, az író nemcsak emlékezik, hanem egyben maga is mozgásban van, benne a mozgalmas időben. Szakadatlanul új benyomásoknak, megismeréseknek és élményeknek kitéve, az írónak a saját emlékeihez való viszonya se változatlan. Az, hogy miként értelmezi és értékeli azt, amire emlékszik, ez a megformálás művelete folyamán lényegesen módosulhat. Különösen akkor, ha nem hetek vagy hónapok, hanem évek kellene hozzá, hogy az egyszer, tán könnyelműen megkezdett munkát befejezze. S ha nemcsak egyszerűen évekről, hanem megrendítő eseményekben szokottnál is bővelkedőbb esztendőkről van szó! S ha azonkívül még ezekben az esztendőekben, ahelyett hogy viszonylagos mozdulatlanságában összpontosíthatná minden figyelmét erre az egy élménykomplexumra, sűrűn kell változtatnia a helyét, a falut, a várost, az országot, melyben folytathatja munkáját, ha minduntalan más és más perspektívából kell néznie modelljeit — az írot nyilvánvalóan fenyegeti az a veszély, hogy idő és tér, külső és belső körülmények, egyszóval a mozgás törvényei, a mozgás rációja erősebb lesz, mint az ő irracionális, a multnak és múltónak művészi megrögzítését követelő szükséglete és akarata.

Az „Optimisták” című történelmi regény az 1918—19-es magyar forradalom arculatát és az akkori forradalmár-nemzedék krízisekkel teli benső történetét akarja érzékeltetni. Írója 1931-ben, teljes elszigeteltségben egy jugoszláviai faluban kezdett bele a regénybe, melynek befejező mondatát semmivel se kisebb elszigeteltségben, csak még nagyobb létbizonytalanságban, 1934 egyik téli napjának hajnalán Párisban írja le.

Ennek a regénynek a keletkezésére mindaz érvényes, amit a művészi alkotásról általánosságban állapítottam meg s ép ezért felesleges is volna külön személyszerint az „Optimisták” című regényre vagy annak írójára szót vesztegetni. Itt a regény, megvan s beszél önmagáért; ha pedig nem tud önmagában önmagáért helytállni, akkor úgyis hiábavaló minden beszéd.

Ez az írás tehát nem azért íródik, hogy az író a maga kerekén két évtized előtt befejezett művét mentegesse, védje vagy dícsérje. S nem is azért, mert az író a saját személyének túlzott jelentőséget tulajdonít. Ha a következőkben mégis sok szó esik majd úgy a regényről, mint szerzőjéről, ennek az az oka, hogy nincs módom ennek elkerülésére. Illetőleg csak akkor volna rá mód, ha lemondanék arról, hogy az „Optimisták” megjelenése alkalmából nyilvánosságra hozzam e regény regényét is. Erre nincs jogom. Máig őrzött és sikeresen megőrzött moszkvai naplóm, levelek és egyéb dokumentumok ma már történelmi szempontból érdekesek s ezek alapján akarom elmondani a regény regényét.

Mikor 1934-ben azon a téli hajnali órán végre pontot tettem az „Optimisták” utolsó mondata után, akkor, természetesen, boldog voltam és — ami persze kevésbé természetes, de nem kevésbé megokolt — ugyanakkor szerencsétlen is. Egyszerre csak a rengeteg teleírt papír, mely ott feküdt előttem, a létező dolgok könyörtelen tárgyilagosságával támadt rám a kérdéssel: — És most?

A kérdés szerfölött logikus volt. Mit ér egy levél, még ha szíved vérével írtad is, mely nem tud eljutni a címzetthez? Mit ér a kézirat, melyet az író felesége, szegény, gyönyörűen gépelt le szép fehér papírra — papírra, melynek a beszerzése nem egyszer jelentett küzdelmes feladatot —, mit ér az 1200 oldalas regénykézirat, ha odakerül a többi mellé, a szekrény tetején vagy az ágy alatt elhelyezett, terhétől és a sok utazástól megviselt vulkanizált bőröndnek nevezett tömegsírba? A kérdést, mely a boldog pillanatban rárontott és boldogtalanná tett, tömör rövideggyel Ady Endre már megfogalmazta:

„Mit ér az ember, ha magyar?”

Amit az önvédelemből, azért, hogy minden vándorlások közben is képes legyek folytatni a munkát, mindig újra leküzdöttem, elhallgattattam, a kérdést most nem lehetett elnémitani. Mint az ezeregyéjszaka meséiben palackba zárt szellem, amint nem volt ami visszafojtsa, nyomasztó árnyékával nagyra, óriássá nőtt, mint maga Páris, mint maga az egész idegen világ.

Egy regénykézirat csak potenciálisan egy regény kézírata. Realitássá mint regény csak akkor válik, ha — én tudom, tudva tudom, hogy milyen hazugság arról beszélni, hogy a művészet önmagának a célja! — ha az író rajta keresztül, benne s általa a maga vízióit és igazságait mások számára is élménnyé tudja tenni. S hogy a három és fél éves munka végére értem, egyszerre nem lehetett többé elbújni a kérdés elől: mit lehet kezdeni a vadidegen Páris közepén egy ekkora, ijesztően terjedelmes magyar nyelven írt kézirattal? Ilyen magyar kézirattal és mindenek tetejében 1934-ben, amikor

már Hitler Németországnak hivatalosan és nem-hivatalosan is bálványozott hőse és vezére, de Európa nagyhatalmainak is alig titkolt reménye volt? Mít lehet kezdeni ilyen kéziratral egy korszakban, melyben Hitler mindinkább úgy lett a polgári s nemcsak a polgári ifjúság s nemcsak az ifjúság szemében ideál, mint ahogy a mult század elején a franciák álmodtak Napoleonról?

Amit 1934-ben Európában valóban időszerűnek, valóban impozánsnak éreztek, ami a figyelem középpontjában volt, az a német fasizmus és általában a fasizmus mind félreismerhetetlenebbül felfelé ívelő útja volt. Tucatszámra, nem, százsámra jelentek meg cikkek, tanulmányok, riportok, könyvek, melyek a német nemzetiszocializmus gondolatait, eszméit, teljesítményeit és perspektíváit tárgyalták és elemezték. S napról-napra szaporodott az olyan liberális európai szellemi nagyságok száma, akik ugyan különválasztották magukat a fasizmus ideológiájától és attól, amit finoman „kilengéseknek” neveztek, de ugyanakkor a részrehajlatlan tárgyilagosság nevében annál inkább elismeréssel adóztak a fasizmus pozitív és építő teljesítményeinek, a XX. század „újszerű forradalmának”, a nemzeti energiákat addig elképzelhetetlen mértékben mozgósító teremtő erőnek. Európa leghatalmasabb munkáspártjai és szervezetei, a német munkáspártok és munkásszervezetek egyik napról a másikra hangtalanul mint valami gigantikus süllyesztőben eltűnhettek, eltűntek a történelmi színpadról — akkor s ezidőben az „Optimisták”! Miféle érdeklődésre tarthat számot 1934-ben az az epizód, melynek az első világháború utáni hónapokban, a véglegesen idejétmultnak látszó forradalmi dagály idején Magyarország volt a színhelye?

S maga Magyarország? Mióta a forradalom bukása után, 1919-ben onnan Ausztriába menekültem, nem volt nap, hogy nem kellett rágondolnom mint elárult és eltipott remények duhaj uraktól hangos temetőjére; temetőre, mely időről-időre és mindig újra vesztőhely is. A húszas években, az úgynevezett konszolidált ellenforradalom idején Osvát Ernő és Móricz Zsigmond még rászánta magát, hogy meglehetősen sűrűn helyet adjon a Nyugatban regényeimnek, novelláimnak, cikkeimnek. Azóta a német események hatása alatt a konszolidált magyar ellenforradalom mindinkább a „dinamikus” ellenforradalom, a fasiszta diktatúra felé orientálódott. De ha nem is így lett volna s ha közben Osvát Ernő nem is követett volna el öngyilkosságot, ha a Nyugat még mindig hajlandó is lett volna, mint ahogy már rég nem volt többé hajlandó, bármit is tőlem kinyomatni — magyar forradalomról szóló olyan regény, mint az „Optimisták”, Horthy Magyarországon, természetesen, soha semmi körülmények között nem láthatott nyomdafestéket.

Igen, de volt egy magyar emigráció is. Volt egy magyar kommunista párt is Moszkvában és ott az Idegennyelvű Munkások Kiadóvállalatának (Izdateljstvo Inostrannih Rabočih v SSSR) volt magyarnyelvű könyvkiadó osztálya is.

S ép ez az, ami jelentőségteljesen világítja meg az „Optimisták” szerzőjének akkori helyzetét: az, hogy a regénnyel, melynek témája a magyar forradalom volt, legkevésbé se számíthatott a magyar párt könyvkiadóvállalatára. Egyszerűen azért nem, mert ami Moszkvában magyar szépirodalom címen kiadásra került, annak nagyjában és egészében sokkal több köze volt a mindenkori változó pártvonalhoz, mint az irodalomhoz. Ezt legjobban bizonyítja az a tény, hogy amikor a második világháború végén, negyedszázados emigráció után Moszkvából hazatért a párt Magyarországra, a moszkvai emigráció egész mennyiségileg impozáns belletrisztikai poggyászában alig akadt egy-két olyan Szovjetországban írt és kiadott regény, színdarab, novellás- vagy verskötet, melyet maga a párt szükségesnek vagy helyénvalónak tartott volna Bu-

dapesten újra kinyomatni. Ebben a tényben kifejezésre jut a Moszkvába emigrált magyar forradalmi írónemzedék egész tragédiája. Mert voltak a moszkvai magyar emigrációban tehetséges, sőt rendkívüli tehetséges prózairók és költők. S mégis tény, hogy az egész negyedszázados moszkvai emigráció alatt egyetlen olyan magyar szépirodalmi könyv se került ki a sajtóból, melyet Móricz Zsigmond vagy József Attila mértékével mérve, magyar irodalmi értéknek lehetne deklarálni. Aki Zürichben, Bécsben vagy Párisban élve mint művészember kíséerte figyelemmel a Moszkvában élő pártírók és költők írásait, az legjobb esetben igyekezhetett belátni, hogy az ilyenféle irodalom politikai szempontból célszerű vagy elkerülhetetlen, de ha sikerült is ezt elhithetni magával, akkor is csak e pártirodalom ellenére őrizhette meg hitét a párt új embert teremtő, az emberi szellemnek szárnyat adó, szellemileg felszabadító hivatásában.

Az eredmény azonban csak az a megállapítás lehetett: a könyv, ami a pártnak kellhet, az nem az én könyvem. Ép azért kell legkevésbé azoknak, akikhez ép az előretörő fasizmus miatt legközelebb érzem magam, mert róluk és elsősorban nekik írtam. Mindenekelőtt ép azért nem kell, nem kellhet nekik, mert mindenre és mindenkire való tekintet nélkül törekedtem a forradalom ellentmondásokkal tele élményének kiméletlenül teljes kifejezésére. Ép azért nem kellhet nekik, mert azt írtam meg, amiről úgy éreztem, hogyha én nem írom meg, senki más se fogja, meri vagy tudja megírni.

Megírtam, megvan. De most, hogy megvan — mintha még se volna meg, mert hogy megvan, ime, mindjárt ez első hajnali meditációban kiderül, hogy nem lehet meg, tudniillik nem válhat a telefirkált rengeteg papír a négy falon és az utazóbörönd kézirat-tömegsírján kívül élő objektív emberi világban objektív élő és ható valósággá, könyvvé. De ha ez így van, akkor felvetődik a kérdés: van-e egyáltalán jogosultsága, erkölcsileg igazolható-e ez az én egész monomániákus, grafomániákus existenciám? Nincs nyomasztóbb, fullasztóbb, mint az a kétség, hogy hátha mégis az egész életed módja tartalma, maga az életed egy fikción épül.

Vannak szavak, melyek amikor először kerülnek szemünk elé, oly erővel támadnak ránk, hogy soha többé el nem mosódnak az emlékezetünkben. El-el-takarják őket életünk különböző eseményei, de csak azért, hogy aztán életünk különböző fordulatainál, újra átüssenek mindig növekvően tragikus hangsúllyal. Még a grinzingi barakklakásban az emigráció elején ütötte meg szememet Hebbel naplójának két mondata. Az egyik a selyemhernyóról szól, amely mináig is szőni fog, még akkor is, hogyha a világon már senki se lesz, aki selyemholmit akarna. Ha az ember huszonegynéhány éves, mint voltam én akkor, vonzza ez a dacos pátosz és tetszeleg a szerepben, hogy ő is csakazértis... a magatartás esztétikai pátosza elégtellel tölti el egy világban, mely tipor minden szépen és jön. Csakhogy idővel a selyemhernyó rájön, hogy nemcsak a maga költségén él és az élet, ez az élet — az, hogy szabad-e így folytatni — normális problémává válik. Különösen akkor, ha van mellette valaki, aki viseli ennek a te életednek minden rendkívül nehéz következményét. És ezen a párisi hajnalon, az „Optimisták” befejezett kézírata láttán feltámadt Hebbel naplójának az a másik mondata is, amely soha addig úgy fel nem fedte a maga jelentőségét, mint ép akkor. Ez a mondat eredetiben így hangzik:

„Von meiner Poesie hängt mein Ich ab; ist jene ein Irrtum, so bin ich selbst einer.”

Ez többet jelent, mint annak a felismerését, hogy a költő életének jogosultsága költészete jogosultságától függ. Nem is a felismerés az, ami itt a leg-

fontosabb, hanem a szándék és az elhatározás, mely a felismerésben csak kifejezésre jut. A szándék, hogy a költő mindennek és mindenkinek ellenére egész életét alárendelje a feladatnak, melyet az ő személyes, az ő személyéhez kötött feladatnak tart.

De nemcsak elhatározás az, ami itt tudatossá vált. Az ilyen elhatározás ugyanis egyben meghajlást is jelent, nem alázatos hanem öntudatos meghajlást a sors előtt, melyet magam választok azzal, hogy sorsomnak ismerem el, sorsomnak akarom.

Igen, de ugyanakkor immár minden ifjonti tükörbenezés és önelégültség nélkül ép azért felmerül a lehetőség, hogy amit személyemhez kötött feladatnak tartok, amire az életem teszem, arról kiderülhet, hogy nem hivatás, hanem rögeszme, nem a következetes harcos, hanem a makacs bolond útja, mely elvesztetté teszi az egész életet.

Ván az elszigeteltségnek és visszhangtalanságnak olyan foka, melyben az embernek nap nap után, sőt óráról órára küzdenie kell azért, hogy megőrizze hitét a saját hivatásához való jogában, az arra való jogosultságban, hogy minden legjobb erejét látszólag felesleges versek, regények és drámák írására fordítja egy világban, melyben emberek, a hozzá legközelebb álló emberek igazi sebektől igazi vérrel véreznek az élet megszépítéséért és az emberi igazság győzelméért vívott küzdelemben.

Nem azért lettem író, hogy megtagadjam a szolidaritást ezzel a küzdelemmel; ép ellenkezőleg, a szolidaritás fájdalma és akarata tett íróvá, és a hit, hogy — hatásosabban mintha mást tennék — az írással is, az én írói munkámmal is ebben a küzdelemben veszek részt. Enélkül a hit nélkül lehet az ember kiváló stilisztá vagy az írás mesterségének sikerekben gazdag iparosa, tekintélyes, sőt hasznos polgár is, de az ilyen ember számára az írás csak annyit jelent mint minden más foglalkozás; a kenyérkereset, az élet eszköze. E hit nélkül nem lehet az írás egy egész élet primáris és feltétlen célja. De ép ezért, ép azért, mert szőröstül bőröstül angagsált, ezt a hitet mindig újra szorongatta és fenyegette a kétség: és ha kiderülne, hogy tévedés az egész?

Bár mindig hiányzott belőlem az a — különösen ifjú művészeknél gyakori — szerelmes, talán szükséges önáltató fanatizmus, mellyel saját alkotásaik értékét túlbecsülik, arról meg voltam győződve, hogy összes többi képességeimhez viszonyítva jobban semmit se tudok és semmi se felel meg annyira lehetőségeimnek és szükségleteimnek, mint a törekvés, mondhatnám kényszer, hogy szóba foglaljam, szóval rögzítsem le és szóban adjam tovább mindazt, ami bennem él.

Írónak lenni ilyképen, kezdettől fogva és az évek folyamán mindinkább egyenértékű volt számomra egy meghatározott kötelező ethikai magatartással a külső világhoz és saját személyemhez való viszonyomban. Ennek következtében lehefettem segédmunkás egy ágysodronybetétkészítő műhelyben, lehettem asztalosinas, vagy a Der Tag című napilapnak — a Bosel-féle korszakban — Bécs városát keresztülkasul bebarangoló inkasszánsa, lehettem — amint leggyakrabban voltam is, minden kereset nélkül, mint annyian mások a bécsgrinzingi emigráns barakkokban, de az a gondolat fel se merülhetett, hogy az írást magát bármi más szempontból is rendeljem alá, mint a saját belső igazságaim törvényeinek. Ezen a vonalon, ebben a vonatkozásban minden kompromisszum, minden „alkalmazkodás”, jobbra vagy balra, elárulása lett volna annak, amit számomra az íráshoz, mint életfeladathoz való jogosultságomat jelentette.

Ha tehát az „Optimisták” írója nem is tett semmit azért, hogy „a piac” kívánalmainak megfelelő portéka kerüljön ki a keze alól, sőt minden tőle telhetőt megtett, hogy úgy írja meg a regényét, mintha egyáltalán nem is volna valóság az, amit — a tényeket igen pontosan kifejező szóval — könyvpiacnak hívnak, mégis három és fél éves munka után épügy feladatának érezte, hogy a kéziratból ható és élő valóság, az olvasók kezébe kerülő könyv váljék, mint ahogy annak érezte, hogy magát ezt a kéziratot mindennek ellenére megte-remtse.

Míg egyéb kéziratokról általában kevés az elbeszélni való — tudniillik vagy akad kiadójuk vagy nem — az „Optimisták” című regény kézírata esetében nem így történt.

Ez a kézirat ugyanis egy adott pillanatban elkezdett valóságos külön életet élni, kalandokon és megpróbáltatásokon ment át mint valami valóságos húsból vérből való élő személy. S én, az írója egyszerre azon vettem észre magam, hogy szinte függetlenül a saját akaratomtól, az „Optimisták” kézírata sorsként szabja meg nemcsak útjaimat, hanem olyan helyzetekbe sodor s olyan váratlan tapasztalatokra és megismerésekre kényszerít, melyek döntően befolyásolják, sőt alakítják életem egész további folyását. A legkülönösebb pedig az: a kézirat tekervényes pályafutásának köszönhető — igen fájdalmas, de nem egyszer komikus — kalandok és élmények, közvetve vagy közvetlenül, ugyanazoknak a problémáknak a megvilágításán dolgoznak a külső valóság síkján, amelyekkel már maga a regény kézírata, a regény kéziratának legjellegzetesebb hősei viskoldnak. A kézirat története bizonyos értelemben folytatása a regénynek az empirikus valóság barátságatlan síkján.

Most hogy húszévi várakozás és ilyen kalandok után ez a regény a kézirat siralmas síri állapotából könyvalakban támad fel, időszerűvé vált, hogy elmondjam eddigi történetét. Vállalkozásomat lényegesen megkönnyíti, hogy nem kell emlékezetből rekonstruálnom a regény regényét: előttem vannak az eredeti írásos dokumentumok, melyekből idézek és mindenek előtt... Azalatt a két év alatt, amit 1935-től 1937-ig Moszkvában töltöttem, naplót írtam.

— Te jó Isten! A Szovjetunió 200 millió lakósa között nincs még egy olyan idióta, aki naplót írna! — mondta elképedve egy magyar elvtárs, mikor erről a naplóról tudomást szerzett. De mindjárt hozzátette: — Csak arra kérem, hogy se életemben, se halálomban az én nevem moszkvai tartózkodásával kapcsolatban, semmi összefüggésben meg ne említse.

Ez a magyar elvtárs, mint ahogy nemrég értesültem, ma már halott, de az ígéretemet, amit akkor tettem, a hozzátartozóira való tekintettel nem szegem meg. A napló azonban, melyet Moszkvában írtam, szintén megvan, itt van előttem s hozzátartozik az „Optimisták” kéziratának fantasztikus, de hiteles regényéhez.

2. MINTHA CSODA TÖRTÉNNE

Az „Optimisták” elkészülésének esztendeje, az 1934-es év teljességben igazolta a legsötétebb sejtelmeket. Minden megtörtént, hogy véglegesen megbizonyosodjam affelől, hogy az „Optimisták”, valamint írójuk egzisztenciája belátható időre felesleges és reménytelen. S ha ez az év mégse bizonyíthatta be ezt véglegesen, ez csak azért történt, mert a feleségem személyében ott állt az „Optimisták” valamint írójuk mellett valaki, aki módját ejtette, hogy mégis, továbbra is legyen valami, amire várni kell és lehet. Ő volt az egyetlen, akit nemcsak hogy nem ijesztett meg és nem ijesztett el az 1200 oldalas magyar-

nyelvű kézirat, sőt még mielőtt ez a tömeg papír véglegesen megjátszhatta volna reménygyilkos szerepét, ő arra a valóban vakmerő paradox következtetésre jutott, hogy még jobban szaporítani kell a kéziratok amúgyis félelmes mennyiségét. Először is úgy, hogy én, mintha semmi se történt volna, csak folytassam az írást s azután meg olyan módon, hogy ő az 1200 gépirásos magyar oldalt most még német nyelvre is lefordítja. Német nyelvre? 1934-ben, amikor Németországban a már kinyomtatott német könyveket is, amennyiben érnek valamit, máglyára vetik? Magyar regényt fordítani németre akkor, amikor emigrációba kényszerült Európaszerte ismertnevű német írók egész serege a saját eredeti német kézírataival se tud mit kezdeni? Hát nem átkozom már enélkül is minden gyakori költözésünknél azt a bizonyos amúgyis túlnehéz bőröndöt? S van-e egyáltalán bőröndünk, amelyekben nincs kézirat már úgysis?

Ezekre az érvekre az ellenérv úgy hangzott, hogy mégis könnyebb a nagyvilágban emberre akadni, aki németül tud olvasni, mint magyarul értőre s a kéziratot, tudniillik az „Optimisták”-ét addig nincs jogom a bőröndbeli alvilág újabb lakójának tekinteni, amíg ki nem derül, hogy német nyelven se kell a kutyának se. S így történt, hogy a Rue Racine-ban, a Hotel des Étrangers-beli legmagasabb, legkisebb és legolcsóbb szobában a kis asztalt megint elborította a sok papír és a szótárak s a feleségem keze alatt egyszer csak újra kopogni kezdett az írógép, mintha nem is egy befejezett munka s egy vesztett csata után volnánk, hanem megint az út kezdetén s fegyvert kovácsolva a készülő új harcra. S már megint volt mire várni: arra, hogy elkészüljön a német fordítás. S nemcsak a német. Közben akadt Párisban élő magyar ismerős is, Ney László festőművész személyében, aki vállalkozott rá, hogy francia feleségével együtt ezzel egyidőben franciára is lefordít párszáz oldalt, mutatóba, esetleges csaléteknek esetleges francia kiadóknak.

A szegény embernek avagy a szegény emberrel incselkedő életnek régi és mindig újra beváló trükkje ez: reményre való ok híján mindig akad ürügy a reményre, mintha csakugyan még mindig volna akarni- és várnivaló — gondoltam. Csakhogy az ilyen helyzetekben nem az a döntő, hogy mit gondol, hanem az, hogy mit szeretne az ember. S bármennyire is úgy hatott rám az írógép éjjeli és hajnali órákba nyúló kattogása, mintha magát az életünket őrlő elátkozott malom zörögne szakadatlanul a hotelszoba szűk négy fala közt s bármily hevesen is bizonygattam, hogy csak kínzás és önkínzás ez az újabb erőfeszítés, melynek a világon semmi értelme sincs — bizony megrémültem volna, hogyha érveim hatottak volna s nyomukban tétlen csend támad. Folytatni kellett a küzdelmet voltaképp már nem annyira valami konkrét reményért, mint a reménytelenség bevallásának a parancsoló kényszere ellen.

Szemernyi túlzás sincs benne, ha a reménytelenség bevallásának parancsoló kényszerével jellemzem az „Optimisták” akkori helyzetét. Páris az idegen számára valóban varázslatos város lehet. Nemcsak akkor, ha van bőven miből költenie, hanem akkor is, ha szűkösen, de a szegénységnek egy konszolidált állapotában él. A konszolidált szegénység azonban valósággal a tőkés arisztokrácia helyzetét jelenti ahhoz az állapothoz viszonyítva, melyben még szegénynek sem szabad lenned, mert amennyiben a rendőrség rajtakap, hogy bármiféle, akár a legrosszabbul fizetett alkalmi munkával is igyekszel kenyeredet megkeresni, börtönbe csuknak és átesznek a határon.

Ez azonban nem minden és még nem is a legrosszabb. Ami az idegent, akinek nincs ismerőse Párisban, még ennél a tiltott szegénységnél is jobban üldözi, beteggé teszi, megkínozza, az egy rövid mondat, melyet a világ legtermezesebb hangján hihetetlen spontaneitással és mesteri könnyedséggel mon-

danak titkárnők, irodaszolgák, szobalányok épúgy, mint maguk a főnökeik a telefonba vagy szemtől-szembe — mintha ez volna az a mondat, melyet osztálykülönség nélkül már a bölcsőjében mindenki fegyverül kapott a „méteque” ellen, látszólag ártatlan és ártalmatlan, látszólag csak egyszerű kíváncsiságot kifejező pár szó:

— *De la part de qui?* — vagy néha még rövidebben, rövidítve s a három pont akkor úgy hat mint várakozás, de lábhoz tett fegyverrel: — *De la part de..?*

Az idegen, akinek nincs ismerőse, addig még boldognak vallhatja magát a boldog Párisban, amíg meg nem tanulta, hogy mi rejlik e szinte behéizgően dallamosan ejtett öt egytagú szavacska mögött. De nagyon hamar rá fog jönni a jelentőségükre. Annyira, hogy már előre fél tőlük, ha csak leemeli az utcabeli *bistrot* fülkéjében a telefonkagylót vagy ha csak megy fel a lépcsőn, melyek kiadóhoz vagy szerkesztőséghez vezetnek. S joggal fél tőlük előre, mert bárkihez fordul, ami kifejezi kíváncsiságát, hogy ezzel vagy azzal kerüljön szemtől szembe, nem azt fogják kérdezni tőle, hogy milyen ügyben, hanem mindig újra, minden esetben lekötelezően udvariasan, barátságosan, sőt barbár voltodat megszegyenítő szeretetreméltóan:

— *De la part de qui?*

És meg fogja tanulni, könnyörtelenül meg kell tanulnia, hogy ez a nyájas kérdés minden betonerődítésnél és minden áthághatatlan szakadéknál leküzdhetetlenül torlaszolja el az útját. Ez a kérdés a maga tárgyilagosságával az idegent egyszerre a felesleges, az érdektelen, a lehetőség szerint elkerülendő vagy simán eltávolítandó tisztátalan tárgyak kategóriájába nyomja le. S ezen nem változtat, hogy félénken, hevesen vagy elkeseredetten kezdi-e magyarázni, hogy ő esetleg már egy hónapja vár és készül erre a találkozásra, hogy számára létkérdésről van szó s hogy egy kézirat birtokosa, amely meggyőződése szerint feltétlenül stb. stb. Mondhatja ezt vagy azt, nem fontos. Csak az a fontos, az a döntően fontos, hogy nincs mit felelnie a szabályszerűen mellének szegzett kérdésre:

— *De la part de qui?*

És mert idegenről van szó, akinek nincs ismerőse Párisban, Páris környékén, nincs az egész nagy francia földön, egyszerűen nincs mit felelnie, illetőleg nincs kinek a nevével felelnie a kérdésre. És mert nincs, ezzel maga tört pálcát önmaga felett. Mert amint kiderül, hogy nincs mit felelnie erre a kérdésre, a telefondrót másik végén csak egy történik a két lehetőség közül: vagy nyomban, pillanatnyi habozás nélkül felhangzik a többé-kevésbé válogatott szavakba öltöztetett udvariassági formula — a végtelen sajnálatról s arról a körülményről, mely e pillanatban lehetetlenné teszi, hogy fogadjanak, vagy — amennyiben nem hangzik fel nyomban ez a válasz — azt felelik, hogy légy oly kegyes, várj egy pillanatig s miután kegyes voltál s vártál nem is egész pillanatig, a titkárnő hangja újra felcsendül és közli, hogy sajnós, a főnöke, akivel beszélni akartál, ép e pillanatban távozott el, illetőleg ép e pillanatban készül sürgősen eltávozni. De hogy neked nagyon sürgős — hogy már több ízben kerested telefonon, sőt személyesen is? S amit hangosan már nem is mondatsz, tudniillik hogy a metro és a telefonhívások árából már pár prix fixe-es ebédet ehettél volna... nem, ezt már csak gondolhatod, kimondani ez már barbár neveletlenség volna itt, ahol mindenki olyan végtelenül és választékosan udvarias.

„De la part de qui...” És az álmodba is belezakatol a dallamos kérdés és már előre megalázásként éled át a holnapi, holnaputáni és holnaputánutáni napot, amikor mégis megint előszobáznai fogsz és mégis, megint megpróbálsz telefonálni. És mind ennek eredményeképpen egy-egy új verssel szaporodik meg a meglévő kiadatlan verseid száma, néha egy nap kettővel is, mint ahogy párisi naplómban lapozgatva erre a két, egyazon nap dátumával írt címnélküli két versemre találtam.

Lehetett volna szép is, jó is,
Csak ép ha minden máskép volna,
De minden úgy van, ahogyan van,
Köpök vagy sírok, hull a porba.

Gázolnak rajtam s nem is látják.
Be jó volna részegnek lenni!
De eszem virraszt és rámolvas:
Hazátlan rongy vagy, senki, semmi.

Páriának Páris se Páris.
Sose érti, akinek sorsa,
Hogy mért ép ő... De mért ne ő?
S úgy döglök meg majd csodálkozva.

.S a másik, ezidőből való, nem kevésbé vidám vers:

Aki árva, még árvább lesz,
Aki rongyos, meztelen lesz.
Megtanultam. S eltanultam
A kedves, enyhébb bölcseségeket.

S ha még indul ütközetbe
Napjaim fogyó serege,
Úgy megy mint hős elítéltek
Mennek vesztőhelyük felé.

Itt meg kell jegyeznem: az „Optimisták” németre fordítása nem akkor kezdődött, mikor a kézirat alá odaírtam, hogy vége. Ahogy egy-egy fejezet megszületett magyarul, szerény csendben észrevétlenül szaporodtak a németre fordított részek is. Ép ezért veszedelmes gyorsasággal közeledett a nap, mikor a magyar kézirat mellett ugyanolyan szépen, gondosan gépírva kikerül a feleségem keze alól az „Optimisták” német példánya is — s amikor aztán letagadhatatlanul kézzelfoghatóvá fog válni, hogy a magyar eredeti épúgy, mint a német változat nem kevésbé volt anachronisztikus időtöltés, mint annakidején a bús ábrázatú jó manchai Don Quijano lovagi vállalkozása. A művészet valóban ördögi találmány: amilyen kiapadhatatlan tisztagyönyörűséggel olvassa az ember a Don Quijote történetét azért, mert Cervantes írta meg, amilyen szép a történet olvasva, olyan s még olyanabbul buta, kínos és egyáltalán nem szép, hanem nagyon csunya, nem felemelő, hanem tisztátlan és keserű a valóság síkján élni meg a don-quijote-i sorsot. (A realizmus problémája valóban nem egyszerű.)

Ezidőben történt, hogy egy őszi nap délutánján, miután Dupont kávéházban bedobtam a zsetonokat a telefonkészülék nyílásába, megforgattam a tárcsát s megmondtam a nevemet s egyben a bátortalan óhajomat, hogy fogadjanak, egyszerre, ez egyszer nem az üldöző kérdést hallottam, hogy „De la part de qui?“, hanem minden további kérdés nélkül a készséges és tárgyilagos, raccsoló választ:

— Parancsoljon, kérem, holnap reggel, a lakásomon, Avenue de Lowendal.

Ez már magában is, a kudarcok eseménytelen hosszú sorában örvendés újságot jelentett. És másnap reggel, hónom alatt az „Optimisták” két nagy kék fedőlap közé szorított magyar kéziratának a társaságában elindultam, hogy meglátogassam Károlyi Mihályt. Izgatottan és azzal az elfogultsággal, mely nem illik egy emberhez, aki — mint én ekkor — már végülis közelebb járt a negyvenedik, mint a harmincadik évéhez. Ezúttal az izgalmat nem a kérdés váltotta ki, hogy sikerül-e valamit elérnem az „Optimisták” kiadása érdekében; az erre irányuló kísérleteket már jóideje inkább kötelességszerűen, voltaképp előre rezignáltan s nem valami lehetséges váratlan fordulat reményében végeztem. Gondolatban készültem rá, hogy megmondjam ennek az embernek, ha most először szembekerülök vele, hogy erkölcsileg, emberileg mit jelentett és mit jelent az ő életútja annak az egész magyar nemzedéknek, mely tanúja volt az ő példátlan pályafutásának: Magyarország egykori leghatalmasabb mágnásától, a gróf Tisza Istvánnal való párbajok — „nehéz lovassági karddal, bandázs nélkül” — egykori hősétől, a katori matrózlázadás barátjáig, a vörös grófig, a magyar népköztársaság elnökéig, a Horthyék külön törvényével az ezeréves magyar történelem legnagyobb hazáruelőjének bélyegzett, mindenéből kifosztott, földönfutóvá lett Károlyi elvtársig. S a másik izgató kérdésem: hogy fog hatni épen Károlyira, 1918 és 1919 történelmi szereplőjére, ennek a két történelmi évnek a regénye, az „Optimisták”?

Pontosan a megbeszélt órára érkeztem. Valójában már előbb is jártam a ház körül várva az időre, amikor már felmehetek. Mentem fel, megnyomtam a csengőt és vártam. Csend. Talán túl félnéken csengettem, erősebben nyomtam meg a villanycsengő gombját. Hiába. Csend. Egész emelkedett hangulatom egy pillanat alatt eloszlott. Normális körülmények között az ember egyszerűen azzal intézi el az ilyesmit, hogy valószínűleg valami félreértés történt. Én azonban a magas zárt ajtó előtt azzal a bizonyos nagy csomag kéziratával álltam, mely már ilyen és hasonló élmények egész sorozatával mérgett meg engem. Az emberek, akiknek nem volt részük ilyen élményekben, nem tudják, hogy egy barátságtalan érintés nemcsak önmagát jelenti, hanem felrezegetti, felidézi mindazokat, melyek tőle függetlenül gyűltek halomra. Mint egyetlen odavetett szó, ami felkavar s egyszerre jelenlévővé tesz minden kínos emléket. Csak még egyszer nyomtam meg, most már harmadszor, a villanycsengő gombját s ezúttal már azzal az érzéssel, hogy a csengetés az egész többemeletes házban visszhangzik. S aztán mentem le a széles, egyszerre ijesztően előkelőnek tűnő széles lépcsőház lépcsőjén, vissza a kapu felé, sietve, hogy mielőbb az utcán legyek.

De kint az utcán mégis mégegyszer megálltam s ahogy körülnéztem, egy a sarkon felbukkanó szembetűnően magas sovány alakban ráismertem Károlyira, akinek a fényképeire — lóháton, főúri vadászatokról, parlamenti szónoklatok alkalmából, és kardos, díszmagyaros pompával a Tolnai Világlapja meg az Érdekes Ujság című képeslap oldalairól gyerekkoromból emlékeztem.

Most kezében szalmafonatos cekkerrel, amennyire csak a ballába engedte, melyet észrevehető fáradsággal húzott maga után, láthatóan sietett. Cekkerét, melyből kikandikált a frissen vásárolt zöldség és saláta, mentegetőzve lóbálta meg már messziről, amint megpillantott. Mióta leesett a kerékpárjáról, nem tud rendbejönni a ballábával, mindig alábecsüli a távolságot, biztosra vette, hogy idejében visszaér s lám... S mintha fenyegető szerencsétlenségtől menekült volna meg azzal, hogy még itt talált, örvendezve és magát korholva vezetett fel, vissza a lakásába.

Attólkezdve, hogy a sietségtől még mindig kihevülve hellyel kínált az Invalidusok Otthonának kupolájára néző nagyablakos empire-szalónban s ő maga meglehetősen gyámoltalanul járt ki-be először azért, hogy a bevásárló táskáját kint valahol elhelyezze, aztán meg, hogy „megtalálja” a cigarettát s megnézze, hogy jól becsukta-e maga után a lakás ajtaját, addig a percig, míg megegyszer megköszönve, hogy voltam szíves meglátogatni őt, olyan tónust tudott adni egész együttlétünknek, mintha én volnék az, aki neki készül szolgálatot tenni s akivel szemben ő máris lekötelezettnek érzi magát. S ezt olyan szuggesztív közvetlenséggel tette, hogy első pillanattól kezdve valóban elfeledtette velem, hogy én vagyok az, aki mindig alkalmatlan és terhes segítségre szorul.

Mi módon érte ezt el, nem tudnám megmondani. Mindenesetre nem valami külső, hanem ha így fejezhetem ki magam, az ő benső modorának volt az eredménye, hogy így hatott rám. Míg velem szemben ült, mozdulatlan felsőtesttel, hosszú, keskeny, pecsétgyűrűs kezével az asztalon s csak az öreg, kopasz feje hajolt előre, oly magátólértetődően tette sajátjává minden gondomat, hogy azt kellett éreznem: végeredményben a közös gondjainkról folyik közöttünk a szó.

Bécsből, Zürichből, de mindenek előtt Párisból megvolt már a bőséges tapasztalatom az elragadóan jómodorú emberekkel való társalkodás rettenetes ürességére. Nem mintha nem volna okos, sőt sokszor érdekes az, amit az ilyenek beszélnek. S a problémák, melyek iránt érdeklődnek s tudakozódnak, csakugyan véresen komolyak. S mégis, mikor a találkozás végén kint vagy az utcán, egyedül, egyszerre keserű lesz a szájad íze, keserű és fanyar: az eszmecsere csak „konverzáció” volt s a sok szó nem arra kellett, hogy kölcsönösen közelebb kerüljön egymáshoz két ember, hanem ép ellenkezőleg: az illető úr osztályozni akart, mielőtt eltett téged is az exotikus csodabogárgyűjteményébe vagy pedig egyszerűen azért „társalgott” nagy és általános szellemtörténeti és politikai-világnézeti kérdésekről, mert ez a legválasztékosabb módja annak, hogy ne kerüljön veled személyes kapcsolatba, amiből az adott helyzetben őrá csak kényelmetlenségek származhatnának.

Károlyi azonban megkérdezte, miből élek s mikor megmondtam, hogy ez mért rejtély az én számomra is, nem beszéltetett engem tovább, hanem vizszonzásul saját magáról mondott el egyetmást. Úgy tett, mintha csak „társalkodna”, valósággal mintha szórokozta volna akarna. Magyarországról beszélt, arról, hogy talán az egyetlen európai ország volt, ahol teljes erejével, annyira fennállt a kaszt-rendszer, hogy nemcsak a nép és az arisztokrácia, hanem a polgárság és az arisztokrácia között is teljes volt az elkülönülés. Mesélt a pesti újságírókról, akik az első világháború előtt interjuolni jöttek le hozzá az egyik kastélyába és az ő huszárját megvesztegették, hogy árulja el nekik, hol Károlyi Mihály háreme s nem akarták a huszárnak elhinni, hogy nincs. S mesélt a feleségéről, Andrassy gróf lányáról, aki tizenhat éves korában Budáról át akart menni Pestre valamit vásárolni. Az angol nevelőnöje sürgő-

nyileg kérte a Párisban tartózkodó szülők engedélyét ahhoz, hogy Katinka grófnő az ő kíséretében átmehessen a plebejus Pestre. S ez alkalommal, mint egy futólag egyszerre megkérdezte tőlem: mit csinál a felesége? S ha legközelebb eljövök, szerezzek neki örömet, jöjjön velem a feleségem is.

A sokszor groteszk alkalmi munkákról, amiket a feleségem végez, aki orvosként nem dolgozhat, került a szó Párisra.

— Mégis, mindennek ellenére, fellélegeztünk, mikor a fullasztó Bécsből megérkeztünk Párisba, ahol az ember több csókolódzó párt lát az utcán, mint jelvényt — mondtam s elbeszéltem, hogy Bécsben, melyet a berlini (Reichstag felgyújtása után hagytunk el, az utolsó hónapokban napról-napra szemtanúként — a szó pontos értelmében szemtanúként — követhettem a náciizmus hódító diadalmas terjedését. Feleségem s én egyformán nem az utcán szembejövő emberek arcát, hanem csak azt néztük, hogy milyen jelvényt tűztek a kabátjuk hajtókájára. S nemcsak én, nemcsak a feleségem, hanem amint azt mind a ketten észrevettük, mindenki a vele szembejövő kabátja hajtókájára sandított csak. Ez már magában valami lidércnyomásosan embertelen légkört teremtett. Ha az ember egyedül volt a szobájában, akkor is még jóideig a jelvények táncoltak a szeme előtt. S a teljes tehetetlenség, az érzés, hogy ebben az országban nincs más kiút, egyszerűen végzet, amelyet senki se tud feltartani s szemed láttára nap nap után mindinkább beteljesedik. A város bármely részében is jártál, észre kellett venni: napról napra, mind gyorsabb ütemben egyre több és több lesz a kampóskeresztes jelvény, ifjak és lányok, középkorú és öregebb s minden rendű s rangú emberek mellén. Mint bécsi emigrációnk kezdetén, az infláció idejében, mikor óráról órára nőttek, szöktek fel az árakat jelző számok a kirakatba elhelyezett áruk mellett, úgy emelkedett szinte szemlátomást azok száma, akik a kampóskeresztes jelvényt tűzték a mellükre. Nem volt könnyű ebben az atmoszférában az „Optimisták”, a magyar forradalom regényének fejezetein dolgozni.

Ezzel kapcsolatban Dollfuss osztrák kancellárra terelődött a szó, akit pályája kezdetén az osztrák szociáldemokraták épúgy alábecsültek, mint ahogy annakidején a hitleri veszedelmet a német kommunisták. Otto Bauer fölényesen úgy csúfolta, hogy „Hitler mellényzsebben” — „Hitler in der Westentasche” — s Dollfuss a bécsi munkások felkelését leverve megmutatta, hogy alábecsülték hóhéri kvalitásait, míg csak őt magát is — ennek akkor Károlyival való első találkozásom idején alig múlt egy hónapja — őt magát is el nem tették láb alól az osztrák hitleristák. Károlyi azt mondta:

— *Mi mintha megszűntünk volna cselekvő tényezők lenni. A mieinkről, rólunk már csak annyiban van szó, hogy el kell dönteniük egymás között, ki legyen a hóhéruk, Heimwehr-e vagy Hakenkreuz, Stahremberg-e vagy Hitler...*

Mikor megszólalt, pillanatra a felindulástól kipirult az arca és hogy elhallgatott, a rövid mozdulatra lendülő keze s egy az ajka körül megjelenő vonás fáradtságot, szinte utálkozást fejezett ki. Ami engem meglepett, az a szó: mieink, mi, rólunk — a mód volt, ahogy teljesen azonosította magát a kommunistákkal. S meg is kérdeztem:

— Tudom, hogy minden antifasiszta akcióban résztvesz, de azt hittem, hogy ez valahogy emberi rokonszenvből és nem azért történik, mert ön kommunista...

— Nem, én ma sem vagyok marxista — vallotta meg Károlyi — de a Szovjetunió, ma az az egyetlen emberi remény, a politikai harc ott harc a humanizmusért. Meglátja, a végén nemcsak az angolok, hanem még Musso-

lini is ki fog egyezni Hitlerrel, az egyetlen hatalom, amely soha még csak kísérletet se tehet a Hitlerrel való lepaktálásra, az a Szovjetunió. A Szovjetunió, az — s Károlyi, aki jobban tudta kifejezni magát franciául, mint magyarul, kereste a szót s végül is francia szóval mondta meg a gondolatát — a Szovjetunió az én számomra a jelenben az egyetlen *noyau*, melyben él az emberi, a jövő.

Ezt a beszélgetésünket ő sem felejtette el, mert mikor 1937-ben az én moszkvai tartózkodásom, a moszkvai első pörök után megint találkoztunk Párisban, Károlyi azzal fogadott:

— Egy szót sem hiszek abból, amit a pörökről a kommunista lapok írnak. Temetés ez, kérem, higgye el, a magunk temetése ez, amihez mi hallgatóan asszisztálunk. Mert élet az, ha az embernek nincs többé reménye? A *noyau*, mi lett belőle...

Az „Optimisták” kéziratát otthagytam Károlynál azzal, hogy egyszer tán majd időt tud szakítani magának, hogy elolvassa. És hogy így fejeztem ki magam, ez nem csak szerénység és udvariassági formula volt. A délelőtt, amit vele tölthettem, magában is sokat jelentett a számomra; mióta az „Optimisták” elkészült, ez a kézirat most először szerzett nekem örömet. S azonkívül végülis Károlyi nem tartozik a hivatásszerű intellektuelek közé. Hogy egy idő múlva majd közli velem benyomásait a kéziratról, melynek témája az ő életének és működésének döntő jelentőségű korszaka: ennél többre nem számítottam.

Három nappal ez után az első találkozás után azonban levelet kaptam tőle. Csőpostán küldte s csak pár sor az ő jellegzetes nagy betűivel: keresem fel s hozzam magammal az „Optimisták” német fordítását s azt is, ami megvan francia fordításban.

Boldog csoda láttán ámulhat úgy az ember, mint ahogy a Hôtel des Étrangers-beli szobában ámultak akkor ketten. A kettő közül az egyik ugyan csak azt mondta: — Szerencse, hogy nem hagytam magam befolyásolni és megcsináltam a német fordítást — és úgy tett — pedagógiai okokból, mintha nem is érte volna meglepetés s mintha nem is támadnának fantasztikus reményei. Ez az egyik kettőnk közül nem én voltam. Meg voltam győződve, hogy az „Optimisták” s a mi sorsunkban fordulat előtt állunk, de az, ami aztán csakugyan bekövetkezett, az sokkal több volt, más, messzehatóbb, sorsdöntőbb fordulat, mint amilyenről fantáziáltam. A kiszámíthatatlan paradoxon, mely végülis bekövetkezett, a mondatban foglalható össze: az ember azt hiszi, hogy a Rue Racineból az Avenue de Lowendalra indul s később rájön, hogy nem oda, hanem Moszkvába vette útját.

3. KÁROLYI AKCIÓBA LÉP ÉS EGYMÁSUTÁN KÉT SVAJCI LEVÉL

Első szava önkéntelenül kitörő panasz volt, panasz, mely elkeseredettségével szemrehányásnak is beillett volna.

— Rettenetes, ez kérem rettenetes, ilyen halom kézirat, laza lapokkal, ha legalább valami módon összefűzték volna!

Az történt ugyanis, hogy ő a kéziratot nyitott ablak mellett olvasta s mikor kihívták a szobából, olyan szélvihar kerekedett, hogy mire gyanútlanul visszajött folytatni az olvasást, kétségbeejtő látvány tárult elébe: az íróasztalon csak a kézirat borítéklapja, viszont az egész padló össze-vissza be volt

borítva az „Optimisták” papírlapjaival. „A szó szoros értelmében, mint egy bálterem konfetti-csaták után hajnalban.” Négykézláb kellett összeszednie és aztán a munka, míg sikerült oldalszám szerint összeraknia a kéziratot — ez a munka se volt kicsi, de a kellemetlen izgalom sem, míg meg nem állapította, hogy megvan minden lap!

Az „Optimisták” gépírónöje, fordítója és eladdig jóformán egyetlen olvasója, aki ezúttal a meghívásnak megfelelően velem volt, annyira láthatóan őt terhelő vádként fogta fel a történeteket, hogy Károlyi, aki még az imént valóban elkeseredetten panaszkolta az átélt ijedelmet, gyorsan úgy tett, mintha a panaszkodása és szemrehányása nem lett volna komoly. És nevetve és sietve tért át arra, ami, mint ő mondta, elsőrangúan fontos. Mondjam el, mi mindent próbáltam meg eddig az „Optimisták” kiadása érdekében, hogy aztán — jó hogy így hárman vagyunk együtt, így együtt hárman kidolgozzunk egy haditervet.

Belekezdtem az eddigi kísérletek, illetve kudarcok felsorolásába s elmondtam mint legjellemzőbbet az Albin Michel könyvkiadónál tett rendkívül rövid látogatásomat. A rövid, az semmikép se az előszobában való várakozásomra, hanem csakis a nagy párisi kiadó dolgozósobájában való tartózkodásomra értendő. Kistermetű, morózus öregúr, elbarrikádozva nagy íróasztala mögött — lehet, hogy tőlem függetlenül is ép akkor rossz napja volt — mindenesetre még helyvel is elfelejtett megkínálni, nem is hagyta, hogy elmondjam, mit akarok, mindjárt a kézirat után nyúlt s annak súlyát a kezén érezve, nyomban fejét csóválta: — Oh! la! la! — s aztán olyan arckifejezéssel, mint akinek egy ételt kell megkóstolnia, mellyel szemben idioszinkraziája van, találomra felütötte és még ugyanabban a pillanatban mindjárt be is csukta s nyújtotta nekem vissza a kéziratot.

— Nem érdekel („ucun intérêt”), látom, Rosa Luxemburg, Liebknecht, tehát afféle politikai regény — s ezzel annak jeléül, hogy az audiencia végetért, fel is emelkedett. Az egész nem tartott addig, míg az ember hatvanig számol s előzőleg nem tudom hányszor jártam különböző helyeken, míg ajánlólevelet kaptam ép a nagy kiadóhoz.

Károlyi úgy elkomorodott, hogy nem akartam folytatni kalandjaim elbeszélését, arra kértem, hogy előbb mondjon arról valamit, mit gondol ő magáról az „Optimisták”-ról. Mintha meglepődött volna.

— Erről valóban megfeledeztem — mondta és ha nem láttam volna az arcát, ez a válasz hihetetlenül hangzott volna. De ő csakugyan megfeledezve saját személyéről s arról, hogy nekem fontos lehet az ő véleménye, a maga szerepét csak abban látta, hogy az „Optimisták”-nak kiadót szerezzen. — Mindent megmondtam azzal, ha kijelentem önöknek, hogy kiadót kell találni, akárhogyis, de kell.

S elhallgatva, kissé előrehajolva, szemüvege mögül a sötét szeme intenzív figyelemmel pihent meg kettőnkön, akik vele szemben egymás mellett ültünk. Hirtelen elhatározással felállt és amennyire csak a ballába engedte, gyorsan ment oda a kis íróasztalon álló telefonkészülékhez, leült, egy fiókból kivette a vastag telefonkönyvet s miután nem ép gyorsan megtalálta a keresett számot, tárcsázott s a kagylót füléhez szorítva felállt. Hallom, Gallimard-t kéri a telefonhoz.

— De la part du comte Michel Károlyi — felelte a szabványos kérdésre s fífikus mosollyal pillanatra a kagylót fülétől eltolva súgta oda nekünk: — Ilyen esetekben, meglátják, grófnak kell lenni.

És miután Gallimard-val, aki csakugyan mindjárt jelentkezett, megbeszélte, hogy az öt másnap este — „il s'agit d'une affaire urgente et très importante” — fogadja, elégedetten foglalt megint helyet velünk szemben.

— Hónom alá csapom ezt a parányi csomagot s úgy sántikálok oda hozzá — mondta s mindjárt átvette az „Optimisták” német példányát s párszáz oldalnyi francia nyelvű gépiratot — de ugyanakkor — tette hozzá — egyszerre több oldalról kell az ügyet kézbevenni. Kit ismer a francia írók közül? Senkit? Először is akkor meg kell ismernie André Malraux-t, rendkívül szimpatikus, meleg és aktív fiatalember, meg fogom hívni, úgyis beszélnem kell vele az újabb pesti kommunista-letartóztatások s a készülő Rákosi-per miatt, ő is sokat tehet majd...

S miután ily módon még egész sor tervvel hozakodott elő, megint megpróbáltam az „Optimisták”-ra terelni a szót. Az ő számára a könyv élményt jelentett, újra átélte azt az atmoszférát, amelyben — ő fejezte ki magát — benne élt annakidején — de most először vált benne tudatossá, hogy az voltaképpentül chiliasztikus atmoszféra volt. A regény egyes alakjairól beszélt, akikre ráismert a regénybeli álnevük ellenére. Koltay Ágotát, illetőleg azt az arisztokrata lányt, aki ilyen néven szerepel a regényben, ő is jól ismerte ép abból az időből mikor a kommunistákért rajongott, csodálatos módon, nem marxi hanem tolsztoji és meister-eckeharti gondolatmenetek varázsában. Koltay Ágota azóta visszatalált az arisztokráciához s legutóbb Párisban járt, egy arisztokratikus úrlovas-verseny győzteseként. De nemcsak ilyenféle személyes emlékeket elevenített fel. Figyelmeztetett, hogy a regényem egy helyütt hamisan mutatja be az ő szerepét. Ő maga volt legjobban meglepve, mikor 1919 március 22.-én reggel az utcákon megjelent egy nyomtatott kiáltvány, melyet ő intézett a magyar néphez. Ezt a kiáltványt ő sose írta, sose látta azelőtt és az ő számára kínos meglepetést jelentett. A kommunista pártnak szüksége volt az ő népszerűségére és az ő megkérdézése nélkül egyszerűen hamisították nemcsak az ő lemondásának történetét, hanem az ő felszólítását is a néphez, hogy támogassa a proletárdiktatúra kormányát. A legérdekesebb a dologban az, hogy noha neki módjában lett volna nemcsak később, hanem akkor mindjárt is tiltakozni ez ellen s felfedni az igazságot, erre nem tudta magát rászánni egyszerűen azért, mert mindennek ellenére a kommunisták ügyét a magáénak tekintette nem annyira politikai részletekben, mint egészbenvéve, erkölcsileg. Politikai részletkérdésekben egyáltalán nem értett velük egyet, de támadni őket azt jelentette volna, hogy az ő személyes presztizsével a fehéreknek, a kommunisták ellenségeinek nyújt segítséget. S ezért történt az, hogy mindjárt a diktatúra elején élesen szembekerült az agárárügyi népbiztossal dr. Hamburger Jenővel, mert Károlyi álláspontja az volt, hogy földet kellene osztani s amint az a regényből is látszik — végzetes katasztrófa volt, hogy ehelyett „szocializálták” a földbirtokot. De ép ez volt a különös: a kommunistákkal szemben nem volt szabad, az ő érzése szerint, erkölcsileg nem volt szabad, hogy a saját igazát nyíltan hangsúlyozza. Velük szemben állni, velük szemben kiállni, azt jelentette, hogy az ember akarva-nemakarva mégis az ellenforradalomért áll ki.

A regénynek még egy, a regény egésze szempontjából jelentéktelen részlete sajátos okokból különösképen meglepte Károlyit. És pedig az a kis epizód, melyet a regényben a Lenin-fiúk Dani néven szereplő parancsnoka beszél el arról, hogy miként ütötte össze önkénytelenül is a bokáját, mikor gróf Eszterházy, aki nála volt letartóztatva, szabadonbocsátása alkalmából kezét nyújtotta neki. A regényben ez úgy van ábrázolva, ahogy a Lenin-fiúk parancsnoka éli

át. Károlyi azonban ugyanezt a jelenetet már 1919-ből, nem a regényből, hanem gróf Eszterházy személyes elbeszéléséből ismerte. A szabadonbocsátása napján kereste fel akkor Károlyit és az élmény frissességével mesélte el a Cserni Józseffel — mert így hívták az életben Dani modelljét — történet kalandját. Eszterházy ámul és mulatott azon, hogy ő, aki védtelenül kiszolgáltatva állt a rettegett és hatalmas szál fegyveres ember előtt, egyszerre milyen fölénybe került vele szemben. Mintha csak valamelyik ispánom vagy zsellérem állt volna előttem — mesélte akkor nevetve, de az átélt veszedelemtől még borsódzó háttal Eszterházy. Károlyi, mint mondta, ép abban látja az „Optimisták” legfőbb erényét, hogy mint ebben a kis történetben, mindenütt ott találja az ábrázolás történelmi és emberi hitelességét. Ceterum censeo: mindent meg kell tenni, hogy kiadót kerítsünk neki.

Ettől fogva Károlyi nem fáradt bele a mindig újabb és újabb, néha fantasztikus kísérletekbe. Egy alkalommal meghívót kaptam a számomra teljesen ismeretlen Marquis de Brion-tól, aki párisi palotájában fogadtatást rendezett a Németországból emigrált írók tiszteletére. Természetes, hogy a fehérkesztyűs lakájok, akik ott mély meghajlások között szolgálták ki mindennel, ami szemnek és szájnak ingere, a náluk összehasonlíthatatlanul rosszabbul öltözött és éhesebb vendégeket, igen nagy benyomást tettek, de Heinrich Mann, akivel ez alkalommal Károlyi összehozott, csak azt mondhatta, hogy ő is szeretné tudni, lesz-e valami abból a kiadóhivataltól, amit a német emigránsok terveznek Svédország területén.

S amikor egy idő múlva megjött Gallimard-tól a levélbeli válasz, melyben közli, hogy rendkívül nagyrabecsüli az „Optimisták”-at és szeretné kiadni, de legnagyobb sajnálatára s jelenlegi kedvezőtlen könyvpiac helyzetben a regény szokatlan terjedelme leküzdhetetlen akadály, akkor már a szerző többé-kevésbé hasonló szövegű levelek egész tekintélyes gyűjteményével rendelkezett, nemcsak francia, hanem londoni kiadók és irodalmi ügynökségek pecsétjével és aláírásával is.

Károlyi minden kísérletéről előre beszélt nekem, csak egy esetben s ép abban az esetben hallgatott, mely aztán az „Optimisták” és az írója szempontjából döntő jelentőségűvé vált. Egy napon ugyanis Károlyi diadalmasan nyújtotta át a következő, zászlós betűkkel írt francia levelet, melyet teljes egészében közlök itt magyarul:

„Villeneuve (Vaud), Villa Olga 1935. január 1,

Kedves uram, hetenként kétszer kapok kéziratokat minden nyelven, hogy olvassam és természetes, hogy előszóval ellátva ajánlom őket kiadónak. Az én őszinte kívánságom ellenére, hogy e kívánságnak eleget tegyek, egy ember az én koromban, (69 éves) beteg és feladatokkal elhalmozott, nem tudja a kiadóvállalat lektorának ezt a szerepét játszani. El kellett tehát határoznom, hogy nem fogok írni előszót vagy bevezetőt kéziratokhoz, melyeket sajnos lehetetlen elolvasnom. És sajnálom, hogy nem tehetek Simko Erwin úr esetében sem kivételt: mert ha egyetlen egyszer kivételt tennék, mindazok megneheztelnének rám, akikkel nem tettem kivételt. Legyen oly jó és bocsásson meg nekem.

Mégis átfutottam Simko Erwin regényének két első fejezetét franciául (nem olvasok nehézség nélkül németül) és anélkül hogy személyszerint rokonszenveznék a személyekkel és a lelkiállapottal, melyet ő leír, a szerző értékét azonnal felismertem: értéke el-

vitathatatlan és ő megérdemelné, hogy egy európai elit elismerje. Én a legnagyobb készséggel ajánlom őt a Rieder kiadóvállalatnak (az egyetlen francia kiadónak, aki hallgat rám), de előre is szinte biztos vagyok benne, hogy a francia könyv súlyos válságának ebben az évében szinte alig van rá remény, hogy egy külföldi művet elfogadjanak, ha az ilyen jelentékeny terjedelmű.

Szívélyesen emlékezünk önre
és maradok őszinte híve

Romain Rolland"

Károlyi ezt a levelet úgy fogadta mint a biztos győzelem jelét és terveket szőtt velem arról, hogy miképpen kell ezt a levelet az „Optimisták” érdekében kihasználni. Hogy az „Optimisták”-at elküldjük Moszkvába, azt ő ellenében Rollanddal, nem tartotta célszerűnek. A magyar proletárdiktatúráról eddig csak egy szépirodalmi könyv jelent meg s az is mindjárt 1920-ban „Ég a Tisza” címen. Ez a könyv nem annyira az események és emberek ábrázolását, mint a történetek romantikus dicsőítését tűzte ki céljául.

— A maga könyvében mind ennek az ellenkezője, a maga könyvében a történelmileg hű ábrázolás dominál. Kitekernék a nyakát, ha más nem, akkor Kun Béla — ez volt Károlyi véleménye.

Romain Rollandtól nem vártunk, nem is várhattunk ennél a levélnél többet és André Malraux-nak, akivel közben már gyakrabban találkoztam, Károlyival egyetértésben az volt a véleménye, hogy Rollandnak ez a levele számomra ajtót fog nyitni ott is, ahol eddig csak hiába kopogtattam. S alig egy héttel ez után a Károlyinak címzett levél után, a Hôtel des Étrangers-ban azzal fogadtak, hogy egy expressz-levél érkezett a számomra Svájcából, de a levélhordó visszavitte a postára. A postahivatalban kedves és fiatal barna hivatalnoknő kezében a levéllel a személyazonossági igazolványomat kérte. A kezében tartott levélen ráismertem Romain Rolland összetéveszthetetlenül jellegzetes, a Károlyihoz intézett levéléből már ismert írására. Szerencsétlenségemre azonban a személyazonossági igazolványom nem Sinkó Ervin névre szólt. A kisasszony visszaadta a személyazonossági igazolványt és a levelet továbbra is a saját kezében tartotta. A címzett pedig ott állt és minden előírás ellenére, rendkívüli izgalommal magyarázni kezdte, hogy ez a levél az ő számára mindennél többet jelent és — ott hamarjában elmondta még azt is, hogy miért és hogy a kisasszony nézze meg a hátlapon ott lesz feladóként Romain Rolland neve. S a postáskisasszony, akire most sem tudok másképp gondolni mint hálával, nagyon rövid habozás után elkövette azt az abszolút szabálytalanságot, hogy ideadta nekem a levelet s meg kell vallanom, hogy amint kiléptem az utcára, a hivatal kapujában várt a feleségem s ahogy ott mindjárt feltéptem és olvasni kezdem a levelet, hangos sírásra fakadtam.

Ma már rekonstruálni lehet a tényeket. A Romain Rolland Károlyihoz intézett levele 1935. január 1-i dátummal íródott s a nekem szóló ugyanez év január 7-i keletet viseli. A közbeeső hat napon, sőt valószínűleg nem sokkal azután, hogy Károlyinak elküldte a levelét, a nagy öreg ember aggódott, hogy hátha nem volt elég alapos, eléggé baráti és mindenestre újra elővette a kéziratot. Még valamit — noha csekélység, de jellemző — meg kell jegyeznem. Míg a Károlyihoz intézett levélben Rolland Erwin Simko-t ír, ebben a levélben már oly pontosan írja a nevemet, hogy még az ékezetéről sem feledkezik meg az ő betű felett. Ime a levél:

„Villeneuve (Vaud) 1935 január 7.

Kedves Sinkó Ervin úr, néhány napja, hogy írtam Károlyi grófnak az ön kézírata első oldalainak átlapozása után. Most alaposabban elolvastam ezeket a fejezeteket franciául és főleg a XI. fejezetet, amely mélységesen megdöbbentett. Én és a feleségem (akit az ön műve az első soraitól kezdve megragadott), bámulattal adózunk e részletek pszichológiai gazdagságának, annak a szabad és széles intelligenciának, amely a forradalmi akcióban a modern ember lelkiismeretének legmegmarkolóbb problémáit veti fel és tárgyalni képes őket ilyen eleven és sohasem elvont módon.

Feladatokkal elhalmozva és súlyos betegen nem telik az időmből, hogy a mű hátralévő részét németül elolvassam (noha elég jól olvasok németül, ez mindig kifáraszt). De ha a mű többi része nem marad emögött a három francia fejezet mögött (mint ahogy minden ok megvan arra, hogy ezt feltételezzem), nem kétséges semmiképp se: az ön műve nagy és e kor alkotásai között a legjobbak közt foglalja majd el a helyét.

Sajnos igen kevésbé valószínű, hogy egy ilyen terjedelmű regény pillanatnyilag francia fordításban megjelenhessen valamely párisi nagy kiadóvállalatnál; mindezek a vállalatok keményen szenvednek a könyvpiac krízisétől ebben a pillanatban; többen a legismertebbek közül a csőd fenyegető veszedelmével néznek szembe; és érthető, hogy még óvatosabbak és félenkebbek, mint szoktak lenni. — Mindenesetre közbe fogok járni a Rieder könyvkiadóvállalatnál, mellyel baráti viszonyban vagyok és amely vállalat egy külföldi regénysorozatot ad ki. Nem merek ehhez az intervencióhoz nagy reményeket fűzni. — Szólni fogok önről az *Európe* folyóirat igazgatóságának is, amelyet ugyanaz a kiadóvállalat ad ki és amelynek, az én véleményem szerint közölni kellene az ön művének legalább is néhány fejezetét.

De minden reményem SSSR-hez fűzöm. — Az a szerencse ért, hogy ezekben a napokban meglátogatott Aroseff Alexandre elvtárs, a „Voks” igazgatója, aki maga is tehetséges regényíró. Átadtam neki az ön kéziratát, hogy átfussa, miután előzőleg melegen ajánlottuk. Megígérte nekünk, hogy amint holnap kedden visszatér Párisba, igyekezni fog találkozni és beszélni önnel. Ha lehetséges volna, hogy ő az SSSR Állami Kiadóvállalatának és a Forradalmi Írók folyóiratának ajánlja az ön regényét, az hiszem, az ön számára ez volna a legkedvezőbb elindulás. — Remélem hát, hogy holnap vagy holnapután meghívót fog kapni Aroseff elvtárstól, valószínűleg a szovjet nagykövetséghez fogja hívni Rue de Gronelle 79. sz. alatt. Legyen szíves, értesítsen majd arról, hogy folyt le az a találkozás és mik az eredményei. (Aroseff nem marad Párisban több mint két vagy három napig. Vissza kell utaznia Moszkvába.)

Fogadja őszinte rokonszenvem kifejezését.

Az ön készséges híve

Romain Rolland

Az ön kéziratát, ajánlva, a napokban fogom visszaküldeni.

Sinkó Ervin: Egy regény regénye

Ebben a pillanatban közli velem Aroseff elvtárs, hogy nagyon óhajtja az önnel való találkozást, holnap kedden január 8-ikán, délfelé, a nagykövetségen. Valószínűleg telefonálni fog önnek. — De arra kérem, hogy még ha nem is hívná fel telefonon, menjen el a nagykövetségre, holnap kedden, délben. Mindenképpen igyekezzék találkozni vele, január 8-ikán, holnap, mert 9-ikén talán már reggel ő elutazik Párisból.”

Sinkó Ervin

(Folytatása következik)

Bezeredy Lajos — kerámia

Álom déli dülők szélén

Dajkáló déli dülők, szikadt szülő-kezek,
Ahol halkabban jár a szél, itt fektessetek
Apám elárvult kunyhója mögé.
Szórjátok rám porát, könnyű porát a nyárnak
S majd őszre szórtlan vén csöszök ha rámtalálnak,
Szúriák be botjuk a fejem fölé . . .

Tarka tányérrózsák hajtsák rám kendős fejük,
Kunyhó fokán az őszi csend virrasszon velük,
Folyjon be szendergő dínnyeinda,
Hol nyáron sincs virág, ott csillámos hó alatt
Piros véremtől dúsan tekergős tarack
Virágozzék ki holt karjaimba!

Messziről majd szekerek és csordák dübörögnek,
Bódító füstje száll fölém a porló rögnék
S megtorpan fölöttem sokszáz lovas.
Kunyhóm kontyába nyilat röppent egy vad legény
És nyom nélkül tűnnek el a távol tengerén
Zörgő szekerek, szitkok és lovak.

Harmatos, hűvös hajnalban harang ha kondul
Béklyózott, szelíd kezekkel emelt toronybul —
Mezítlában jön egy búcsúmenet.
Mennek, mert ó füstölő leng a pap kezében,
De egy halk legény kiválik talpig fehérben
És szívembe szórja a búzaszemet.

Tudom, hogy eljön majd. Halk lesz, hozzám hasonló,
Nyugodt, mint a föld, mint a ballangó: bolyongó,
Aki tudja, hogy nem vég, se kezdet . . .
Akiből mindig hullik el a barázdákban,
Mert magaemelte paraszti kunyhájában
Nem tud áldozni isteneknek.

Dajkáló déli dülők, szikadt szülő-kezek,
Ahol halkabban jár a szél, itt fektessetek
Apám elárvult kunyhója mögé.
Szórjátok rám porát, könnyű porát a nyárnak
S majd őszre szórtlan vén csöszök ha rámtalálnak,
Szúriák be botjuk a fejem fölé.

LÁTOGATÁS A MESTERNÉL

Két szép, fiatal, jólöltözött leány fordult be a Vasút-utcából az egyetlen házsorból álló s erdős hegyoldalra néző Vég-utcába, melyen túl pipaccsal s búzavirággal teleszórt zöldselymes fütengert cirógattott a májusdélutáni szellő. Első pillanatra meglátszott a két leányon, hogy idegenek, mert tétova tanácstalansággal nézegették a többnyire egyforma, parasztos, de gyümölcsöseik megvesztegető bujaságával villaszerűen ható házakat. Végül megálltak az egyik kiskapu előtt, s az alacsonyabb, telkeblű, ibolyaszemű barna, mit sem törődve az udvarban felhangzó kutyacsaholással, nagybátran benyitott s csengő hangján bekiáltott:

— Idehaza van valaki?

Szavára, a ház előtti szürke falócáról egy rosszgúnyás, nyűttkalapos, ezerráncú öregember tápázkodott fel, s bütykös ujjait végighúzva füstsárga bajúszán, rogyadozó lépteivel a két leány felé indult.

— Kit tetszik keresni? — kérdezte.

— Szeretnénk tudni, bácsi, melyik házban lakik Kupeczky mester — válaszolta pergő nyelven, előrelépve a barna.

— Kupeczky mester? — ismételte a kérdést az öreg. — Olyat nem ismerek — mondta bizonytalanul. — Hacsak nem azt a bolondosat gondolják, a lúdtollfaragót. Dehát annak Kupeczky Barnabás a neve, s nincs semilyen mestersége.

— Éppen azt keressük, bácsi, Kupeczky Barnabást, az író — szólt közbe élénken a barnaszemű szőke, könnyed mozdulattal elhárítva homlokából néhány rakoncátlankodó hajszálat.

— Az író? — ismételte az öreg. — Hát írni, éppen ír — én ugyan nem láttam, de azt mondják. De nem rendes ember az, kérem. Mert micsoda ember az, aki azért ír, hogy utána áthuzigálja. Ilyet még iskolagyerekek se tesznek.

— Nem baj az, bácsi — mondta kacagva a barna. — Tudja az, mit csinál. Azért író. Ha nem kellene, biztosan nem huzigálná át. De mondja, mi van azzal a lúdtollal?

— Hát azzal ír. Úgy, mint gyerekkoromban a mi öreg tanítónk. Nevetik is a szomszédok, ha hozzájuk megy tollseprűt kérni.

— Nem szép dolog, hogy kinevetik — szólt megrovón a barna. — Örülniök kellene s büszkének lenniök, hogy ilyen nagy, híres ember a szomszédjuk.

— Hogy tetszett mondani? — nyitotta rá nagy, halott, szürke szemét az öregember.

— Hogy Kupeczky mester nagy, híres ember, akit maguknak meg kellene becsülniök — felelte a barna leány. — De mutassa meg, hogy hol lakik, mert oda akarunk menni.

— Megmutathatom éppen, csak aztán meg ne bánják.

— Aztán miért bánnánk meg? — érdeklődött szép fejét felkapva a szőke.

— Majd meglátják — tért ki az egyenes válasz elől az öregember.

— Mit látnánk meg? — firtatta követelőn a barna.

— Hogy milyen sárkány az asszony.

— Idegenekkel szemben csak nem lehet az.

— Mindegy annak, kicsoda, micsoda. Nem igen szível az senkit, kivált szemrevaló fehérnépet.

— Mi azért mégis odamegyünk — válaszolta akaratosan a barna. — Csak mutassa meg, bácsi, a házukat.

Az öreg kiballagott hát az utcára, s csomós izületű ujjával a sor vége felé mutatott.

— Attól a kúttól a negyedik ház — magyarázta.

Megköszönték s arra indultak.

— Látod, Kató — mondta a szőke, akit Arankának hívtak. — Mégis igaza volt Gömöri szerkesztőnek, mikor arról beszélt, hogy Kupeczky házassága körül nincs valami rendben. Mert feleségét még senki se látta, társaságban sohasem említette, ha kérdezősködtek, szűkszavúan elzárkózott. Ha nem volna most hatvanéves, mi sem utaztunk volna ide, hogy felkeressük. — De mi lesz, ha Kupeczkynek nem ereszt bennünket be?

— Attól nem tartok, a Hírlap neve mindenhol ajtót nyit, ha pedig módortalan találna lenni, bíz csak rám.

— De már itt is vagyunk — állt meg egy vasrácsos kertkapu előtt, s kíváncsian nézett be a diófákkal előzött, s kisebb park látogatását keltő gyümölcsösbe, melytől alig volt kivehető a kert mélyén álló, világossárga ház.

— Hát ez csakugyan szép! — mondta elragadtatva Aranka. — Nézd, Kató, azokat a ritka bokrokat, s odébb a szebbnél-szebb virágokat! Valóságos kis paradicsom ez!

— Melynek Évája: hárpia. — De nézzük, nyitva van-e az ajtó?

Meglepetésükre nyitva volt. Beléptek hát, s kíváncsian nézelődve, elindultak a seprött s gondosan tartott gyalogúton.

Kató csendesen meg is jegyezte:

— Úgy látszik, az asszony ugyancsak törődik mindennel. Nem is tudom, hogy egyeztethető össze ez az aprólékos gondosság a mester kicsinyességektől ment, szárnyaló lelkületével?

De Aranka figyelmét még mindig a virágok kötötték le.

— Nézd azokat az árvácskákat — szólt barátnőjéhez. — Hát nem gyönyörűek? Mintha tágranyílt, ámuló szemmel minket nézének.

— Téged minden fellelkesít — válaszolta Kató. — Én nem látom az árvácskákat ilyeneknek, egyszerűen csak szépeknek. — De menjünk arra, mert alakokat látok a szőlőlugasban.

S egy sötétkendős, fakult blúzos, kékruhás asszonyt pillantottak meg, amint valami napszámosféle emberrel a felesleges szőlőhajtásokat tépkedte. Egy-egy magasbanyuló mozdulatnál ki-kifehérelt vázsoninges ványadt dereka. Karjai is fonnyadtak voltak, munkában elnyűttek, kezei kimosottak. Lépteikre megfordult s metszőkék szemével rájuk nézett. Valamikor talán szép volt, de évektől kilúgozott, halottfehér arcával közönségesen és kellemetlenül hatott. Ezt még csak fokozta keskeny, vértelen, összeszorított szája. Az asszony egész megjelenéséből szinte áradt a hideg, ellenséges keménység s parancsolás.

— Kit keresnek? — kérdezte szárazon, végigmérve a két barátot tekintetével.

— Kupeczky mestert — válaszolta tekintetét-álló nézéssel keményen Kató.

— Mit akarnak tőle? — tudakolta bizalmatlanul.

— A Hírlaptól jövünk, a szerkesztőség megbízásából — felelte Kató. — Minthogy a mester mostanában tölti be hatvanadik évét, a Hírlap ünnepi számában foglalkozni kíván munkásságával. Azért küldött ki bennünket, hogy vele erről beszéljünk.

— Ott van — lökte az asszony száraz karját az oda zöldelő veranda felé, s mint akit a dolog tovább nem érdekel, hátat fordított s folytatta félbeszakított munkáját.

A két barátnő elindult a veranda felé.

— Micsoda teremtés! — jegyezte meg csendesen Kató, mikor távolabbra kerültek. — Szegény mester! Vajjon mi készthette rá, hogy ezt a háрпиát feleségül vegye.

— Akkor is közönséges volt. Csak rá kell nézni. Sose lehetett benne finomság — válaszolta Kató.

Elhallgattak, a takaros, villaszerű ház közelébe értek.

A tágas verandát az északi oldalhoz ragasztották. Ott ült a hatvanéves író, párnával kibélelt, kényelmes karosszékekben, egy nagy, zöldre fényezett asztal mellett, hosszú, szürke háziköpenyében, s elmerülten dolgozott. Előtte nagy, kiszakítható lapokból fűzött tömb, odébb régi fakalamáris, egy bronztartón vagy féltucat lúdtoll, körülötte szanaszét teleírt, össze-visszajavított papírlapok.

A két lány megállt a házsaroknál, Kató csöndesen kivette fényképezőgépét, s mikor a mester elgondolkozva felemelte magashomlokú, szürkeszakállas fejét, elkattintotta. Azonnal vissza is dugta, s Arankával megindult a veranda felé.

A kopasz, szürkeszakállas író meglepődve fordult feléjük. De mielőtt szólhatott volna, Kató, könnyed meghajlással megelőzte.

— A Hírlap megbízásából jöttünk — kezdte. — Hatvanéves jubileuma alkalmából beszélgetni szeretnénk a mesterrel. S ami férfi-

kollégáinknak nem sikerült, azt hisszük, nekünk sikerülni fog, s a mester nem utasít el bennünket. Ezért jöttünk minden bejelentés nélkül.

— Megható, hogy a Hírlap számontartja éveimet, s két kedves fiatal munkatársát küldte el ide, messzire, hozzám — nyújtotta feléjük kezét, felállva Kupeczky. — Üljenek, kérem, le, néhány pillanatra beugrom, hogy rendbeszedjem magamat, mert idehaza csak ilyen hiányos gúnyában szoktam dolgozni — mondta, s restelkedve összefogta szürke szőrbozótos mellén a vékony dolgozóköpenyt, majd besietett széttaposott házcipőjében a belső helyiségbe.

A két leány cinkosan összemosolygott.

— Láttad? — suttogta Aranka.

— Láttam — suttogta vissza Kató.

Belülről hosszas motozás, majd közeledő léptek hallatszottak, s az ajtóban szikáran, régi választékosságban megjelent a mester. Kifogástalan munkakabát volt rajta, izléses barna félcipő, élesre vassalt, szürke nadrág. Rövid, szürke bajsza s szakálla megkefélve.

A két barát nő most más szemmel nézte, s igazat adott annak a néhány kiöregedett újságírónak, aki a mestert, visszaemlékezéseik során, a közös ifjúság visszasóvárgásával, örök gavallérként emlegette.

— Ugy-e nem kellett sokáig várniok? — fordult a megöregedett író, kékeres kezét összedörzsölve, a két leány felé.

Egyetlen »nem«-be olvadt a barát nők hangja.

— Most pedig, mielőtt beszélgetni kezdenénk, gondoskodni fogok egy kis frissítőről — mondta a mester, s elsietett a szőlőlugas felé.

— Giza, Gizella! — kiáltotta feleútjáról.

— Mit akarsz? — kérdezte a lugasból egy bosszús női hang. — Tudod, hogy dolgozom van.

— Ugyan küldess ide egy tálra való földiepret az emberrel.

— Várj!

— Itt van az epred, gyere érte — mondta ugyanaz a hang később. S egy sovány kar kiskosarat nyújtott ki a lugasból.

— Vendégeidet pedig magad szolgálj ki — hallották még a lányok. — Hozzad jöttek, engem nem érdekelnek.

Hogy mit válaszolt a mester, azt már nem hallották. Csak azt látták, hogy hosszú léptekkel jön, kezében a kiskosárral. De úgy tettek, mintha nem lettek volna tanúi a szóváltásnak. Összehajolva, elmerülten nézegették a Képzőművészet utolsó számát. Így találta őket Kupeczky.

— Most még csak kistányérokat és kiskanalakat hozok — mondta a verandára lépve.

— Mi is segíteni szeretnénk — kínálkozott a két leány.

— Nem bánom. Én majd kihozok mindent, s maguk megteritenek — egyezett bele Kupeczky.

— S most meg kell engednie, mester, hogy mi szolgáljuk ki — szolt a két barátnő. S az egyik földiepret vett ki tányérjára, a másik meghintette porcukorral.

Mikor túl voltak a frissítőn, a mester rájuk nézett.

— Nos, elkezdhetjük — mondta. — De előbb tudni szeretném, hogy hívják a Hírlap két szép, fiatal munkatársát?

— Engemet Eöry Katónak — felelte mosolyogva a barna.

— Engemet Német Arankának — válaszolta halkabban a szőke.

— Szóval Eöry Kató és Németh Aranka. De én csak keresztnevükön szólítom önöket. Tehát Kató és Aranka. Ebben maradunk. És most rendelkezésükre állok. Tessék, parancsoljanak!

— Szeretnénk valamit tudni, mester, az életéről s az indulásáról — felelte Kató s táskájából elővette blokkját. — Olyan kevés, amit a nagyközönség tud. Csak műveit ismeri, de hogy ki van mögöttük, senki se sejtí. Csak annyit tudnak, hogy nős...

A mester közbevágott:

— Igen, az vagyok. Bizonyára látták, hallották és találkoztak is feleségemmel. Az ő ellenőrzése nélkül nem jöhettek volna ide — mondta epésen.

— Láttuk s beszélünk is vele — felelte közömbösséget tettetve Kató. — Ő mutatta meg, hol találhatjuk. De mondjon valamit, mester, az indulásáról.

— Az indulásomról... Az ember nem szívesen beszél magamagáról — felelte elkomolyodva Kupeczky. — Legfeljebb álcázva, harmadik személyben. Nem tartozik a nyilvánosságra. Nem is érzem szükségét annak, hogy beszéljek róla. Volt, elmúlt. Két korszak zárult le vele. A muzeális emlékek csak évezredes távolságból érdekesek. De az ember ásatag élete...

— Mégis beszéljen róla — kérlelte Kató. — Sokan kíváncsian várják.

— Akik az intimitásokat vadásszák. De az igazi olvasónak a mű a fontos. Az ember?... Vegyük pl. Andersent vagy vegyünk másokat. Csakugyan ők írták azokat az örökszép műveket?... De ha már annyira tudni szeretne egyet-mást, nem bánom, jegyezze. — Az indulás. Tulajdonképen alfája ómegája életemnek. Annak köszönhetem, hogy itt tartok, de azt is, hogy így. Ha újra kezdeném, másként csinálnám. Talán jobb is lenne. Többször elgondolkozom rajta. Egyik regényvázlatomnak is ez volt a tárgya. Tulajdonképen magánügy. Egy ember legszemélyesebb ügye. Mi lehetett volna belőle, ha a tengerfenékre süllyed, s ottmarad. A faluba, az östelevénybe. Ahonnan kiszakadt, feltört, s ahol sohasem érezte magát otthon. Mintahogy nem érezte magát otthon máshol sem. Csak átszálló utasnak, szállodalakónak, vendégnek. Ha belesemmisülhetett volna a tengerfenéki világba, hogy mit se tudjon a másíkról, mely folyton vár, követel, hajszol, kérdésekkel nyugtalanít. — Írja, jegyezze!

— Feljegyeztem — válaszolta amaz. — De még mindig adós, mester, a mesével.

— Nagyon türelmetlen, kisleány. Most akartam éppen rátérni. Magára vessen, ha a közhelyes történet csalódást okoz. Tehát:

Élt a fővárosban negyvenév előtt két fiatalember. Az egyik zeneszerző akart lenni, a másik író. De nehéz kanyargós út vezetett egyikhez is, másikhoz is. A zeneakadémista végülis megunta, s így szólt lakótársához:

— Bolondok vagyunk, barátom! Miért kell nekünk kínlódnunk, mikor csak ki kell nyujtanunk a kezünket, s máról-holnapra meggazdagodhatunk. Azután már játszva elérhetjük célunkat. Nem mondom, nem éppen szokásos, nem is guszthusos dolog, de még mindig jobb, mint nyomorba zülleni.

— S hogy képezed? — érdeklődött lakótársa.

— Úgyhogy eladom magamat, illetve megnősülök — válaszolta az cinikusan. — Csapj fel, te is, barátom!

— S kit akarsz elvenni?

— Majd körülnézek.

— S azt hiszed, akad vagyonos lány, aki hozzád megy, mikor se vegettéséged, se állásod.

— Csak bízd reám — felelte önhittén az akadémikus. — Az illető még örülni fog, hogy feleségül veszem!

— Bolondokat beszélsz — válaszolta lakótársa.

— Miért beszélnék bolondokat? — Vagy azt hiszed, valami nagypénzes szépségre gondoltam? Megelégszem én, barátom, egy vén bocskorral is. Még azt se bánom, ha púpos, csak sok legyen az aprítanivalója.

— S az idealizmusod?

— Elfújta a szél! — mutatta a szájával. — Hagyd fenébe, barátom, az idealizmust! Azt ettem reggelire, ebédre, vacsorára — azzal takaróztam, aludtam, ruházkodtam... Elég volt! Érts meg! Végre jól akarok mindennap lakni, olyan helyen akarok enni, ahol nem leszek tele mindennap konyhabúzzal, rendesen akarok öltözködni, s azt akarom, hogy mindig legyen a pénztárcámban néhány nagybankó. Az érvényesítés — mint mondtam — magától jön már. Mert nem kell többé sem vacak moziban klimpiroznom, sem botfülű »okos fiam«-okba beleverni a zongoraleckét.

— Röviden meg is nősült — folytatta a mester. — S valóban egy gazdag, púpos vénleányt vett el. (Bizonyára már régebben kiszemelte.) A leány alig ért válláig. Különben művelt volt, zenekedvelő, irodalombarát. S nagyon jól tudta, hogy házasságuk tiszta alakiság. Nem is várt tőle semmit. De nem volt senkije, szerette a szépet, s úgy érezte, hogy legalább hajlamaiban megértő társra talál férjében. A vagyon okozta-e aztán, a jól titkolt belső meghasonlottság vagy a kétlaki élet, a zeneakadémistából nem lett zeneszerző, csak karmester. Igaz, hogy dalszínház karmestere. Emlékét csupán néhány nagyon tehetséges kisebb kompozíció őrzi.

— S aztán? — sürgette Aranka.

— Nincs tovább!

— Ha már ennyit elmondott, miért nem meséli el a másik történetét is? — akaratoskodott Kató.

— Hogyne, hogy megírják és mindenki olvassa!

— Becsületszavunkat adjuk, hogy nem írjuk meg.

— Ujságírói becsületszavukat? — Abból nem kérek.

— Mi csak egyféle becsületszót ismerünk — önérzeteskedett Kató.

— Azt elfogadom. De a történet még unalmasabb lesz.

— Akkor is!

— Nos hát: A másik tovább küzdött az érvényesülésért, de hamarosan belátta, hogy a beérkezettek féltékenyen őrzött egyeduralmában nem boldogulhat. S minthogy nem akart lenni sem irodaféreg, sem irodalmi sakál, elhatározta, hogy elfogadhatóbb formában követi barátja példáját s megnősül.

— S kit vett el? — tudakolta Aranka kíváncsian.

— Olyan fontos az, kisleány? Ez vagy az — az ember sohase tudja, kit választ. Életünk megfordította a pillangóéna. Ifjúságunk gyönyörű lepkelérvájából gyakran csúf, visszataszító öregség mászik elő. Nem kitalálás, mikor azt mondják, hogy házsártos, zsugori, kéjenc, szőrösszívű öregember. A vénember olyan, mint az óbor: töményített. Egyikben a jóság, másikban a gonoszság. — A lakótárs sem tudhatta, kit vesz el feleségül. — Egyébként egy panzióban hozta őket össze a sors. Amolyan fővárosi átjáróházban, ahol mindenféle ember megfordul. Ott trónolt ő az asztalfőn. S intézett, rendelkezett, parancsolgatott, számontartott, elszámoltatott s gondoskodott vagy két tucat ember szükségletéről. A panzió tulajdonosnője volt. A húszon s a szépségen néhány vonással túl. De azért voltak napjai, pillanatai, mikor szépnek, kedvesnek látszott. Ilyen nap volt kerítőjük. A fiatalember betegen feküdt; ő hallotta, bekopogtatott, benyitott s hogyléte felől érdeklődött. — Így kezdődött.

— Én azután elvettem feleségül, mert a fiatalember természetesen én voltam, s napi gondjaimtól megszabadulva, végre nyugodtan írhattam. Nem kellett magamat szétforgácsolnom, témáimat megérlelhettem, művészileg kidolgozhattam, úgyhogy első könyvemet elfogadták, kinyomtatták s ezzel megnyílt előttem az érvényesülés útja. Pénzt is kaptam, annyit, amennyiért más egy évig görnyed. Haza is hoztam, s feleségem nem akarta elhinni, hogy egy könyvért ennyit lehet kapni. Azután megszámlolta s bezárta pénzes ládikójába. S attólfogva számontartott, mint valami kényelmes, biztos kereseti forrást. Etetett, gyümölcsöztetett, kamatoztatott. Nem tehetett róla, hogy ilyen. Az örökös számítás számítóvá tette. Miként arról sem, hogy a naponta gyakorolt keménység megkeményítette arcát, s az ifjúság mosolyát hamar letörölte. Az idő a leggonoszabb retusáló. Az már meg sem lepett, hogy könyvemnek csupán címlapját nézte meg, de tartalma nem érdekelte. A többit is olvasatlanul rakta a szekrénybe. Gondosan, sorjában, egymás mellé, mint egy jó háziasszony a befőttes üvegeket. De hetenként rendesen leporolta. Mit

tehetett róla, hogy nem volt érzéke az irodalomhoz? Engemet azonban gondolkozóba ejtett. Mi lesz, ha valamelyik ismerősöm megtalál látogatni. Úgyis mondogatták, hogy egyszer eljönnek. Micsoda szégyen lesz, ha feleségemről kiderül, hogy egyetlen soromat se olvasta. Különösen, ha ezt megtudja a V e s é z ő szerkesztője. Majd kanyarít belőle egy olyan kifigurázó cikket, hogy kajánul mindenki rajtam mulat. Hány ismertebb embert tett már eddig is nevetségessé. Szinte kapóra jött hát, hogy feleségem, itt, a távoli faluban, egy kertes házat örökölt, néhány kapa szőlővel. Még én nógattam, hogy menjünk oda lakni. Sikerült is hiúságát fölkeltenem. Hízelt neki, hogy végre a sajátjában gazdálkodhatik. Csak abban csalódott, hogy én is segíteni fogok neki. Innen torzsalkodásunk kezdete. Mert azt, hogy egy jó könyvet megírni még nagyobb munka, mint amit ő csinál, dehogyan ismerte volna el. Csak haszontalan piszmogásnak tekintette. Az áthuzigált fogalmazványokat pedig istentelen tékozlásnak.

Ideköltözésemmel mindenestre elértem, hogy senkise kívánczolt többé meglátogatni. Magamat azonban szinte teljesen elvágtam a külvilágtól. Valósággal úgy éltem itt, mint valami bezárt völgykatlanban. Még jó, hogy időnként felrándulhattam a fővárosba. Természetesen mindig parázs veszekedések árán. De minél öregebb lettem, s minél kevesebbet írtam, annál ritkábban sikerült. Egyre kevesebb jogcímem lett felruccanásokra. A remete-magányból egyedül a vágy indított szabadító légjáratokat. Így születtek hosszabb-rövidebb írásaim. Ezzel mindent elmondtam, — fejezte be szavait Kupeczky.

— S mire vágyódik még, mester?

— Semmire. Megalkuvásomért megfizettem, feleségemen kívül senkim, időm lejárt, megöregedtem.

— S min dolgozik most, mester?

— Úgy érzem, életem utolsó művén. Ha befejezem, nem írok többet.

— S mi lesz könyvének tárgya?

— Majd, ha elkészülök, megírom. Most csak annyit, hogy könyvemben olyan világról írok, ahol nincsenek határok, választóvonalak, ahol nincs útzáró sorompó, szellemszorító kaptafa.

— Szóval utópia?

— Nem, — válaszolta Kupeczky. — És most tegyék el, kislányok a blokkot — mondta felállva helyéről. — Nincs tovább, az interjúnak vége! — Most hat óra — folytatta. — Hét órakor indul a vonatjuk, addig még főzök egy feketét, megisszuk és kikísérem magukat az állomásra. Azután már úgysem kísérek ki senkit — tette hozzá.

S a homálybamerült benyílóba ballagott, hogy meggyújtsa a mindig ott álló feketefőző lombik alatt a borszeszt. A két leány szóltanul nézte, mint világítja meg a fellobbanó kékes-sárga láng a fölébe hajló, szűrkeszakállas koponyát. Mintha csak egy halott fejét világította volna meg.

Szirmai Károly

NYÍRI ÉVA:

Ácsok

Bújhattam mint béka a fűbe
Vagy futhattam bérceken át
Rángathattam a mult szövedékét
Úgy húz vissza mint lánc a kutyát.
Lám fűrészek ércfoga villog
A multból fénylőn rámvicsorog,
Lám ácsok pattannak elém,
S barna kötényben, asztalosok.
Kik tintát tollat sose láttak,
Írnak nékem — a szó lepereg —
Gyárkéménnyel a párisi égre
Ákom bákomp füst levelet.

Tél volt akkor, a nép Budapesten
Ebként nyalta ezernyi sebét.
Krumplit lestünk, és puha kását,
Nedves szalmán ágy melegét.
És míg foltoztuk Budapestet,
Minket varrt eggyé az idő,
Bajtársak — rám múlnak az évek,
Óriásokként nyúltok elő.
S én gyermekként állok a régi
Ácsműhelyben, hol azelőtt
Hús fűrészpor illata érelt
Tökmag szökkent ablak előtt

Búcsú-füst a kemény levegőben,
Hogy dobhatnám el kezetek
Felvágátok télen a fámat,
S osztottátok fekhelyemet.

(Páris)

NYÍRI ÉVA:

Hirmondó

Hirmondója e földindulásnak.
Mit tanultál, mondd meg, ó te vak!
Tántorogtál e bomló világban,
Tárgyakhoz kötötted sorsodat.
Ki magadnak új hazát emeltél
A romokra, majd elnézheted,
Mint repülnek a szép háztetők
Vándorfelhőkként fejed felett,
Mert felmérik újra a világot.
S ott ahol ma még a tűz lobog,
Nemsokára mint kicsiny tojások
Hullnak szét a biztos otthonok.

Ó, én többet nem ütök tanyát
E világon. Ahová megyek
Mint palástot hordom vállamot
Azt a kis tenyérynyi meleget
Amellyel a ferde fák alatt
A kedvesem biztos nagy keze
Óvott a hidegtől. Este volt
Sűrű ködben sült a gesztenye.
Közel húzódnék, mint a macska, mely
Már tudja, hogy mit ér a védelem,
Amikor az otthonok falán
Meggondul a tompa félelem.

(Páris)

NYÍRI ÉVA:

Babszem

I.

Kik szájamba adtátok a szót
Mint meleg kalácsot, elfeledtem
Karotok lágy ívét körülöttem
S mit bámultam egykor, arcotok.
Szlankamenka, muskotály elérett,
Szétgurult a langyos fénykörökre,
Hol mezítláb jártam a gyepen
Elsímult a fűszál mindörökre
Talpamon legördült a homok.

S amikor a lány eső cibálta
Varkocsát a piszkos téli fáknak.
Lábújheovvre állva, mint a macska,
Nekivágtam a magyar határnak,
Elkerülve őket, Hova lettek?
Kiabálnék most már, de hiába.
A halottak úsznak a Dunában
A halottak engem elfeledtek.

II.

Ettem már krövetet, articsókát
Borzas kagylóból hús citromot.
»Hagyma héjja« — így hívták a bort.
Megbocsájtották, hogy itt vagyok
Mint a csirke a meleg kosárban
Meghúzódhatnék. Az emberek
Elfelejtik távoli hazámat.
— Elfelejthetik — de mit tegyek,
Ha e súlyos szavak körülöttem
Szétperegnek, s mint a babszemek
Zongorázzák a konyha kövén:
Azt, ami már nem kell senkinek.

(Páris)

A K U G L I P Á L Y Á N

Olyan meleg nyár volt, hogy még az állatok is kerülték a kocsiót jó suknyi vastag porát, ami szinte izzott, a gyerekek bőrét tán meg is pörköli, ha játék közben belehenperednek. A nagy, kerek gödör, amit kenderáztatóul használtak, erősen párologott s délibábot játszott a levegő. Néhány kacsa mászott ki a gödörből — a jóelőbb még a vízben lubickoltak — s amikor a kocsúhoz értek, hirtelen szécsapták szárnyukat, úgy futottak. No, ezek az oktan kacsák is, ebben a renyhe hőségben, nem átallják a futást, ejnye. Persze, futottak a szerencsétlenek, mert sütötte lábukat a por.

A gödör partján, az úton túl, egy ütött-kopott ház kuksolt. Magános ház, kicsit odább a falutól. Körülötte fonnyadtlevelű kukorica búsul nagy táblában. Aztán here. Muhar. Árpatarló. Két fa áll a ház körül, egy magas akác, bent az udvaron pedig egy dúslombú eper. Az eperfa alatt, a hűsön, a földön ül egy ember. Az egyik lábát maga alá húzza, a másikat kinyújtja, kék, kendervászon nadrágja alól faláb kandikál elő. Klepa kalapját hátratólta a tarkójára s vakarja gyér, összes hajjal benőtt fejét.

Az udvaron semmi élőlény sem mutatkozik. A házon kívül nincs semmi más épület. Se ól, se fészker, de még árnyékszék se. Az eperfa mögött három földbevert, nagy karó ágaskodik, az valamikor zsuppfedeles fészker lehetett. Ma már csak három csupaszi karó. Olyan egyenes és olyan síma, hogy az ember, ha akarná sem akaszthatná föl rá magát. Nincs hová tenni a kötelet.

Ott, ahol a kukoricás kezdődik, egy kicsi trágyarakás tesped. Disznóparé nőtte be. Nagy, vastag disznóparé. A domb tetején egy maréknyi erős, vastagszárú búza nőtt ki. A kalász lefelé kókad, tömötten áll rajta a szem.

Az öreg az eperfa felől egyre nézi a trágyadombot.

Aztán felkel és szép lassan elballag a domb felé. Egyik lábát húzza, az nem hajlik, mert fából van. Föllép a trágyára. Kissé meg hajol, elmarkolja a búzát s kitépi a disznóparé közül.

— Ez még a miénk...

Egy pillanatra a kukoricára néz, ami már nem az övé. Egy pillanatig. Aztán szép lassan elmegy a házhoz, a gang alá. A búzát mindenestől a picurka ablakba teszi s most már a fal tövébe ül.

Azon gondolkodik, miért sikerült minden olyan visszasan. Miért van az, hogy ha a kapanyél el is sül, akkor is csak visszafelé. Azt üti agyon, aki a kapát tartani szokta. Hiszen ő, Béres Bálint mindig mindent olyan pontosan kiszámított, hogy az már egymagában is csodálatos, s lám, mégis... Akkor is, a fronton, az első világhábo-

rúban. A muszkák cudarul löttek, kilátástalan volt ott mindenféle roham, abban az emlékezetes ütközetben. De az volt a parancs, hogy előre. Az emberek mentek. Tenyéryni fűben kúsztak s lövöldöztek. Biztos halál. De ő nem akart meghalni. Látott egy gödröt. Abba belehempergett. Pontosan kiszámította, hogy ott nem érheti golyó, mert egy muszka sem fordíthatja úgy a puskát, hogy beelőjjön a gödörbe. Az pontosan ki lett számítva. Ő holt-térben feküdt, ha érted, hogy mi az a holt-tér. A puskacsövek és közötté egy nagy hant állt. Ki van az fundálva, hogy golyó nem érheti. Jól kiszámította ezt Béres Bálint. Csakhogy akkor meg egy gránát repült oda felülről. Az aztán elvitte a lábát.

Hazajött falábon. Megnősült. Ez sem ment csak úgy, hübele-balázs módjára. Jóravaló, fiatal özvegyasszonyt vett el feleségül. Dolgos munkásasszonyt. Olyant, aki keres, mert ő, Bálint nem foghat minden munkához falábon. Ez a házasság is pontosan ki lett számítva. Az igénytelen, szerény emberek kevésel beérik. Így Bálint is, feleségével. Vöröshagyma vacsorára. Vagy sült tök. Egy télen az asszony kendertilolás közben megsértette kezét. Semmi az, majd beforr. De nem forrt be. Megdagadt. Elgennyesedett. Aztán az orvosok a csukló fölött elvágták. Nincs rá más orvosság, mondták.

Még ez sem baj, mert mondom, az igénytelen emberek kevésel beérik. Kevés földi jóval. Kis keresettel. Béres Bálint újságot árult, naponta végigszaladta az egész falut. Inkább végigtopogta, mint szaladta. De iparkodott, igyekezett és árulta az újságot. Felesége pedig, szombatonként és vasárnaponként egy sváb cukrász süteményeivel házalt. Egy lapos kézikosarat megrakott különféle krémessel és rólnikkal s bekopogott minden házba. Csonka kezére akasztotta a kosarat, a másikban pedig egy csipeszt szorongatott s azzal osztogatta a finom falatokat. Mikor már mind eladta, akkor lopva lenyalta a csipeszt.

Ez így egészen jól ment.

De akkor jött a háború, a második. Hetyke katonák sétifikáltak az utcákon. Aki német volt, az aztán német. Aki magyar, az magyar. Aki ember, az nem az. Béres Bálinttól nem vásároltak a németek újságot. A sváb cukrász fölmondott Béresnének. Helyette inast vett fel, egy szőke, fekete bársonynadrágos lurkót. Az hordta a süteményt. Az újságokkal egy másik suhanc kerékpáron szaladt végig. Nem volt munka. Az igénytelenségnek is van határa. Annyira igénytelen ember még nem született ezen a földkerekségen, hogy levegőből is megélt volna.

Béres Bálint kosárfonáshoz kezdett. Eltanulta Bognár Mihálytól, a mestertől. Fonta a kosarat, fonta s módfelett olcsón árulta. Meg akarta nyerni a vásárlóközönséget s kevés haszonnal is beérte. De ez sem tartott soká. Bognár Mihály, a mester, ezt nem bírta el. Ilyen olcsón nem bírta a versenyt. Bepörölte Béres Bálintot, hogy nincs iparendélye. Hát az igazán nem is volt. Ennek folytán Béres Bálint fizette a büntetést. Megint pucéron maradt.

Munka nincs.

Itt a nyár, a nyár, s mire tél lesz, az ujjunkat tesszük a szánkba. Az eperfa árnyékot ad.

Ebben a pillanatban egy magas, szikár, fehérruhás úr jelent meg a ház előtt. A végrehajtó. Föllépett a folyosóra, a hűsbe, aztán egy kicsit megpihent. Levette napszemüvegét és fehér zsebkendőjével megtörölte homlokát.

— Vagy por, vagy sár. Atkozott vidék — dörmögte. — Na, lássuk csak... — és körülnézett.

Béres Bálint akkor már állt. Mődfellett megijedt. A végrehajtó őhozzá nem szokott vizitbe járni. Egészen másért jött, ha már itt van. A végrehajtó csak egyetlen dologért térhet be hozzá.

— Jó napot kívánok.

— Jó napot. Maga a Béres Bálint?

— Én vagyok...

— Végrehajtani jöttem.

Béres Bálint elsárgult. Mégis igaz. Akart valamit mondani, de nem tudott. Nem tudta, mit illik ilyenkor szólni. Határozottan zavarban volt. A végrehajtó az ajtó felé ment. Bálint tisztos távolságban utána. Benyitottak a konyhába. Egy kecskelábú asztal, rajta két tányér. Egy deszkapad. A téglából rakott tűzhelyen két üres edény. Egy fazék és egy lábas. A tűzhely ajtaja nyitva, egy szár-darab lóg ki rajta. Köröskörül, a konyhában semmi más. A végrehajtó benyit a szobába. Két kopott ágy, rajta egy-egy rongypokróc. Kis almárium, egyik fiókja kihúzva, benne régi lim-lom. Egy rozoga asztal két székkal. A sarokban két befőttesüveg, felette egy fali fogason nyűtt ruhadarabok. A falról egy szüette keresztől gipsz-Krisztus nézelődik, alatta egy fess, fiatal katona, Béres Bálint. »Szolgálati időm emlékéül« — írja a kép körül.

A végrehajtó egy pillanatra Béres Bálintra néz. Az csak áll.

— Nincs több szobája?

— Nincsen, — harapta el a szót Bálint és lehajolt, betolta az almárium fiókját.

— Ennyi az összes vagyona?

— Ennyi — szól zavarodottan Bálint. Aztán még mentegetőzve hozzáteszi. — Meg az udvar is az enyém. Van egy eperfám is...

— No jó, jó — szól a végrehajtó, — de miért nem fizeti meg az adót? Már két éve nem fizette a házáért az adót.

Béres Bálint szótlantul állt.

— Hol dolgozik?

— Hát... fontam én már kosarat is. Béreskedtem is, meg...

Most nem dolgozom sehol...

— Miért?

— Voltam én már Baki Pálnál is ajánlkozni. Kosarat is akartam kötni... Én nem vagyok fürge ember, én tudom. Bot a lábam.

A végrehajtó elővette cigarettatárcáját és rágyujtott

— Hát azt akarja, hogy elárverezzük a házát?

Béres Bálint eddig elég nyugodt volt. Most megrémült. Kétségbeesett. Megigazította nadrágját.

— Azt nem tehetik, uram... nem... a fronton... nincs aki befogad engem, uram...

Homlokáról letörölte a verejtékcseppeket. Szája becsukódott. Összehirapta.

A végrehajtó elfordult. Megnézte a katonaképet.

— Jó, hát én pénzhez segítem magát. Maga mégis magyar ember. Össze kell fognunk. Estére jöjjön el a Réti-féle kocsmába, az előljáróság társasestje lesz. Majd állítgatja a tekebabákat.

Föltette a napszemüveget és elment.

Béres Bálint hálálkodott, megköszönte a jóindulatát. Aznap délután Kőrösi végrehajtó találkozott Kalocsai Zoltán jegyzővel.

— Voltam ma egy embernél végrehajtani, kérek, az már mégiscsak abszurdum, hogyan élnek egyes emberek. Nálunk, Anyaországban, még nem láttam ilyet. Mondtam az embernek, jöjjön estére állítgatni a tekézésnél. Régi frontharcos, kérek...

Este billiárdoztak, tekéztek, söröztek. Az úri társaság összejött, a kocsmát becsukták. Kinn, a szabadban voltak, fődött kerthelyiségben. A plébános reverenda nélkül. A tekézők között a leglelkesebb.

— Erősebben, lendületesebben gurítani, nagyságosasszonyom, — mondta a vézna jegyzőnének, aki ugyan még egyszer sem bírta a babáig gurítani a golyót.

— Bravisszimó! Remek! — kiált a községi irnok, amikor a terebélyes, fiatal orvosné egy dobásra három fát dönt a kilenc közül.

Arrébb kártyáznak. Három férfi, egy hölgy és néhány nézelődő.

— Kisanyám — szól az agglegény patikus, — ha férfi lenne, azt mondanám, hogy maga ma elveszíti még a gatyáját is.

A társaság nevet. A tanítókisasszony bizsergősen.

Az egyik asztalnál egy női hang:

— Nagyon kedves. Volt egy udvarlóm Miskolcon, az is...

A jegyző billiárdparti közben újságolja a kendergyárosnak, a postamesternek és a végrehajtónak:

— Délvidék kenyerét maga a Kormányzó úr méltóztatik megszegni Szabadkán.

Béres Bálint pedig csak állítgatja a babákat. Nekivetközött s egyre iparkodik. Izzad. Nehezen mozog, botlába okvetetlenkedik. De csak állítgat. Örül. Pénz üti a markát. Jó! ez a végrehajtó s jók ezek az urak. Megértők, segítenek rajta. Finoman szórakoznak.

És örül, örül, mert pénz üti a markát...

Igen, okosan kell viselkedni, mert még máskor is kell babákat állítgatni. És akkor majd mást hívhatnak. Okosan, értelmesen kell cselekedni. Amit adnak, el kell fogadni. És semmit sem kérni.

Dőlnek a babák és újra dőlnek...

Amikor aztán már hazafelé készülnek az urak, szótlanul, fél-szegen előjött Béres Bálint is. Megállt tisztos távolságban, az oszlopok alatt. A hivatalnok előhívta.

— Fogja, öreg. Ma jól keresett.

És pár pengőt tett a markába.

— Köszönöm, köszönöm szépen. Jól.

Az úrak koccintottak, vivátot kiáltottak és felhajtották a borospoharakat. Hajdú János földbirtokos, a bíró, igen rózsás kedvében volt. Az üvegekben maradt még bor, de már senki sem nézett feléje. Véletlenül meglátta Béres Bálintot.

— Jöjjön ide, igyon meg egy pohárral — szólta neki.

Az öreg szabadkozott. Ugyan, hogy jön ő ahhoz. A nagyságosasszonyok és kisasszonyok felvették kabátkaikat. Készülődtek és tereferélve, lassan lépkedve, kifelé indultak.

— De csak jöjjön, csak nem fél tőle? — kérde a bíró.

— Ugyan, hát régi frontharcos ő — mondta a bírónak a végrehajtó.

— Jöjjön csak, jöjjön — szól az igazgató is.

Az ember a pohárra nézett, melyet csordultig töltött a bíró. Bor. Évek óta nem került a szájába. Egy csepp se. Pedig az jó. Egy kevéske jól esik. Fehér, egy picikét sárgás. Tiszta, mint a kristály.

— Hát persze, tudom én azt — erősítette a bíró, — ismerem én az öreget, úgy leöntött ő egy pohárral, hogy csak a végén nyelt. Egy pohár — egy korty, igaz-e?

És vállonveregette Béres Bálintot.

— Á, dehogyis, bíró úr — szabadkozott komolyan és félszegen az ember.

— Nem? No, tíz pengőbe, hogy lemegy, ha akarja.

Béres Bálint kezében félúton megállt a pohár. Komoly képet vágott, módfelett komolyat. Az arcán megfeszült a bőr, pofacsontjai kidülledtek. Tíz pengő. Az szörnyű sok pénz. Tíz pengője néki évek óta nem volt. Tíz pengőért meg lehet venni az egész világot. Egy kortyintás. Igen. Hagyni kell, hogy lefolyjon a bor a torkán. Az ádámcsutkát be kell engedni. Mint mikor böffent az ember, kinyitja a gyomrához az utat. Akkor a bor magától folyik. Igen, az csak így lehet. Ez pontosan ki van számítva.

Tíz pengő, tíz pengő...

— Megpróbálhatjuk, bíró úr...

Béres Bálint szájához emelte a poharat. Böffentett s önteni kezdte a bort. Négyen-öten a torkát nézték. És a bor nem akart folyni. Félúton megállt. Tele volt a szája. Tíz pengő. Szeme kidülledt s kegyetlenül erőködött. Ha az ádámcsutkája megmozdul, akkor kész. Tüzes karikák játszottak szeme előtt. S a bor nem megy. Kezét görcsbe rántotta. Minden ere kidagadt. Szemében kétségbeesés. Vörös volt, mint a paprika. Egy láng és hideg veríték. Akkor összeszedte minden erejét és egy hatalmasat nyelt. Köhögött, ökrödött. Száját összeszorította. Nem kiköpni, nem és nem. Az orrán át prüszkölt. Keserves fintort vágott. Észébe jutott, hogy néki soha semmi sem sikerült.

— No, ne vacakolj, öreg, no! — verte az öreg hátát a bíró.

Béres Bálint nyelt egyet és elvágódott. Falába koppant egyet a téglán.

Az emberek fölé hajoltak.

— Meghalt — mondja az egyik. azután felegyenesedik s megigazította inggallérját.

A bor pedig, a fehér, a kristályos, egyre csöpögött az asztalról.

A kapu alatt épp most búcsúzkodtak a mulatozók.

— Kezét csókolom! Szép álmokat!

Nyár volt. meleg volt.

Aratás ideje.

Major Nándor

Bezerédy Lajos

Favágó

REMÉNYI JÓZSEF:

Ablakmosás

Ablakot mosott ammoniás vízzel,
parttalan áradt átható szaga
a nagy szoba négy fala között, akár
az okoskodók rút gondolata.

Fiatal cseléd, elcsitított vágyak
mulandóján a lombok testvére.
Dalolgatott, míg az utcán füttyös hang
felelt s bokréta hírű lett vére.

Nyomasztó szag, sőt fojtó, mint csatornák
szétomló bűze, mérges kígyóké.
És ragyogott az ablak s mégis, mégis
folt maradt rajta, a csúf napoké.

A ronda szagtól fejfájást kaphatott,
kin átröpül a virág illata
pillék szárnyán s úgy szereti az üde
levegőt, mint az eget csillaga.

(Ohio, Cleveland, 1953.)

REMÉNYI JÓZSEF:

Nem mindig én szólok a versben

Nem mindig én szólok a versben,
ámde mindig jelen vagyok.
Sohasem nézem közömbösen,
akit mindenki elhagyott.

Nem mindig én szólok a versben,
de ha fújnak a vad szelek
s virágot törnek, felajánlom
strófáim, mint búvóhelyet.

Nem mindig én szólok a versben,
de ha szundikál a csoda,
fölébresztem s elkalauzolom
oda, ahol a ház kaloda.

Nem mindig én szólok a versben,
de ha rohadt szavak rontnak
a világűrbe, a harangok
kéresemre mélán kongnak.

Nem mindig én szólok a versben,
de néha izen a messze.
Célja gyöngyvirág illatának,
hogv a csúf szagát ijessze.

Nem mindig én szólok a versben,
de az undor, a fásult hang.
Védem magam, mint rabló ellen,
nincs más fegyverem, mint a lant.

(Ohio, Cleveland, 1953.)

K Ö N N Y E L M Ű F R Á T E R

(CSAK FELNŐTTEKNEK)

Tudom, hogy a „csak felnőtteknek” kitétel mindig érdekes, azonban hidd el, nem azért írtam ide a történet címe alá, hogy ezzel felcsigázzam az érdeklődést. Tényleg feleslegesnek tartom, hogy ez az elbeszélés serdületlen ifjúság kezébe kerüljön. (Persze, azt fogod most mondani, no lám, akkor minek biggyesztettem oda?)

Éppen ezért, már az elején ki kell jelentenem, hogy ebben a történetben szó sem lesz szerelemről. Az elbeszélést azért nem tartom alkalmasnak az ifjúság nevelésére, mert a szereplők jellege és cselekedeteik mélyén rejlő filozófia esetleg rossz hatással lehet lelkiviláguk fejlődésére. Miután pedig, mint mondtam filozófiáról lesz szó, remélem, sikerül ellensúlyoznom az alcímbe rejlő csábítást.

Te tudod, hogy nem vagyok híve a hosszú és körülményes leírásoknak, így hát mindjárt azt is elmondom, hogy életem során sok könnyelmű frátert láttam, ismertem, s míg a sors össze nem hozott azzal a hárommal, akiről az alábbiakban szó lesz, ugyanolyan idegenkedéssel néztem az embereknek erre a fajtájára, mint akármelyik más, hozzám hasonló nyárspolgár. Akkor azonban tudatára ébredtem az ilyen halandók nagyságának is. Na már most, ha erről a három könnyelmű fráterről akarok Neked mesélni, megértheted, hogy a könnyelműség dicséretéről még sem kell tudniok éretlen gyerkőcöknek.

Mind a hárommal persze a deportációban találkoztam.

Az Első állítólag mérnöktanhallgató volt, így mutatkozott be, de ez természetesen nem volt igaz. A mohácsi szerbtemplomban kerültünk össze és ismerkedtünk meg egymással. Talán felesleges mondanom, hogy egyikünk se tévedt annak idején vallásos buzgalomból a bizánci stílusú, kicsit kopott görögkeleti templomba, annál kevésbbé, mert egyikünk se volt görögkeleti, s ha azok lettünk volna, találtunk volna imaházat közelebb is Szabadkához. Oda voltunk bezárva. Pontosabban a templomudvarban lévő iskolába.

Mikor ő odakerült, én már őslakónak tekintettem magam, s bár helyismereti képességeim egész életemben igen gyatrák voltak, most személyes barátságban álltam az udvar minden téglájával, tisztában voltam minden rejtett zugának titkával, bekötött szemmel le tudtam volna menni a Dunához és átevezni a Szigetre.

— Hm — csóválta a fejét —, nem szeretem ezt a Mohácsot. Négy-száz évvel ezelőtt itt már egyszer elpusztult a magyarság java.

— Négyszáztizennyolc évvel ezelőtt, — igazította helyre a történelemtanár, aki gyorsan levont 1944-ből 1526-ot.

— Az a tizennyolc év nem számít, — válaszolta Első.

Akkor még nem gondolta senki, hogy ez az ő lelki világa, lénye, jelleme: nem számít, semmi se fontos.

Jókedvű, sokat csevegő ember volt, aki soha nem fogyott ki fantasztikus történeteiből. Mint elmondta, volt már cipőpucoló és matróz, hintáslegény és térképrajzoló, bár mindössze harmincöt éves. Senki se lepődött meg, mikor kijelentette, hogy természetesen házas is volt már életében. Első felesége egy költőnek volt a lánya, és vak volt. Igen, vak. »Ültünk a Fészekben: Ő, Karinthy, Szabó Dezső, Pásztor Árpád (végtelen egyszerűséggel és közvetlenséggel tudott ilyesmit mesélni, mintha csak könyvből olvasta volna) és még néhányan. Nézttem, néztem azt a lányt (ismertem természetesen már régen és elég sokat voltunk együtt), néztem azt a lányt, aki még soha nem látta a világot, nem látott soha fát, falevelet, virágot, a Dunát, a Kékest és megkérdeztem: akar-e a feleségem lenni? Hajnalban felmentünk Budára egy kis kápolnába és megesküdtünk.«

Mi tátott szájjal hallgattuk ezeket a meséket, amiket talán ő maga is elhitt néha. En is éreztem, hogy kár lenne közbeszólni, túl prózai lenne, mondjuk, odavetni: megállj, itt nem lehet egyházi házasságot kötni; mert ezek a mesék derűt hoztak rabságunkba és valahogy pótolták a vacsorát. Ha lett volna még két Elsőnk, esetleg a reggelit és ebédet is pótolhatták volna. — Háború után egyébként újra nősülök — mondta másszor, miután elmesélte házasságának befejező részét is — a menyasszonyom Baján él, gazdag bútorkereskedőnek a lánya. Kijelölt bútorkereskedő és igen gazdag, de az nem baj.

Ez már kicsit erős volt. Baja végeredményben ide csak egy ugrás és az elbeszélő nem úgy nézett ki, mint akit felvet a pénz. A mellett most már nagyon jól tudta, hogy nekünk elfogyott az utolsó vasunk is. Pedig Mohácson nagy úr volt a pénz, amíg volt. A szabadságon kívül mindent meg tudunk venni. Eleinte — amíg azt hittük, hogy holnap vége a háborúnak, volt még hazulról néhány pengőnk is —, úgy éltünk, mint a grófok. Vajaskiflit reggeliztünk, amit a templomszolga csempészett be hajnalban, egyenesen a kemencéből, forrón, hogy csak olvadt rajta a vaj. A háborúnak azonban nem lett vége és mi elkótyavetyéltük minden vagyonunkat. Egy darabig még kaptunk friss kenyeret »hitelbe« (majd kifizetjük a háború után), de most már megunta a mohácsi pék is a hitelt. És lám, itt ül mellettünk Első, akinek milliomos menyasszonya a szomszéd városban él. Kár, hogy hazugság.

Egyik vasárnap azonban autó állt meg a templomudvar rácsos kapuja előtt, s míg minket a legszigorúbban beteltek az épületbe, Elsőt beszélgetésre szólították. Mégse hazudott az egyszer, vigye az ördög, nem lehet eligazodni rajta, mikor füllent, mikor mond igazat.

Fél órával később mindannyiunk szeme láttára hanyagul számolgatta pénzét, az előbbkapott tíz-tizenöt százpengőst.

Másnap találkoztunk a mohácsi kísértetekkel.

Talán hallottál is róluk?

Munka után a templom mögött lődörögtünk, mikor éktelen ordítózásra, fegyvercsörgetésre, csizmadobogásra lett figyelmes az egész udvar. Az utcán, rácsos kapunk előtt, szörnyű menet haladt. Egy század madárijesztő. Egy század rongyokba bujtatott csontváz. De nem olyan csontváz, amit a soványakra mondanak, hanem amit ásatásoknál szoktak találni. Egy század piszkafán libegő rongycafrang. Egy század csont, pergamen és szemüreg. És ezt a négyes sorokban billegő, nagyfülű, beesettszemű, falszinű, ijesztő holttest-csapatot megszámlálhatatlan SS-legény kísérte tüzelésre kész golyószóróval és értelmetlen kiáltozással. Úgy mentek ezek a sírjuktól kiásott hullák, mintha lábukon súlyos béklyót cipeltek volna. Hülyén meredtek a semmibe üres szemükkel, foghíjas szájukkal és előredőltek, mintha most akarnának hasraesni.

Nem tudom, hogy voltak a mohácsiak, de köztünk nem akadt senki, aki ezen az éjszakán lehúnyta volna a szemét.

Senki nem kérdezte, senki nem mondta, de nem is kellett: a bőri rézbányákból jönnek, hírük már jóval előbb itt járt, ez maradt meg a hatezerből Bórtól Mohácsig.

Az ordítózás, fegyvercsattogás nem nekik szólt, hanem az aszszonyoknak, akik e szörnyű brigád láttán darab kenyereket dobáltak feléjük és keresztet vetettek. Pedig a csapat észre sem vette az ajándékokat. Ha észrevette valamelyik, úgy se mert lehajolni a kenyérért. Ó, nagyon jól megtanulták ezen a hosszú úton, hogy lehajolni veszélyes. Még parancsszóra is. Kilépni! Úgy! Rajvonalba! Irány a répaföld! Annyi répát szedtek, hogy elege legyen belőle az egész piszkos bandának, amelyik ott hátul kullog. Előre! In-dulj! Á-állj! Térd-re! Sortűz! Durr! Kész!

Igen. Lehajolni veszélyes.

Mint másnap megtudtuk, a város másik végén hatalmas fallal körülvett raktárban szállásolták el a bőriakat. Mi persze szerettünk volna a közelükbe jutni, de erről szó se lehetett. Megközelíthetetlenek voltak, mint a leprások.

Elmúlt néhány nap és új izgalom morajlott végig a templomudvaron meg egész Mohácson. Azt mondták, hogy Bácsföldvár körül folyának a harcok, a szomszédságban.

Estefelé indultunk vissza a Szigetről, ahol rönköket raktunk hajóba. Alig léptünk szárazra a csónakból, mikor valahonnan éktelen aknatűz zúdult a városra. A házak teteje úgy repedt fel, mintha csak papírból lett volna. Rohant ide-oda fejtellenül, ki merre látott, orrabukott a miriád szilánkra tört ablakcserepeken és csúszott félőrülten: hason kút alá, fa alá, pincelyukba. Nem volt se szabad ember, se ör, se elítélt, csak föld alá igyekvő, életét féltő vakond.

Aztán, ahogy elkezdődött, olyan hirtelen vége is lett az egész cirkusznak.

Mire besötétedett, egyenkint szállingózva ugyan, de ott voltunk mindannyian a templomudvarban.

Kivéve Elsőt.

Végre megnyugodtak a kedélyek. Ki hiányzik? Hiányzik valaki? Riadó!

A készültség fél éjszakát járta Mohács tereit, utcáit, házait és kutatta a várost Első után, mitnha valami politikai nagyság lett volna.

Ott találtak rá a tilos raktárkerítés aljában, de halott volt. Ő volt az aknatűz egyesegyedüli áldozata. Rajta kívül még sebesülés se történt.

Na, nem nagy veszteség.

A százpengősök azonban már nem voltak nála.

Ott voltak a falon túl, a bóriak megközelíthetetlen birodalmában, ahová csak ebben a zűrzavarban lehetett eljutni.

A Másodikra — polgári körülmények és rendezett viszonyok között — azt lehetett volna mondani, hogy visszavonult életet él. A mi helyzetünkben az ilyen állítás természetesen butaságnak látszhat.

Ennyi idő után nem emlékszem a nevére se, ami — mint látni fogod — nem szép tőlem. Arra se emlékszem, hogy hol találkoztunk össze. Éppen azért, mert nem emlékszem, hol és mikor láttam először, úgy gondolom, a szükésnél kerültünk egy csoportba. Arra azonban emlékszem, hogy sovány volt, szőke és esküdni mernék, hogy valaha rozdsaszínű lehetett a ruhája, amit hordott. A ruhájára pontosan emlékszem, legalább is úgy rémlik. Arra is emlékszem, hogy szalma kinézésű haját hátrafelé fésülte és homlokán és orra körül szeplők díszeltek.

Ilznél már mindenesetre együtt indultunk — balra. A fatalisták szerint egyébként ennek a körülménynek köszönhetjük, hogy aránylag szép számban maradtunk az élők sorában. Ki tudja, mi ebből az igazság? Annyi bizonyos, hogy azok közül, akik Ilznél jobbra fordultak, soha többé senkit nem láttam, de még csak hírüket se hallottam. Illetve, akadt, aki bizonygatta, hogy ebben és ebben a völgyben géppuska tüzellel intéztek el mindenkit, mert ez, meg ez látta, vagy hallotta; de az ilyen híreknek nem kell okvetlenül felülni. Kevés völgy akadhatott erre, ahol nem végeztek volna ki csoportokat, hát egyáltalán nem biztos, hogy éppen a mieinkről lenne szó, akik Ilznél, a helyett hogy balra fordultak volna, jobbra fordultak.

Nem tudom, mi volt táborunk hivatalos neve, vagy száma. Nem jutott talán idő se a keresztelésre, vagy arra, hogy táblára kerüljön a címünk, ami úgy se érdekelt senkit. Létezett Oflág, Konclág, Eflág satöbbi, de a mi táborunkra legjobban illett volna a Vándlág, vagyis Vándortábor elnevezés, mivel hogy mindig költözködtünk. Kicsit későn jöttünk rá, hogy mi volt az oka ennek az örökös randalírozásnak. Mi lett volna más, mint a győzedelmes horogkeresztes hadsereg visszavonulása. Mi ugyan nem tartoztunk hadsereghez, de amikor az meghátrált, a táborokat is beljebb kellett vinni az országba.

A gyaloglás örökössége, a kilométerek taposása bizony nem volt kellemes. Ha visszagondolok néha, most is elcsodálkozom, hogy tulajdonképpen miért nem végeztek velünk már az elején és miért volt szükség arra, hogy Burgenlandtól Karinthiáig bejárjuk Ausztriát. Talán mindig elkésett a parancs?

Egyébként ez az állandó mozgás lehet az oka, hogy semmi emlétesreméltó nem maradt emlékezetemben egy-egy megállóhelyünkről, kivéve Ikszet. Ezt viszont megjegyeztem, mert talán tíznapos ottartózkodásunk alatt két olyan dolog történt, mely — ha akkor még egész jelentéktelennek is látszott —, mint később kiderült, erősen kihatott a továbbiakra.

Elsősorban tehát, búcsút vett tőlünk Reiner úr, a munkavezetőnk. Amikor sokszáz lelket számláló táborunk megállapodott valamelyik falu szélén, csaknem kivétel nélkül az volt a feladatunk, hogy tankcsapdákat építsünk. Az ezernyi kéz elég gyorsan végzett feladatával, ha keservesen is ment a munka. A puha talajban kiástuk a kétméteres árkot és az erdőrengeteg fáiról tépett vesszőkkel ki is béleltük, mint ahogy a demizsönt befonja a kosárfonó. De nem egyszer kellett félbehagyni az egész dolgot és továbbállni, esetleg egyenesen az árok mellől és napokon, éjszakákon át menetelni a következő állomásig. Csak a bolond nem volt tisztában vele, mit jelent, ha már arra sincs idő, hogy befejezzünk egy ilyen vacak tankcsapdát.

Nos, elmozdították Reiner urat, egyik munkavezetőnket. Nem szólt az utolsó pillanatig, csak akkor jelentette be, hogy búcsúzunk, mikor cók-mókja már összecsomagolva állt a tábor bejáratánál. Persze akkor se járta körbe a társaságot, hanem inkább csak úgy oda-súgta: »Nem vagyok megbízható«. Nem volt elég megbízható és ezért hazaküldték. Hát azt mi is észrevettük régen, hogy nem lelkesedik azért a feladatért, amit rábíztak, de nemigen hittünk őszinteségében. Pedig sokszor hozott háborús híreket és mindig olyanokat, amelyek nekünk tetszettek. Egyszer így sóhajtott: »Hej, ha ott volnának nálam Ipszilomban, biztonságban lennénk. Mind. Mind, ha mondom.«

Elment és mi nem gondoltunk rá többet, mert nem tudtuk, hogy hamarosan újra találkozni fogunk.

A másik dolog jellemző rám. Akár hiszed, akár nem, én olyan vagyok, hogy a szerencse mindig éppen csak odamosolyog egy kicsit amerre én állok, aztán elszalad. Odakacsint és — volt-nincs.

Sok nagytekintélyű és csábító hivatal létezik a világon, emberemlékezet óta, a királyságtól a köztársasági elnökségig, mégis, egyiknek se volt közülünk ilyen álma. Ennél sokkal, de sokkal csábítóbb állás létezik egy deportációs táborban. A szakácsi állás.

Hosszú, hónapokon keresztül folyó ádáz, politikai intrikákkal teli, megvesztegetési ígéretekben gazdag nemtelen harc eredményeképpen a konyhába kerültem. Este érkezett a hír, és mondanom se kell, hogy egész éjjel nem aludtam. Szobám elhatározta, hogy miután holnap úgyis szakács leszek, felosztják a vacsorámat. Holnapig kibi-

rom a nélkül is. Bár eleinte szabadkoztam, a közhangulat ellen lehetetlen volt küzdeni. Grúber, a vésnök kapott felhatalmazást, hogy a körülbelül tíz gramm margarinrészemet harminckét felé ossza, de hajszálpontosan egyenlő darabokra. Ő volt köteles felszeletelni valamivel nagyobb kenyéremet is.

Reggel pedig bevonultam a konyhára. Még sötét volt, de a szerencse, lám, rámmosolygott.

Mire a feketekávé számára elkészített víz felforrat a légmentesen zárható kondérban, kivilágosodott és megérkezett a parancsnok is. »Indulás! Azonnal!«

Szakácsságom tehát nem tartott tovább egy-két óránál.

Mentünk, mentünk, mentünk. Étlen, szomjan. Mentünk, mentünk, ki tudja meddig. Már egy hete. Hol egyik maradt le örökre, hol másik. Szótlanul, hang nélkül estek ki a sorokból azok, akik nem bírták.

Mikor útnak indultunk, sapkám, nadrágom szára, zsebeim, tarisznyám tele volt az utolsó pillanatban összeszedett konyhai készlettel: margarinnal, krumplival, kenyérdarabokkal, liszttel, cukorral, kávépótlóval s mi abból éltünk néhányan.

Míg egy este Ilzbe érkeztünk.

Koromsötét volt, hogy az ember az orráig se látott. Az utcák mozdulatlanságig tömve katonasággal, kényszermunkásokkal, menekültekkel. A forgalom megakadt, indult, újra megakadt, s vagy ötvenen elvesztettük táborunk nyomát. Tuszkoltuk egymást, törtettünk előre-hátra, mint a birkák, de nem ért semmit. Mire kiértünk a városból és megálltunk az útkereszteződésnél egy dombon, megállapítottuk, hogy most jól nézünk ki, elvesztettük a táborot.

Az éhségtől és fáradságtól elcsigázva nem tehattünk egyebet, lefeküdtünk az útjelző tábla tövébe és elaludtunk.

Legnehezebben a Másodikba tudtunk lelket verni a hajnali szürkületben. Rugdosni kellett, hogy felébredjen, s onnan tudom, hogy Ilznél már együtt voltunk, mert én rúgtam bele. Végre felébredt. Aztán tanácskoztunk, hogy merre menjünk. Egy része azt mondta, hogy gyerrünk balra. A másik része szerint helyesebb lenne jobbra tartani. És balra indultunk.

A sorban mellettem ment ugyan, de szavát jó darabig nem hallottam.

A csapat vezérének Afírt választottuk és mindenki köteles volt alávetni magát parancsainak. Aki vétene a fegyelem ellen, annak büntetése a kiközösítés.

Afír haditerve az volt, hogy szabályos négyes sorokban, fegyelmetten menetteléssel eljutunk Ipszilomba Riner úrhoz. Megpróbáljuk. Tilos volt az úton a koldulás, csikligyűjtés és más hasonló nem előkelő viselkedés. Afír szerint ezek döntő dolgok voltak.

Második azonban nemigen tartotta magát az előírásokhoz. Nem koldult ugyan, de cigarettavéget nem hagyott az országúton.

— Na és ha kivégeznek? Mi közöd hozzá?

— Minket is kivégeznek, te hülye!

— Mi közöm hozzá?

Így hát mentünk, mentünk, mentünk.

Közben megtudtam, hogy Második órás és ékszerész, már kétszer is volt üzlete. Egyszer kényszeregyességet kötött, egyszer pedig csődbe került.

— Kinek mi köze hozzá?

Egész felszerelése nem volt több, mint kis zacskóban apró csavarhúzó, pici csipesz, miegymás, üvegecskében csontolaj, — vagyis a szerszámai.

Egyetlen témáról lehetett vele komolyan tárgyalni. A budapesti mulatókról. Főleg a Moulin Rouge-ról és az Arizonáról. Ezen a téren otthon volt és bőbeszédű. Josefine Backert és Pepitót úgy ismerte, mint a tenyerét és minden kedden miss Arizonával vacsorázott súlylyeszthető páholyban. Igen. Egy gombnyomásra lesüllyedt a páholy valahová a pincébe.

Így persze nem csoda, ha egymásután kétszer ment tönkre. De kinek mi köze hozzá?

Mentünk, mentünk azokban az átkozott négyes sorokban és éhezünk.

Afír minden községben szabályosan jelentkezett az előljárásnál és nem tudom milyen címen élelmet igényelt, amit sokszor kapott is egy darabig. A kiutalások azonban mindig gyérebbek és az adagok mindig kisebbek lettek. A menekültek és a visszavonuló katonaság megelőztek bennünket.

Bukdácsoltunk lassan tovább.

Két napja már nem sikerült felhajtani semmit. Pihenő! Nem azért, mert talán elfáradtunk. Az éhségtől nem tudtunk tovább menni.

Indulás.

Csigalassúsággal, megtöredezett sorokban alig haladtunk naponta néhány kilométert.

Tavaszkodott. Langyos, áldott nap melegítette hültni készülő testünket. Alkonyatkor úgy hullottunk az útmenti rérte, mintha óriási legyek lettünk volna, akiket elért az őszi dermedés. Mozdulatlanul fekvődtünk: hason, vagy háton, ahogy éppen leestünk a lábunkról. Aztán a maradék erővel, reszkető ujjal tépdestük a serkenő vadsóskát. Sokszor azonban annyi erőnk se volt, hogy szánkig vigyük a zsenge levelet. Semmi erőnk nem volt. Nem akartál már semmit, csak meghalni. Reggel pedig feltápáskodtunk és mentünk tovább. Néhányan négykézláb. Csak egy órát. Utána pihenő. És utána se birtunk továbbmenni.

Mégis közeledtünk Ipszilonhoz. Evégett éltünk. Nem volt már túl messze. Egy napon valami falu állt előttünk, Afir igénylésre indult s a Másik megszólalt. »Felfordultok mindnyájan, ha ez így megy tovább.« Kicsit gondolkozott, aztán ő is a falu felé vette útját. Ha koldulni megy, akkor kész. Velünk nem maradhat többé. De kinek volt ereje kinyitni a száját?

Estefelé egy suhanc jött értünk, hogy menjünk be a faluba. A Második küldte. A tanító házának előcsarnokában ült és órákat javított. Mellette néhány kenyér és kevés tej.

— Osszátok szét.

Második, szemén a tölcser kinézésű nagyítóval, mint valami megszállott, naphosszat görnyedt az órák fölé és dolgozott. Hozták neki csöstől az ezer fajta ütött-kopott jószágot és ő boncolta, kenegette, rázta, hallgatta és gyűjtötte a kenyereket maga mellett és osztotta szét.

Sokan voltunk és túl éhesek. Túlsokan voltunk és túl kiéhezetten értünk idáig s így elfeledkeztünk arról, hogy rá is gondoljunk.

Napok múltak, gyönyörű, kenyérral édes napok és magunkhoz tértünk. Kivéve őt. Második, az asztala mellett, Ipszilon küszöbén, kenyérhegyek között egy napon elájult.

Nem is tért többet öntudatra. Ezt a diagnózist pontosan ismertük.

Éhenhalt.

A Harmadik valamikor barátom volt és mielőtt elmondom a történetét, az utolsó könnyelmű fráter történetét, mert most már rövid leszek, szeretnék bevallani valamit, amit talán már úgymé sejtessz.

Én mesélek, mesélek, mintha a dolgok megtörténtek volna valójában, de bizony többnyire nem ez az igazság. Hiszen, ha mindig csak igazat mondanék, az nem elbeszélés lenne, hanem életrajz, vagy valami hasonló. Hanem az a valóság, hogy, amit elmondtam az egy kicsit meg is történt, s ami nem történt meg, az ugyanannyi erővel meg is történhetett volna.

A Harmadik története azonban igaz, első betűjétől az utolsóig. Kártyás volt.

Nem kicsiben játszott. Nagy tétekben.

Nem ismerem ezt a szenvedélyt és nem is értem. Ismerem és értem a dohányost. Megértem a borivót is. A kártyás embert sose tudtam megérteni. Sose szerettem azokat a fényes, furcsa lapokat, amik, bizony, sok bajt csináltak már az életben. Az övében is. És nem szerettem soha a kártyásokat se. Ő azonban barátom volt, és az ember a barátait hibájukkal együtt kedveli. Volt idő, mikor napról-napra együtt kószáltunk, közös témáink voltak, voltak közös örömeink és gondjaink.

Anyagi körülményei, egy meghatározott vonalon túl, meglehetősen zavarosak voltak. Az egyszerű, mindennapi gondokat nem ismerte, mert annál gazdagabb volt, s mégis sokszor panaszkodott, hogy nehézségekkel küzd. Persze — a kártya. Panaszkodott, hogy nem képes lebonyolítani üzleteit (kereskedő volt), hitele kimerült s ilyenkor tanácstalanul kapkodott fűhöz-fához. Azonban valahogy mindig rendbejöttek a dolgai. Azt hiszem, családjá segített rajta.

Nem egyszer tettem szóvá, hogy jó lenne megszabadulnia ettől a

buta szenvedélytől, de meg se hallgatott. Egyáltalán nem azt felelte, hogy maga is helyesnek tartaná ha megtenné, azt se mondta, hogy majd megpróbálja, még kevésbé fogadkozott, mint mások szoktak, hogy többet nem vesz kártyát a kezébe. Nem. Egyszerűen úgy találta, hogy a kártya hozzátartozik az életéhez és eszeágában se volt arra gondolni, hogy abbahagyja. Pedig sokszor veszített el egész kis vagyont. Persze, néha nyert is, de ő maga mesélte, hogy a kártyán csak veszíteni lehet. Mert a nyereség, éppen azért, mert a szerencse hozta, észrevétlenül és gyorsan elúszik, a veszteség meg... hát a veszteség, az veszteség.

Előfordult néha, hogy leültem mellé a kártyaasztalhoz és néztem a játékot. Ha nem szívta volna egyik cigarettát a másik után, semmi izgalom nem látszott volna soha rajta. Akár nyert, akár veszített, egyformán nyugodt volt, de egyformán gyújtott egyik cigarettáról is a másikra. Egyébként bevallotta, hogy nyugalma csak látszat, amely hozzátartozik a játékhoz, főleg a pókerhez, de világos, hogy nagyonis izgatott mindig és azért játszik tulajdonképen, mert ezt az izgalmat keresi.

Talán a kártya volt az oka, hogy utaink végülis szétváltak. Az idő múlásával mindig kevesebb alkalom maradt az ártatlan beszélgetésekre, könnyed vitákra. Mindinkább rabja lett ennek az átkozott szenvedélynek és amikor az Ürikaszinó tagja lett — már pedig akárki nem lehetett az Ürikaszinó tagja —, minden szabad idejét ott töltötte és csak nagy ritkán találkoztunk.

Mikor negyvenegy tavaszán kiebrudalták a kaszinóból, mert iratai nem voltak rendben és a megszállás ilyen tagot nem tűrhetett ebben az intézményben, akkor magánlakásokon jött össze társasága, de a mi viszonyunk nem változott. Megmaradtunk soha-nem-találkozó jóbarátoknak.

Kisvárosban azonban az emberekkel nemigen történhet semmi, amit nem tudna meg azonnal mindenki, s ősszel csak elbámultam, mikor meghallottam, hogy Harmadikot, mint kommunistát letartóztatták.

Soha nem tartottam magam lángésznek, azt se hittem soha magamról, hogy rendkívüli emberismerettel rendelkezem, de arról meg voltam győződve, hogy annyi köze lehet a kommunizmushoz, mint a harang-öntéshez.

Jellemző egyébként, hogy főleg a rossz hírek terjednek kisvárosban villámsebessen. Mert annak már nem támadt híre, amikor kiszabadult. Hanem találkoztam vele néhány héttel később az utcán és akkor mondta el, hogy az eljárás folyik ellene, azonban — hüvelyk és mutatóujját dörszölgetve jelezte, hogy pénz segítségével — addig is szabadlábba helyezték, amíg az ügye végére nem járnak. — Összevisszavertek a Sárgaházban, — mesélte mosolyogva. — Két székrefektettek és úgy vertek gumibottal. Te bitang kommunista, szídtak, mint a bokrot, miközben talpamon, hátamon, fenekemen puffant a gumibot. Mit szólna hozzá? Jó, mi? — De miért?

— Miért? Mert ennek, meg ennek (nevét ma egy ucca viseli a városban) adtam kölcsön valami kis pénzt. Hallottál már ilyet? Ismer-tem gyerekkorom óta, hát csak nem tagadok meg egy apró kölcsönt, ha kér. Éppen nyertem négyezer pengőt (nem tévedés, négyezer pengőt mondott), hát csak adhatok? Ebül jött, hadd menjen. Nem igaz? Honnan tudtam volna, hogy forradalmár, vagy micsoda?

Mióta nem találkoztunk, alaposan megváltozott. Vagy tényleg nem ismertem igazán előbb se. Ez a stílus nem volt szép. Visszataszító volt. Különösen 1941 őszén.

Pontosan egy évvel később Bükszálláson voltam kényszermunkán a repülőtéren és a rákövetkező tavaszon megérkezett oda véletlenségből Harmadik is, miután kitöltötte börtönbüntetését az adomány miatt.

Meg volt elégedve szerencséjével. Barátját halálra ítélték, amihez képest az ő büntetése, valamivel több mint egy év, igazán csekélység. De végig kellett néznie az akasztást is. Nem sokat beszélt erről, de nem volt neki mindegy.

— Így is meg lehet halni?! Keresztbe font karral, mosolyogva lépett az akasztófa alá. Mint aki elvesztette ezt a leosztást. Magam is egykedvűen tartom kezemben a négy királyt, de ez valami más.

Amint látod, nem volt híján cinizmusnak sem, ami szintén csúnya vonás.

Újabb véletlen, ha ugyan van ilyen, különös játékot űzött velünk.

Munkaszázadunkat elvezényelték Bükkszállásról, ami ráknézve, szabadkaiakra, bizony nagy csapás volt. Hiszen Bükkszállástól Szabadkáig csak macskaugrás, amit így, vagy úgy, nyíltan vagy titokban, egy éccaka alatt meg lehet járni oda-vissza.

A véletlen játéka az volt, hogy heten, köztük a Harmadik is, valahogy ott maradtunk a röptéren külön munkán. Nem tudtuk, meddig maradhatunk, de az volt a fontos, hogy egyelőre ott voltunk. Külön kis barakban laktunk és igyekeztünk minél kevesebbet dolgozni, hogy munkánk annál tovább tartson. Az én feladatom az volt, hogy fűmagot termeljek. Meg kellett tehát vizsgálnom a terepet, meg kellett állapítanom a talaj összetételét, meg kellett figyelmem, melyik gyom, vagy fűfajta díszlik legszebben ezen a vidéken. Angol perje, juhcsenkesz, egyéves fű — *Poa annua*, — borsfű, cickafarkkóró — *Achillea millefolium* — vagy milyen keverék lenne a legjobb? (Azt hiszem, nem tartozik a tárgyhoz, hogy tanultam meg mindezt, hiszen meg se tanultam, csak a neveket. Ott voltam és kész.)

Harmadik segédföldmérő volt és állandóan a teodolitot hordta vállán. Zsebében pedig elválaszthatatlan kísérőjét, a pakli kártyát.

Az ekkor itt töltött rövid idő, — különösen kettő számára lett rövid, — szinte szép volt. Hasonlított a szabadsághoz.

Mondom, kettőnek különösen rövid volt az itt töltött idő, mert hamarosan parancs érkezett, hogy sokan vagyunk a röptéren heten, kettő azonnal induljon a Hadkiegészítőhöz Hódmezővásárhelyre.

Ez a parancs vagy Ukrainát jelentett, vagy Németországot. Hogy melyiket, az még nem biztos. De egyet biztosan: itthagyni Szabadkát, és ezzel az egész világot.

Az esti, nagyon csendes, nagyon szomorú, nagyon reménytelen megbeszélésen elhatároztuk, hogy sorsot húzunk, mint a hajótöröttek. Holnap reggel mindenki felírja a nevét egy darab papírra, azt beletesszük egy kalapba és valaki kihúz majd két nevet. Tíz órakor indul a vonat.

Én biztos voltam a magam dolgában. Még életemben nem volt szerencsém ilyesemben. A kellemetlen dolgokat sose szerettem és így nem érdekelt a sorshúzás. Így aztán korán reggel megírtam a cédulát, az asztalra tettem és nekiindultam a röptérnek. Be akartam még egyszer járni ezt a végeleáthatatlan síkságot. El akartam búcsúzni tőle, azok helyett, akiktől nem búcsúzhattam. A bükkszállási röptérnek nem volt olyan talpalatnyi földje, ahol nem gondoltam rájuk és így képzeltem el a búcsút.

Mentem, mentem, körbe, lassan, nem gondolva végeredményben semmire, aztán visszatértem a barakhoz.

Már csak négyen voltak. A sorsolás megtörtént és a kihúzott cédulák közül az egyikén a Harmadik neve volt. Ő pedig, társával együtt, szedte a sátorfáját és a sorshúzás után azonnal begyalogolt Zomborba megfelelő őrség kíséretében.

Még üdvözölni is elfelejtett. Hja, ha az ember bajba kerül, akkor senkire nem gondol, csak önmagára.

Harmadik Németországban pusztult el egy menetelésnél. Gyenge volt és fáradt, s leült egy fa alá pihenni. A többi húzta, ráncigálta, beszélt neki, hogy szedje össze magát, tartson ki, próbáljon menni. Hiába. Azt mondta, hogy fáradt és akkor se megy most tovább, ha addig él is.

Csak addig élt.

Ott lőtték agyon.

Persze, ezt már itthon hallottam, mikor háború után hazajöttem.

Meg azt is, hogy akkor, Bükkszálláson, az én nevemet választotta ki a sors.

A kártyás, könnyelmű fráter, valaha barátom, a Harmadik pedig megfogadtatta mindenkivel, hogy ez titok marad.

És elment helyettem meghalni.

Quasimodo István

Hiába

Érzem, hogy hiábavaló és fölösleges mindaz, amit cselekedek. Kókadt kedvvel szólok önmagamhoz: »Nem, ez nem az igazi!»

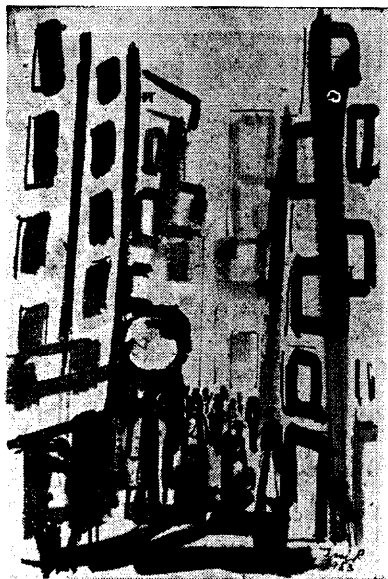
Járom az utcát és szánom a számtalan sietőt, akiket megbaboná- zott önnön rohanásuk.

Mennyire ágrólszakadt az a vénember, aki a sarkon egy dinárért méri a járókelők súlyát s azt hiszi, hasznos munkát végez!

Mennyire nevetséges ez a szép, meztelenvállú asszony, aki úgy viselkedik, mintha nem érezné férfitekintetek nyüzsgéseit fehér nyakán!

Vagy: ebben a zavart délutáni sürgés-forgásban mennyire közö- nyösnek látszik a munkás arcának komolysága, míg a teherautóról kis söröshordókat görgöt le!

Ó, mi lenne az emberekkel, ha egyszerre minden leállana és csak öt percre elöntené mindent a csönd?

Ha meztelen vagy

Szeretem, ha meztelen vagy
s csak a szégyen
halvány pírja
takar

Míg künn kosava
rohan
erkélyünk alatt,
kacagást
vagy sikolyt hordva szét,
Te elfordultál
a világtól
és izzó tekinteted rám meredt.

Csak a végtelen ég néz reánk
és nem tudjuk
és nem is gondolunk arra,
hogy melyik szélességi fokon
fejezzük be
az életünket.

Szeretem, ha meztelen vagy
s csak a szégyen
halvány pírja
takar.

*Sáfrány Imre rajza
és műfordítása.*

AZ EXISZTENCIALIZMUS ÉS TÁRSADALMI GYÖKEREI

(Folytatás)

A mai filozófia egyik fontos jellegzetessége, hogy a tudatban az önmagától meg menekülés egy nemét látja (une sorte d'échappement à soi) — állapítja meg Sartre; s ez az értelme a heideggeri transcendenciának, valamint a Brentano- és Husser-féle intencionalizmusnak.⁴⁸⁾ Más szóval ez az értelme annak a filozófiának, amelynek alapján Sartre a maga rendszerét felépítette, tehát ez az értelme az ő filozófiájának is.

Térjünk vissza e kérdés kapcsán ahhoz a tételhez, amelyet eddig csak érintettünk. Minden filozófia — még a legfonákabb is — visszatükrözi a maga módján a tényleges társadalmi viszonyokat. Vajjon milyen lehet az igazi alapja annak a filozófiának, amelynek képviselői az ember tudatában az önmagától való menekülést látják?

Az egzisztencializmussal, különösen pedig Sartre „Az egzisztencializmus humanizmus” c. művével foglalkozva Lukács György állapítja meg igen találóan, hogy Sartre elmékedései bármelyik átlagos kispolgár fejében megszülethettek volna, eltekintve természetesen attól a komplikált terminológiától, amellyel az összes egzisztencialisták és a hozzájuk közel álló írók élnek a mindenáron való eredetiség hajszolásában.⁴⁹⁾

Jellemző a késői polgári filozófia összes irányzataira, amelyek megelőzik Sartre kísérleteit a „lételméleti fenomenológia” megteremtésében, hogy a történekek felszínén maradnak, annál ami a tudatunkban „közvetlenül”, „elsődlegesen” és „intuitív” adva van. Elvetik a tudomány „előítéleteit”, amelyek a felszínes jelenségek mögött a lényegyet, az okot és törvényszerűségeket kutatják. Ha Heidegger és Sartre azon tételeinek tényleges alapjait keressük, amelyek önmagunk felülmulásától, megsemmisülésétől, az önmegvalósulástól és az állandó kiválasztódástól, megsemmisüléséről, az önmegvalósulástól és az állandó kiválasztódásról szólnak, akkor azokat a mindennapi élet legbanálisabb tényeiben találjuk meg.

A felületes szemlélő számára a társadalmi valóság a legkülönbözőbb akaratok összefonódásának és kereszteződésének tűnik.

Minden ember, minden öntudatos lény állandóan határozott célokat tűz maga elé. Az ember, akár a legjelentéktelenebb feladatot tűzi is maga elé és akaratát, valamint gyakorlati tevékenységét annak megvalósítására irányítja, azzal tulajdonképpen valahogyan gondolatilag kivetíti önmagát a közvetlen jövődőbe, s tagadja jelenét. Miután ezt a célját elérte, újat tűz maga elé, s ez így folyik élete végéig. Az ember tehát a kitűzött célok elérésére irányuló törekvésben éli le életét. E közben maga is állandóan változik, változik a környezetéhez való viszonya, elsősorban pedig a környezetnek hozzá való viszonya. Az egyén akaratát szakadatlanul keresztezi — közvetve vagy közvetlenül

⁴⁸⁾ L'Être et le néant, 62. old.

⁴⁹⁾ Lukács Gy.: Marxizmus vagy egzisztencializmus? (francia kiad.) 87—88. old.

— mások akarata, összeütközésbe kerülnek, vagy több-kevesebb dologban meg-
egyezésre jutnak. Törekvéseinek eredménye egész sor olyan körülménytől függ,
amelyekre csak közvetve van, vagy sehogyan sincs befolyása. Pusztán véletlen
folytán találkoznak emberek, akik örök barátságot kötnek egymással; más em-
ber mint rossz szellem jelenik meg életünkben, versenyre kel velünk a köz-
életben vagy a magánéletben, és ellenségek leszünk; véletlen találkozások
folytán jönnek létre házasságok, alakulnak családok stb. stb.

Minden ember keresi a „boldogságát”, de annak megvalósulása sohasem
egyedül tőle függ. Az ember csak élete végén „valósul meg” maradéktalanul.
Az emberi „sors” kérdése nagy erővel tör előtérbe minden olyan korszakban,
amikor a patriarchális tekintélyen, a célszerű munkamegosztáson és a törzs,
osztály vagy céh tagjainak kölcsönös jótállásán alapuló társadalmi kötelek
bomladozni kezdenek. Ez a kérdés már az antik költőt is meghihlette egy ilyen
korszakban:

„Senki hát halandó embert, akinek még hátra van
Végső napja, ne nevezzen boldognak, míg élete
Véghatárát bánat nélkül el nem érte biztosan”.⁵⁰⁾

A konkrét, élő emberek a legkülönbözőbb célokat tűzhetik maguk elé és
akarataik is különböző.

A termelőeszközök magántulajdonának fennállása óta, az elmúlt évezre-
dek folyamán — és nagyrészt még ma is — arra irányul az emberek akarata,
hogy anyagi javakat, gazdagságot szerezzenek maguknak.

János, a kistermelő gazdaságában olyan jövedelem-többletet igyekszik
megvalósítani, hogy abból halmozhasson, bér munkást foglalkoztathasson és ter-
melését bővítse. Ő felül akarja múlni önmagát, „menekülni” pillanatnyi „én”-
jétől, s meg akar „semmisülni” gazdagabb lényében. Ez a törekvése azonban
nem jár eredménnyel, mert őt felülmúlja Péter, aki nála „erősebb”, „lelemé-
nyesebb”, „ügyesebb”. Péter meg *akarja* valósítani önnön „tervét” a saját osz-
tályabeliekkel vívott küzdelemben és százak vagy ezrek existenciájának meg-
semmisítése árán is.⁵¹⁾ János, miután tönkrement, elmegy a gyárba, ahol előbb
csak annyit akar keresni és gyűjteni, hogy kis gazdaságát, vagyონát visszasze-
rezze. Ez azonban nem sikerül neki, s most már csak anyagi helyzetének ja-
vításán ábrándozik. Pál pedig, a fia, már ezzel sem elégszik meg, ő meg-
akarja szüntetni azt a helyzetet, amelyben az ember arra kényszerül, hogy
munkaerejét másoknak eladja, s amelyben mindennek előtt mások kizsákmá-
nyolásának *tárgyává* kell lennie.

Mindezeket az embereket azonban, és a többieket is, másféle akaratok is
mozgatják. Pál a politikai küzdelemben veti magát, felfogása számára minél
több embert *igyekszik* megnyerni, hogy velük együtt megvalósíthasson egy
általános társadalmi célkitűzést. Józsefet egyéni érdekek hajtják a politikai
küzdelemben, ő növelni *akarja* befolyását a társadalomban. Kálmán, a tudós,
egy tudományos problémát *akar* megoldani, Károly pedig, a művész, meg
akarja teremteni a maga chef d'oeuvre-jét. Mária, az anya, gyermekei nevelé-

50) Szofoklesz: Oedipus király, a kar befejező éneke.

51) Marx-Engelsz, Die Deutsche Ideologie, 43. old.: „Az egyes egyének csak
annyiban alkotnak osztályt, amennyiben közös harcot kell folytatniok va-
lamely másik osztály ellen; egyébként a versengésben ellenségként áll-
nak egymással szemben.”

sének akarja szentelni életét. Végül István, a bérlő semmit sem akar, de legálább is meg akarja tartani azt, amije van.

Ezekből a Péterekből, Jánosokból, Pálokból, Károlyokból, Máriákból stb. áll a társadalom. Ezeknek az egyéneknek különböző akaratai okvetlenül bizonyos társadalmi következményekhez vezetnek, tekintet nélkül arra, hogy megvalósulnak-e vagy nem. Ezek tehát aktív tételei a társadalmi létezésnek, bármennyire véletlenszerűnek látja is azt János, vagy Péter, s bármennyire úgy tűnik is neki, hogy valami véletlennek van alárendelve és törekvései értelmetlenek az értelmetlen világban. Röviden: az ember maga alakítja saját történelmét.

Az ilyen felszínes szemlélet számára a társadalom a célirányos akaratokkal rendelkező egyének sokaságának tűnik. Felszínes szemléletnek, mint ismeretes, azt nevezzük, amely a felszínes külső jelenségekhez tapad, a tárgyak legkönnyebben szemlélhető oldalához, illetve részletéhez vagy rétegéhez. Felszínes szemléletre nem lehet alapozni semilyen termelést, sem tudományt, de igazi művészetet sem. Amennyiben ilyen szemléletre mégis egész filozófiai rendszereket alapoznak, akkor ez a felszínes filozófiai szemléletnek társadalmi gyökere is van.

Az őstársadalomban kialakult munkamegosztásnak legfontosabb következménye a társadalom osztályokra való bomlása, valamint a szellemi és fizikai munka elválása. Ez pedig megteremtette a termelőeszközök, valamint a tudományok és művészetek gyors fejlődésének alapjait.⁵²⁾ Ugyanez azonban megteremtette az emberi egyéniség további fejlődése folyamán annak mind nagyobb méretű megcsonkítása alapjait is. Ez a csonkítási folyamat kétségkívül a kapitalizmusban érte el tetőfokát (a közönséges és államkapitalizmusban egyaránt). Egy társadalmi réteg, vagy szakma képviselőinek szűk látóköre, de leginkább egy osztály érdekei a társadalmi valóság egyetlen részletére irányítják az osztály gondolkodóinak figyelmét. Ha a valóság egyetlen részletét abszolútnak veszik, az okvetlenül idealizmusba és miszticizmusba vezet.⁵³⁾

A munkamegosztásnak, a szellemi és fizikai munka elválásának legkifejezettebb képviselője az *értelmiség*. Értelmiség minden társadalmi rendszerben van, de sohasem alkot külön osztályt, hanem csak azt a *részét* az osztálynak,

52) L. Engelsz: Anti-Dühring, Naprijed kiad. Zágreb 186—187 old.

53) Lenin: Filozófiai füzetek, 330 old.: „A filozófiai idealizmus a *dialektikus materializmus* álláspontjáról tekintve a megismerés egyetlen vonásának, oldalának, részletének *egyoldalú*, felnagyított, *überschwengliche* (Ditezen) fejlődését jelenti, felfúvását, túlfeszítését az abszolútumig — elválasztja az anyagtól, a természettől; istenítve... Az emberi megismerés nem egyenes vonal (illetve nem aszerint halad, hanem görbe vonal, amely a végtelenben körök sorozatához, spirálokhoz közeledik. E görbe vonal minden ív-részletét darabját átalakíthatjuk (egyoldalúan átalakíthatjuk) önálló, egész egyenessé, amely (ha nem látjuk a fától az erdőt), a mocsárba, papi felfogásba vezet (ahol az uralkodó osztály osztályérdekei *megszilárdítják*). „Megjegyezhetjük ezzel kapcsolatban, hogy az egyoldalú idealista filozófiai felfogás nem véletlenül jelentkezik abban a társadalomban, amelyre a tudat és az alkotó elgondolás egyre kifejezettebb polarizációja jellemző, amelyben teljesen különválnak egyrészt az uralkodó osztályának, másrészt pedig az elgondolások gyakorlati megvalósítóinak, a közvetlen termelésnek, a „beszélő termelőeszközöknek”, illetve a rabszolgák osztályának akarata. Amikor az ókori Görögországban ez a polarizáció elérte tetőfokát, megjelent Platon.

amelyből annak gondolkodói, „felfogásának és illúzióinak” megteremtői regrutálódnak. A kizsákmányoló osztályok értelmiségéről Marx a következőket mondja:

„A munkamegosztás, amelyről már fentebb úgy találtuk, hogy az eddigi történelem legfőbb mozgató ereje, az uralkodó osztályon belül is megnyilvánul: a szellemi és fizikai munka elkülönülésében. Így ugyanannak az osztálynak egy része az osztály gondolkodóinak szerepét tölti be (ezek aktív ideológusok, akiknek legfőbb megélhetési források az osztály önmagáról alkotott illúzióinak feldolgozása lesz.) A másik rész pedig e felfogásokkal és illúziókkal szemben inkább passzív és receptív magatartást tanúsít. Ők u. i. aktív tagjai az osztálynak s ennél fogva nem érnek rá illúziókat és felfogásokat alkotni önmagukról. Ez az osztályon belüli elkülönülés bizonyos ellentéteket, sőt ellenségeskedést szül közöttük, de ez minden olyan összeütközésben, amelyben maga az osztály veszélyeztetve érzi magát, szinte önmagától megszűnik. Ezzel aztán megszűnik egyszersmind az a látszat is, mintha az uralkodó eszmék nem az uralkodó osztály eszméi lennének, s mintha ezek hatalma különbözne az osztály hatalmától.”⁵⁴⁾

Marxnak ez a kétségkívül helyes megállapítása az értelmiségnek saját osztályától való *relatív* függetlenségéről két szempontból is fontos.

Először: az értelmiség — mivel tevékenysége kizárólag szellemi munkára korlátozódik — leginkább olyan problémákat vet fel, amelyek *látszólag* kívül esnek az egyének és osztályok egymásközi konkrét harcának hatósugarán, illetve felette állnak annak. Így születik benne folyton és ismételten az osztályonkívüliség és semlegesség illúziója. Magát a független felfogás hordozójának tekinti, mert ezt a felfogást saját osztályának felfogásával azonosítja a gyakorlatban. Ugyanakkor minden olyan felfogást, amelyen más osztály hatása nyilvánul meg, önállótlan, függő felfogásnak minősít. Mivel az értelmiség túlnyomórészt tudományos, filozófiai, művészeti, illetve jogi, politikai, technikai és szervezeti kérdésekkel foglalkozik, hajlamos arra, hogy a társadalmi valósághoz egyoldalúan közeledjen, s hogy a társadalmi változások fő mozgató erejét a szellemi felépítményben, az emberi tudatban keresse.

Másodszor: az értelmiség relatív önállósága, saját osztályától való relatív függetlensége a legfejlettebb rész számára megkönnyíti, hogy a történelem sorsdöntő korszakaiban elszakadjon saját osztályától és csatlakozzon azokhoz a társadalmi erőkhöz, amelyekben az általános emberi fejlődés hordozóit ismeri fel. Ez azonban csak annak a résznek sikerül, amelynek gondolkodását nem ejtette rabságba és nem csonkította meg a művelt rétegen belüli szűk szakosítás. Marx mintegy száz esztendővel ezelőtt joggal nevezte az értelmiség egy részét olyan rendnek, amelynek előjogai vannak az illúziókhöz⁵⁵⁾, de ugyanakkor kiemelte az értelmiség azon képviselőinek jelentőségét, akik „fel tudtak emelkedni az egyetemes történelmi fejlődés elméleti felfogásáig.”⁵⁶⁾

Származásánál fogva a mai értelmiség legnagyobb része is még mindig a polgársághoz tartozik — mégpedig a kispolgársághoz. Ebből az osztályból valók a forradalmi proletariátus legnagyobb gondolkodói is — Marx, Engelsz

54) Marx-Engelsz: Die Deutsche Ideologie, 36. old.

55) I. m. 177. old.

56) Marx-Engels: Válogatott művei, I. k. 24—25. old.

és Lenin. Ugyancsak ebből az osztályból származik annak az értelmiségnek is óriási többsége, amely napjainkban igen jelentős szerepet tölt be a munkásmozgalmakban az egész világon, s nálunk is.⁵⁷⁾

Nagy különbség van azonban az ilyen „polgári” és „kispolgári” értelmiség, valamint az olyan között, amelyről pl. az egzisztencializmus és hozzá hasonló ideológiai jelenségek társadalmi gyökereinek elemzése közben beszélünk. Ez a különbség nem abban van, legalábbis elsősorban nem abban van, hogy egyik csatlakozott a munkásmozgalomhoz, a másik meg nem, hisz a munkásmozgalomban mindig van ilyen is, olyan is. A különbség abban van, hogy míg az egyik szakított saját osztályával, a másik nem. Míg az előbbi áttért a leghaladóbb osztály álláspontjára, résztvesz annak harcában, társadalmi célkitűzéséért vívott küzdelmében s a szocialista eszmék hirdetője lesz a nemproletár rétegekben is, addig az utóbbi a munkásmozgalomban is — amennyiben itt találja magát — saját osztályának ideológiai hatását terjeszti. A kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet korszakában az értelmiségnek ez az utóbbi része saját ideológiai hatásával a kapitalizmus restaurációját és a bürokratikus törekvéseket táplálja, elősegíti a szocializmus elfajulását.

Polgári, illetve kispolgári értelmiségnek tehát azt az értelmiséget nevezük, amely a saját polgári, vagy kispolgári környezetének hatása alatt marad és felfogásában nem jut túl a polgárság, illetve kispolgárság látókörén. Ez az értelmiség teremti és reprodukálja folyton osztályának „felfogását és illúzióit”, de képviseli és védelmezi is azokat más osztályok ideológiájával szemben — ma elsősorban a szocialista eszmékkel szemben.⁵⁸⁾

Ilyen értelemben kell beszélnünk a mai egzisztencialistákról, mint némely országok, főleg pedig a francia kispolgárság „felfogásának és illúzióinak”, de inkább csak illúzióinak hordozóiról.

Már beszéltünk a kispolgárságról és annak szerepéről az egzisztencializmus keletkezésében. Térjünk most vissza ehhez az osztályhoz, amelynek társadalmi léte és társadalmi tudata meghatározza a mai egzisztencialista írók látókörét.

A kispolgárság, illetve a falu és város ú. n. középső rétege kétségkívül a legösszetettebb, legtöbbértéű osztály, amelyen belül is még sokféle rétegeződés van foglalkozási ágak, szakmák stb. szerint. A kispolgárságot városon első sorban a kisiparos, a kiskereskedő, a kishivatalnok s az ú. n. szabadfoglalkozásúak nagy része képezi. A falusi lakosság óriási többsége kispolgári:

57) A kapitalista kizsákmányolás körülményei között a proletáriátusnak nem áll módjában saját proletár-intelligencia kialakítása. A munkásosztályból csak egyeseknek sikerül — rendszerint a munkásmozgalomban való aktív részvétel folyamán — rendkívüli szorgalom és erőfeszítés árán olyan műveltségre tenni szert, amely egyenrangú, vagy néha felül is múlja a felsőiskolai végzettségű intellektuál műveltségét.

58) Marx a „Brumaire 18” c. művében a kispolgárság ideológiai képviselőiről ír és arra figyelmeztet, hogy a dolgot nem úgy kell felfogni, mintha a kispolgári ideológusok okvetlenül kistulajdonosok, kiskereskedők lennének, vagy azokért lelkesednének: „Műveltségüknél és egyéni helyzetüknél fogva olyan messze lehetnek tőlük, mint ég a földtől. A kispolgárság ideológiai képviselőivé az teszi őket, hogy ők az agyukban nem jutnak túl azon a határon, amelyen a kispolgár az életében nem képes túljutni, hogy ők az elmélet terén ugyanolyan feladatokhoz és megoldásokhoz jutnak, mint amilyenekre a kispolgárt társadalmi helyzete és anyagi érdekei készítetik. Altalában ez a viszonya az osztály politikai és irodalmi képviselőinek ahhoz az osztályhoz, amelyet képviselnek.” (Válogatott művek, II. k. 351. old.)

a közép- és kisparasztok, a falusi iparosok, kiskereskedők stb. Az értelmiségről általában meg kell állapítanunk, hogy legalább is kifejezetten egyéni „termelési módjánál” fogva a kispolgársághoz tartozik, vagy amint Lenin mondja, életének és munkájának mindennapi körülményei igen sok tekintetben hasonlítanak a kispolgári egzisztencia helyzetéhez.⁵⁹⁾

A kispolgárság nem reakciós osztály. Ellenkezőleg, az utóbbi évtizedek történelme, különösen pedig a mi történelmünk azt bizonyítja, hogy a kispolgárság progresszív szerepet játszhat a proletariátusnak a reakciós burzsoázia elleni harcában, mint a proletariátus szövetségese.

Abban az országban, amelyben a proletariátus a nemzet vezető osztályává képes válni, a vezető osztály felfogása mindjobban elterjed a kistermelők körében is. Ez fordítva is érvényes: ahol viszont a proletariátus erre nem képes, sőt ha visszavonul az esetleg már elfoglalt pozíciókról, passzivizálódik és leteszi a fegyvert, ott a kispolgári egzisztencia alapján és a nagypolgárság hatására megmarad, sőt helyzetében meg is szilárdul a kistermelők illúziója, amely a kispolgári individualizmus „új” irányzataiban jut kifejezésre. Ez a helyzet a háborúutáni Franciaországban is.

A kispolgárság magában véve valóban tehetetlen osztály abban az értelemben, hogy a társadalom semilyen körülmények között sem szervezkedik az ő életformájának mintájára, s abban, hogy a kispolgárság összes céljai elérhetetlenek, legalább is nem valósulnak meg hosszabb időre. A kispolgárság, mint a kis termelők osztálya, amely egyesíti magában, vagy egy személyben a munkást és tulajdonost, maga a megtestesült ellentmondás, s a kapitalista társadalom összes osztályellentéteinek fejlődését jelenti lehetőség formájában.⁶⁰⁾ Ezért a kispolgárság a kapitalizmus kezdeteitől fogva e társadalom osztálytagozódásának legfőbb forrása. Sőt e tagozódás folyamata akkor lesz éppen leggyorsabb, amikor a kispolgárság ideológusai azt hiszik, hogy céljuk megvalósult és megkezdődött a kistermelők „egyenlőségének, testvériségének és szabadságának” korszaka. Erről a kispolgári jakobinusuralom sorsa tanúskodik legfényesebben a Nagy Francia forradalom éveiben.

A kispolgári egzisztencia állandó és egyre céltalanabbá váló törekvést jelent a helyzetéből való menekülés irányában, miközben egyre elviselhetlenebb helyzetbe süllyed. E törekvés célja határozatlan és illuzórikus. Ebben a tekintetben a kispolgárság, különösen pedig az ideológusai, nagyon hasonlítanak Gogoly „Házasság” c. vígjátékának Agafjájához. Agafja u. i. olyan férjet kíván magának, akiben megtalálná mindazt együtt, ami tetszik neki egyegy kérdésben. Ők tehát egyesíteni szeretnék mindazt, ami tetszik nekik a szocializmusban azzal, amit szeretnének megtartani a kapitalizmusból, s elvetnék mindazt, ami a kispolgárság és a kispolgári értelmiség számára elfogadhatatlan mind a kapitalizmusban, mind a szocializmusban. Ez tehát a kispolgárság megvalósíthatatlan álma, s ez kifejezésre jut az egzisztencialisták iro-

⁵⁹⁾ Lenin, Válogatott művek, Kultura kiad. Beograd, 1948, I. k. 2. kötet, 379. old.

⁶⁰⁾ Erről az állásponttól kell vizsgálni a polgári és kispolgári ideológia közötti viszonyt is. A kispolgári ideológia sok illúziót tartalmaz a polgárság ifjú éveiből. Másrészt a mai nagypolgárság és az államkapitalizmus bürokráciája messzemenően felhasználja a kispolgári tömegek és ideológusok leg-sötétebb előítéleteit és illúzióit, s erre alapozzák a maguk szociális-demagóg, nacionalista, faji és egyéb antihumanista elméleteit. Minden kispolgári ideológia mindenekelőtt kispolgári ideológia és gyakran szolgál a polgári reakció számára saját társadalmi céljainak leplezésére.

dalmi műveiben is. Nálunk is ilyen törekvések határozzák meg némely kispolgári értelmiségi köröknek kapitalista multunkhoz és mai szocialista építésünkhöz való viszonyát.

Röviden: a kispolgári egzisztencia — hogy Sartre szavaival éljünk — hiába-való törekvés. A mai társadalom két nagy történelmi osztálya közül egyik sem harcol a kispolgárságért, vagyis nem harcol a kispolgárság osztályillúzióiért. A kapitalizmus, amely történelmileg és logikailag az egyetlen lehetőséget jelenti a kispolgári törekvések megvalósulása számára, tömegesen és egyenként teszi tönkre, semmisíti meg a *kistermelőt*. Az államkapitalizmus ugyanezt teszi. A munkásosztály, a mai társadalom légfejlettebb termelőerőinek képviselője, szintén nem harcol a kispolgárságért, vagyis abban az értelemben nem, hogy nem harcol a kispolgári illúziók megvalósulásáért. A munkásosztály azonban mégis harcol a kispolgárságért, de a középső réteg összes dolgozóinak igazi érdekeiért sem harcolhat másképpen, minthogy harcol a saját proletár osztályérdekeiért, vagyis a szocializmusért, ami egyben az egyetemes emberi haladás célja is. Ez az egyetlen lehetséges útja az egész dolgozó nép felszabadulásának az elnyomás és kizsákmányolás alól.

Az egzisztencialista elutasítja a testi és szellemi munkások közös harcának a gondolatát. Ez a közös harc a szocializmusért korlátozza szabadságát, mert olyan célért kötelezi harcra, amelyet kívülről ruháztak rá, mint életcél, s ami azt követeli tőle, hogy e harcnak „teljesen alárendelje jövőjét”.⁶¹⁾ Az összes forradalmak, de elsősorban az oroszországi Októberi Forradalom tapasztalataiból azt a tanulságot vonja le, hogy a forradalmak csak újabb tirinnazmushoz vezethetnek.

Nincs kiút a mai társadalom zsákutcájából. A történelmi és politikai ember kiszorítja az igazi embert⁶²⁾ — állapítja meg Albert Camus. A forradalmak, amelyekből az „igazi” ember győzelmét várnánk, mindig a történelmi és politikai ember győzelmét hozzák. Az embereket a forradalmakban az istenhit helyett a „jövőbe” vetett hit vezérli. A forradalom a még nem létező ember iránti szeretetet jelenti — állapítja meg Camus.⁶³⁾ Sartre még Camus előtt gúnyolta a jövőbe és az emberbe vetett mindenféle hitet:

„Nem számíthatok az emberekre, akiket nem ismerek; nem támaszkodhatom az emberi jóságra, sem arra, hogy az embernek érdeke a társadalom java, ha feltételezem, hogy az ember szabad s nincs semmiféle határozott emberi természet, amelyre támaszkodhatom... Arra kell szorítkoznom, amit látok; nem remélhetem, hogy harcos társaim halálom után folytatják megkezdett műveimet és teljes tökéletességig fejlesztik, mert fel kell tételeznem, hogy szabadok, s holnap szabadon dönthetnek az ember jövője felől, holnap, a halálom után, a fasizmus feltámasztása mellett dönthetnek... Mi nem hiszünk a haladásban; a haladás csak bizonyos javulást jelent; a változó helyzetben az ember mindig ugyanaz marad, a választás mindig egy meghatározott helyzetben való választás marad.”⁶⁴⁾

61) Albert Camus, *L'homme révolté*, Gallimard kiad. Páris 1951. 188. old.

62) „Az ember válsága” *Amerikanische Rundschau*, 1947. 12. köt. Idézet Gabriel szerint, *Exisztenzphilosophie*, 227. old.

63) *L'homme révolté*, 123, 207. old.

64) *L'existentialisme est un humanisme*, 52—53, 79. old.

Miután Sartre a maga „igazi emberét” teljesen tehetetlennek találta, a jövőért vívott minden harcot pedig abszurdumnak, kapitulált a „szovjet ember” előtt. Camus ugyanakkor egészen más, de ugyancsak reakciós következtetésre jutott. „A lázadó ember” c. művében Camus részletesen kifejti elméletét a lázadás és forradalom viszonyáról, s így eljut a forradalomnak, mint a fejlődés döntő tényezőjének teljes tagadásáig. Felfogása szerint a forradalom az emberi lázadások egy része csupán és nem fordítva — az emberi lázadások dialektikus átnövése egy ország elöregedett társadalmi rendjének megdöntésére irányuló cselekedetté. A lázadás folyamán az emberben az „igazi ember” a történelmi és politikai ember ellen fordul; a lázadás az embernek azt az örökös és hiábavaló törekvését fejezi ki, hogy az abszurd világba rendet és harmóniát vigyen. Elveti Sztálin deszpotizmusát, de Marx doktrínáját teszi felelőssé érte, s reakciónak nevezi.⁶⁵⁾

Az „igazi ember” ismertetett egzisztencialista tételét dolgozta fel Sartre a bevezetőben említett „Piszkos kezek” c. drámájában.

Vajjon mi a lényege ennek a kispolgári ellenállásnak a történelmi és politikai emberrel szemben, s mit kell az „igazi ember” elnevezés alatt érteni?

A történelmi és politikai ember tulajdonképpen a valóságos ember, János, a kistermelő, Péter a tőkés, Pál, a munkás és politikai aktivista stb. Ez az az ember, akit konkrét társadalmi összefüggések határoznak meg, akinek érdeke, törekvése, multja és jövője van. Az „igazi ember” egzisztencialista emberideál, a mai kispolgár eszményített alakja Agafja Tihonovja elképzelése szerint. Az „igazi ember” a valóságos ember kispolgári absztrakciója, illetve a Sartre-féle szubjektivitás, amely nem változik a változó helyzetben, Merleau-Ponty „abszolút forrása”, Camus embere, akinek eszméi függetlenek a környezettől — tehát a „tisztá” János, Péter, Pál stb. Röviden: a téren és időn kívül álló ember „mint olyan”. Ez a klasszikus felvilágosodás „emberi lényege”, amelyet az egzisztencializmus annyiszor kidobott az ablakon, s amely mindig visszatér az ajtón a Kant-féle kategorikus imperatívusszal együtt, de mind a kettő sokkal silányabb kiadásban. Az „igazi ember”-nek a történelmi és politikai emberrel szemben tanúsított ellenállása nem más, mint az egzisztencialista filozófus ellenállása korunk élő és valóságos társadalmi problémáival szemben.

Az „igazi ember” győzelmére irányuló törekvés nem újkeletű. Minden társadalmi osztály ideológusai megalkották a maguk emberideálját s abban saját osztályuk képviselőjét idealizálták. Ezt az eszményképet aztán szembeállítva nemcsak az ellenséges osztály mindennapi emberével, hanem saját osztályuk mindennapi konkrét emberével is, ezt a konkrét embert az ő eszményképüknek megfelelően akarták átalakítani. Ebből a célból — hogy Descartes képletes kifejezésével éljünk — el kell távolítani a felszíni rétegződést és homokot, hogy eljuthassunk a szilárd kőzetig és az agyagig.⁶⁶⁾ Másszóval, fontos, hogy az ember — de elsősorban maga a gondolkodó — megszabaduljon a babonás hiedelmektől és előítéletektől, vagyis az idegen szellemi lerakódá-

⁶⁵⁾ L'homme revolté, 182—184, 221, 236 stb. old. Ugyancsak jellemző Camusnak a francia forradalomhoz való viszonya. Szemére veti a történészeknek, hogy „egy tehetetlen és jó ember nyilvános meggyilkolását történelmünk nagy pillanatának nevezték”— miközben XVI. Lajosra gondol. (152. old.)

⁶⁶⁾ Descartes, Értekezés a módszerről, Hrvatska Matica kiad. Zágreb, 1951. 29. old.

soktól, amelyek alatt az „igazi ember”-nek a természet- vagy istenadta tiszta, semmitől meg nem terhelt tudata rejlik.

Az „igazi ember” eszménye nem volt mindig olyan irracionális, mint Camus-nál. Igen sok gondolkodó a fejlettebb országok emberét vette példaképnek. Descartes pl. nem titkolta a győzedelmes holland polgárság iránti rokonszenvét, s Kant rokonszenve a francia forradalmárok iránt szintén közismert tény. ⁶⁷⁾ Az „igazi ember” keresése a hanyatló rendszer szellemi rétegződése között a felvilágosodás klasszikusainál progresszív törekvést jelentett, mert az olyan szabad és teljes ember keresését jelentette, aki nem lesz többé az uralkodói önkény tehetetlen rabja.

Azonban a klasszikusok törekvése a tiszta emberségre illúzió maradt, mert megvalósíthatatlan abban a társadalomban, amelyben az emberi egyéniséget a kapitalizmus osztályellentétei és munkamegosztása csonkítja meg. Az „igazi ember” megvalósítására való törekvés illuzórikus volta csak akkor szűnik meg, amikor a *valóságban* kifejlődik az osztályok megszűnésének lehetősége, vagy másszóval: amikor reális *lehetőséggé* válik az osztályok megszűnése és a munkamegosztásnak való szolgálai alárendeltség megszűnése. Attól kezdve aztán ez a törekvés csak abban az esetben lesz progresszív, ha egybefonódik azzal az aktív harccal, amely e *lehetőségek* megteremtéséért folyik. A munkásosztály válik a kifejlődhető igazi ember hordozójává.

Az ifjú Marx 1844-ben ezt írta: „A munka által megszilárdult jelenségek megvilágítják a nemes emberiességgel való találkozásunk útját.”⁶⁸⁾ Valamivel később „A szent család” c. művében Marx fejtegeti ezt a felfogását a munkásosztályról, mint az igazi emberiesség hordozójáról:

„A proletariátus a győzelem után sem lesz semmiképpen sem a társadalom abszolút része, mert csak annyiban lehetséges a győzelme, amennyiben megsemmisíti önmagát és saját ellentétét. Ebben a folyamatban tehát megsemmisül mind a proletariátus, mind pedig a magántulajdon, amely feltétele a munkásosztály létezésének...”

Marx kiemeli továbbá, hogy a szocialista írók ezt a világtörténelmi feladatot nem azért tulajdonítják a proletariátusnak, mintha a proletárokat isteneknek tartanák, hanem azért, mert a proletariátus

„nem szüntetheti meg saját életfeltételeit anélkül, hogy meg ne szüntetné a mai társadalom összes embertelen életkörülményeit, amelyek az ő helyzetében összpontosulnak”.⁶⁹⁾

A polgári filozófiai dekadencia — amely, mint már mondtuk, a XIX. sz. közepén kezdődött és objektíve, de gyakran szubjektíve is azt a harcot segíti, amely az igazi ember, az osztály — „lényegétől” megszabadult ember reális lehetőségeinek megteremtése ellen irányul — kezdettől fogva behúnyt szemmel, vagy megvetéssel és gyűlölettel tekint az igazi, az osztálynélküli emberségre hordozóira.

⁶⁷⁾ I. m. 30. old. L. még Kant, Streit der Fakultäten, II, 6.

⁶⁸⁾ Karl Marx, Nationalökonomie und Philosophie, Kiepenheuer kiad. Köln—Berlin 1950. 211. old.

⁶⁹⁾ Karl Marx, Der historische Materialismus, die Frühschriften, Kröner kiad. Leipzig, 1932. I. k. 377—378. old.

Kierkegaard az emberek egyenlősége, valamint a forradalom és a társadalmi reformok ellen szállt síkra.⁷⁰⁾ Jaspers megveti a tömeget, az iskoláztatás demokratizálása ellen foglal állást és a tudományt az „arisztokraták dolgá”-nak nevezi.⁷¹⁾ Ne is beszélünk a reakciós polgárság olyan tipikus ideológusairól, mint pl. Nietzsche-ről és Bergsonról, s a tömegből való dolgozó ember iránti megvetésükről. Nem térünk vissza a „másik” iránti viszony Sartre-féle felfogásához sem.

A késői polgári filozófia „igazi embere” egyenes ellentéte a klasszikus humanista eszménynek; a dekadens irracionalizmusnak ez a szüleménye Kierkegaard „isten-ember”-e és Nietzsche „emberfeletti ember”-e közötti ingadozik. A klasszikus filozófia az „igazi” emberben általánosította az akkor haladó osztály legjobb képviselőinek társadalmi eszményképét. A késői polgári filozófia „igazi” embere ezzel szemben a maga eredeti szubjektívitásával felfedi megalkotóinak azt a törekvését, hogy mindenáron megszabaduljanak a *történelmi szükségszerűségtől*, amely kétségkívül a szocializmus felé mutat, hogy elmeneküljenek önmaguktól, a *konkrét* emberitől, az istenibe, vagy öslétbe.

„Az emberiség jövője indeterminált, mert önmagától függ” — állapítja meg Bergson megelőzve az egzisztencialisták fent említett elméletét a jövőről.

Ezzel visszatérünk ahhoz a kérdéshez, amelyből kiindultunk: az egyetemes történelmi fejlődés társadalmilag meghatározott egyoldalú felfogásához. A voluntarisztikus filozófia minden egyoldalúsága — Schopenhauertól Sartre-ig azon alapszik, hogy a *valóság* és a valóságos társadalmi folyamat *dialektikus egységét* megbontották. Ezt a folyamatot Marx a „Brumaire 18.” c. művének bevezető szavaiban így határozza meg:

„Az emberek maguk alakítják történelmüket, de nem a saját akaratuk szerint, nem a maguk teremtette körülmények között, hanem az örökölt, a talált és a közvetlenül adott helyzetben.”⁷²⁾

Ahogy az emberi tudat relatív önállóságának és alkotó tevékenységének tagadása mechanizmusba és fatalizmusba vezet, úgy a valóság azon oldalának abszolutizálása, amelyről Marx beszél, hogy az emberek maguk alakítják történelmüket, pragmatizmusba és egzisztencializmusba vezet.

4.

Mintegy negyven esztendővel ezelőtt, a marxizmus első revíziója idején, „A marxizmus alapvető kérdései” c. művének írása közben Plechanov felvevete a kérdést: nem akad-e majd olyan ember, aki Marx tanait Aquinói Tamás tanításával igyekszik „kiegészíteni”.

⁷⁰⁾ Religion der Tat, 242. old.: „Korunk hibája nem a fennálló társadalmi rendszerben és annak hiányosságaiban van. Nem, korunk hibája a rosszakaratban, a reformátorsággal való kacérkodásban van”.

⁷¹⁾ Karl Jaspers, Die geistige Situation der Zeit, Berlin—Leipzig 1931, 122. old. Ugyanebben a művében Jaspers így vélekedik a tömegekről: „Az emberek a tömegben, úgy látszik, hogy csak *vannak*, meglegedést akarnak, úgy látszik, hogy csak a korbács és az édesség hatása alatt dolgoznak; tulajdonképpen semmit sem akarnak, csak törekszenek, de nincs akaratuk, puhányok és egykedvűek, viselik a nyomort; szabadidejükben unatkoznak és vágyakoznak az új után,” (36. old.)

⁷²⁾ Marx-Engelsz, Válogatott művei, I. k. 224. old.

Ma, a marxizmus második revíziója idején nincs ugyan szó arról, hogy Marx tanait Aquinói Tamás tanításaival „egészítsék ki”, de tesznek kísérletet arra, hogy bebizonyítsák, miszerint az egzisztencializmus tulajdonképpen közel áll a marxizmushoz, sőt azonos vele. És valóban, ha az „igazhitú kommunisták” azt állítják, hogy az osztály nélküli társadalomban a megbékélt emberiség számára idealizmus lesz érvényes⁷³⁾, mért lenne a marxizmus összeegyeztethetlen az egzisztencializmussal?

Merleau-Ponty törekszik leginkább arra, hogy kimutassa az egzisztencializmus és Marx felfogása közötti hasonlóságot. Ebben a törekvésében és bizonygatásában Marxnak a tisztán kontemplatív materializmussal szemben elfoglalt álláspontjára és Feuerbachról szóló tétéleire támaszkodik. „Viszály az egzisztencializmus körül” c. cikkében ezeket mondja:

„Mindkét oldalon ugyanazt a felhívást találjuk a cselekvésre, amelyben a dialektikus ellentétek túlhaladásának eszköztét látják... Itt összekapcsolódik Hegel utódainak kétféle, ellentétes irányzata — Kierkegaard és Marx elmélete.”⁷⁴⁾

Mindazok az írók, akik Marx és Kierkegaard felfogása között hasonlóságot keresnek, főleg azt a különbséget igyekeznek kimutatni, amely egyrészt a fiatal Marx, másrészt pedig Engelsz és Lenin felfogása között fennáll, s ezt a különbséget a saját tétéleik igazolására igyekeznek felhasználni. Ilyen különbségek kétségkívül fennállanak, de azok a marxizmus összes alapvető kérdéseiben olyan természetűek, amelyek megtalálhatók mind Marx, mind Engelsz ifjúkori és későbbi felfogása között. Marx és Engelsz, mint ismeretes, fejlődésük folyamán egyaránt megjárták Hegel és Feuerbach iskoláját. Marx már a „Német ideológiá”-ban, amelyet Engelsz-szel együtt írt, elzárkózik korábbi műveinek némely tétéleitől és kifejezéseitől.⁷⁵⁾ E mellett Marx a tudományos szocializmus kétségkívül legsokoldalúbb gondolkodója, hisz ezt a tudományt éppen ezért nevezik marxizmusnak. Ez a tény természetesen nyilvánul meg abban a különbségben, amely Marx, illetve Engelsz és Lenin művei között fennáll. Ez utóbbi tény azonban ebben az összefüggésben egyáltalán nem lényeges.

73) Jean Lacroix a már említett „Marxisme, existentialisme, personalisme” c. művében Rem Cantoninak, az „igazhitú olasz kommunistának” arra a tételére hivatkozik, hogy az idealizmus, amely helytelen az ellentmondások világában, helyes lehet az osztály nélküli társadalomban. (77. old.) Sajnos nem áll módunkban leellenőrizni Lacroix állítását, de egészen lehetségesnek tűnik számunkra, hogy a tudat, (mai revizionista abszolutizálása után,) különösen pedig a „csalhatatlan vezetőegénység” mai abszolutizálása után, egy kominformista agyban ilyen következtetés is megszülethet.

74) M. Merleau-Ponty: Sens et non-sens, értekezések és cikkek gyűjteménye, Nagel kiad. Páris 1948, 158. old. Ugyanebben a könyvben a 271. oldalon, a „Marxizmus és a filozófia” c. értekezésben Merleau-Ponty ezt mondja: „Ez a konkrét felfogás, amelyet Marx kritikainak nevez, hogy szembeállítsa a spekulatív filozófiával, ugyanaz, amelyet mások egzisztenciális filozófia néven nyújtanak (philosophie existentielle)”. Mások is tettek kísérletet olyan irányban, hogy Marxot és Kierkegardot közös nevezőre hozzák, mint pl. Emanuel Mounier „Le personalisme” c. írásában. Walter Dirks „A marxizmus keresztény megvilágításban” c. cikkében, Erich Thier a Marx „Nationalökonomie und Philosophie” c. művéhez írt előszavában stb.

75) Marx-Engelsz, Die deutsche Ideologie, 215. old.

Merleau-Ponty szerint az egzisztencializmusnak ki kell egészítenie Engelsz és Lenin marxizmusát, akik állítólag eltérve Marxtól „teljes mértékben tagadják a belső létet”.⁷⁶⁾

Milyen hasonlóság van hát Marx és Kierkegaard, vagy legalább az ifjú Marx és Kierkegaard felfogása között?

Marx és Kierkegaard között mindössze annyi hasonlóság van, hogy ugyanabban a korban éltek, felfogásukat ugyanarra a társadalmi helyzetre alapozták, s mindketten bírálták Hegelt. Azonban Hegel bírálatában már semmi hasonlóság sincs köztük. Kierkegaard Hegel abszolút racionalizmusát és historizmusát bírálta a maga szubjektívizmusa, irracionális és antihistorizmusa nevében. Marx ezzel szemben a materializmus nevében bírálta Hegel idealizmusát, racionalizmusát pedig, illetve annak egyoldalúságát az egyoldalúság túlhaladásának nevében, ami a dialektikus materializmus segítségével lehetséges. Marx bírálta továbbá Hegel idealista historizmusát a materialista historizmus, illetve a történelmi materializmus nevében.⁷⁷⁾ Marx tanítása Hegel tanításának tagadását, de dialektikus tagadását jelenti. Marx nyilvánosan is Hegel tanítványának vallotta magát. Felfedezte Hegel dialektikus módszerének racionalista magvát, s ezt egész tudományos elméletének alapjává fejlesztette. Hegel korszakalkotó jelentőségű történetiszemlélete, amint Engelsz hangsúlyozza, közvetlen elméleti előfeltétele volt az új, materialista felfogásnak, s kiinduló pontja volt a logikai, vagyis a dialektikus módszereknek.⁷⁸⁾

Marx és Kierkegaard között éppen semmi hasonlóság sincs, s erről bárki meggyőződhet a fentiek alapján, amennyiben egyáltalán jártas a marxizmusban. Sőt, Marx és Engelsz miután elhatározták, hogy materialista történelem-szemléletüket részletesebben kifejtik és ennek céljából megírták a „Német ideológiá”-t, e művet legnagyobb részben a Max Stirner kispolgári individualista felfogásával való vitának szentelték, Stirner felfogása pedig sokban hasonló Kierkegaard felfogásához.

„Az egyedülálló és tulajdona” c. művének címlapja elé ezeket a szavakat írta Stirner: „Ich hab' nein' Sach' auf Nichts gestellt” (Ügyemet a Semmire alapoztam). Az ember Stirner szerint önmagának a teremtménye. A fajta, az *Semmi*. Az ember *eleve szabad*, mert semmit sem ismer el önmagán kívül; nem kell felszabadulnia, mert önmagából indul ki és önmagába tér vissza. Az ember csak annyiban létezik, amennyiben az marad, ami.

76) Sens et non-sens, 154. old. Ilyen és még nagyobb ostobaságokat találhatunk a marxizmusról Sartre-nál is első filozófiai művében a „L'infatigation”-ban (82. old.) éppen úgy, mint a „L'être et le néant”-ban (648. old.). Sartre felhasználja a materializmus Comt-féle sekélyes definícióját, mely szerint az kísérletet jelent a magasabbrendűnek az alacsonyabbrendűből való meghatározására. A „L'existentialisme est un humanisme” c. írásában ilyen megállapításig jut el: „Mindenféle materializmusnak az a következménye, hogy az embereket — magunkat is beleértve — objektumoknak tekintjük, olyan meghatározott visszahatások (reakciók) összességének, amelyek semmiben sem különböznek az asztal, szék, vagy a kő alkotó elemeit jelentő minőségek és fenomenek összességétől”. (65. old.)

77) Marx Károly, Töke, Kultúra kiad, Beograd 1947, I. k. LIV. old.: „Hegel számára a gondolkodás folyamata, amit ő eszme néven önálló szubjektummá is alakít, a valóság demiurgosza (alkotója), s ennek a valóság csak külső megjelenési formáját jelenti. Nálam ellenkezőleg, az eszme világa az ember agyába átvitt és ott átdolgozott anyagi világ.”

78) Marx-Engelsz, válogatott művek, I. k. 347. old.

Mindössze néhány legjellemzőbb tételét említettük Stirnernek, amelyekkel Marx vitába szállt, de ezek egyben azt is bizonyítják, hogy a mai filozófia „új” irányzataiban a marxizmus igen régi elvi ellenfelével van dolgunk.

Marx bírálta a klasszikus polgári materializmust általában és Feuerbach felfogását külön, mert a dolgokat, a valóságot és érzéki szemléletet csak objektum, vagy kontempláció formájában ismeri el és nem az emberi érzékszervek működése, nem gyakorlati alakjában, s nem szubjektíven⁷⁹⁾ Marx azonban távol áll attól, hogy az emberi tevékenységet tisztán a szubjektum abszolút tevékenységeként fogja fel, mint az egzisztencialisták, s hogy ezt a tevékenységet annak a szubjektumnak tulajdonítsa, amelynek „önmagán kívül nincs parancsolója”, s aki „senkire sem támaszkodhat, amikor önmaga felől határoz”.⁸⁰⁾ Az ember Marx számára mindig „az emberek világa, *societas*” volt, amely létrehozza az embert mint embert, s ugyanakkor az embernek a terméke. Éppen ebben nyilvánul meg az idealizmus és a Marx előtti materializmus egyoldalúságának dialektikus felülmúlása. Az ember terméke és része az objektív valóságnak, de ugyanakkor alkotója is, mert céltudatos tevékenységével, saját tudatos termelési és egyéb — társadalmi, gazdasági, politikai és kulturális — tevékenységével maga teremti. De minden céltudatos tevékenység lehetetlen a társadalmon kívül s azon viszonyok összességén kívül, amelyekben az emberek egymáshoz és a természethez viszonylanak.⁸¹⁾

Az emberi egyéniséget és annak pusztá véletlenszerűségét⁸²⁾ az egzisztencializmus minden törvényszerűségtől elválasztja. Metafizikai módszerrel különválasztja az egzisztenciát az esszenciától, a véletlenszerűt a szükségszerűtől, s ezzel a maga egyéniségének teljes tehetetlenségét fejezi ki a szükségszerűséggel szemben. Marx ezzel szemben az egzisztenciában olyan véletlenszerűséget lát, amelyben megnyilvánul a természet és társadalom szükségszerűsége, s szerinte az egzisztencia valódi szabadsága e. szükségszerűség felismerésén alapszik.

Az a kifogás, amelyet Merleau-Ponty emel a marxisták ellen a „belső lét” elismerésével, illetve tagadásával kapcsolatban, tulajdonképpen régi, elkoptatott és alaptalan érve a marxista-ellenes kritikának.

Minden érzés és minden tudat csak a gondolkodó szubjektum érzése és tudata lehet, s ebben az értelemben minden érzés és minden tudat szubjektív érzés, illetve szubjektív tudat. De ez a tudat az objektív világnak a tudatosodása, illetve ennek a világnak a szubjektumhoz, s a szubjektumnak az objektív világhoz való viszonyának tudatosodása, vagy Lenin szavaival „az objektív világnak szubjektív visszatükröződése”.⁸³⁾

79) K. Marx, Tézisek Feuerbachról, válogatott művek, II. k. 391. old.

80) L'existentialisme est un humanisme, 93—94. old.

81) L. Marx: Hegel jogfilozófiájának bírálata, a „Der historische Materialismus c. gyűjteményében, I. k. 263. old. „Nationalökonomie und Philosophie”, 183. old. Tőke, III. k. 709. old.

82) L. a 29. megjegyzést.

83) Materializmus és empiriokriticizmus, 116. old. Ugyanebben a művében Lenin kigúnyolja azokat a kritikásokat, akik a marxizmust azért bírálják, mert a belső létet tagadja: „Emberi, illetve „szubjektív” érzéseken kívül másféle érzések nincsenek is, mert mi az ember és nem az ördög álláspontjáról hozzuk ítéleteinket”. (109. old.) Ugyanezt a kérdést Plechanos is érinti. Az emberi szemléletek mindig „szubjektívek” — hangsúlyozza —, mert objektívek csak a viszonyok lehetnek a társadalomban és a természetben,

Ez a tétel teljes mértékben megegyezik Marxnak azzal az alapvető tételével, amelyen Stirner individualizmusának bírálata alapszik. Ez a marxi tétel összefoglalója lehet az egzisztencializmus marxista bírálatának általában s annak az alapvető egzisztencialista tételnek, hogy az egzisztencia megelőzi az esszenciát, s hogy a szubjektumból kell kiindulni.

„Az egyedek mindig és minden helyzetben „önmagukból” indultak ki”, de mivel nem voltak *egyedüliek* abban az értelemben, hogy ne lett volna szükségük semilyen egymásközi viszonyra, s mivel szükségleteiknél, természetüknél és kielégülésük módjánál fogva vonzódtak egymást (nemi kapcsolatok, a javak kicserélése, munkamegosztás), *kénytelenek voltak* különböző viszonyokra lépni egymással. Az egyedek továbbá nem tiszta „Én”-ekként léptek a közösségbe, hanem termelőerők fejlődésének és szükségleteiknek meghatározott fokozatán olyan közösségre léptek, amely a maga részéről ismét meghatározta a termelést és a szükségleteket, s éppen ez az az egyéni viszony, amely megteremtette és naponta alakítja a meglévő viszonyokat. Olyan emberekként léptek kapcsolatba, amilyenek voltak, s „önmagukból” indultak ki — abból, akik voltak — tekintet nélkül arra, hogy milyen volt „éleltszemléletük”. Ezt az „éleltszemléletet”, természetesen még a filozófus fonák felfogását is, csak annak valóságos léte határozhatta meg. E közben okvetlenül megnyilvánul az a tény, hogy az egyed fejlődését az összes többi egyedek fejlődése határozza meg, akikkel közvetve, vagy közvetlenül kapcsolatban van. Az egyedek különböző nemzedékei, amelyek különböző viszonyokra lépnek, összefüggésben vannak egymással, az utódokat fizikai egzisztenciájukban meghatározzák az elődök, s ez utóbbiak átveszik az elődöktől a felhalmozott termelőerőket, az egymásközi kapcsolatok formáit; az elődök tehát az utódok egymásközi viszonyát is meghatározzák. Nyilvánvaló, tehát, hogy van fejlődés és hogy az egyed története nem választható el az elődök és kortársak történetétől, hanem az elődök és kortársak története meghatározza az egyedek történetét.”⁸⁴⁾

Szemünkre vethetik, hogy az egzisztencializmus ellenében mi is a száz éves marxi tételekre támaszkodunk. Egyáltalán nem fontos azonban, hogy valamely tétel új, vagy régi, csak az, hogy helyes-e, vagy nem. Az a tétel, hogy a marxisták „teljesen tagadják a belső létet”, régi is és helytelen is. Az a tétel azonban, amely leszögezi, hogy az egzisztencialistáknak és más szubjektív idealistáknak a saját „Én”-ről, mint abszolút forrásról szóló tétele egyoldalú, korlátozott és helytelenül tükrözi a valóságot, szintén régi tétel, de helyes és a kérdés *lényegébe* vág.

Ezt a kérdést szerintünk így kell feltenni — annál is inkább, mert nálunk is vannak még mindig és még lesznek is olyan írók, kritikusok — egyszerűen — emberek, akik felületesen, vagy sehogyan sem ismerik a marxizmust, s ezért hajlandók elavult filozófiai rendszernek minősíteni és elragadtatni magukat az

---

amelyek ezekben a szemléletekben megnyilvánulnak, de a szemléletek nem. (L. A monista történefelfogás fejlődésének kérdéséhez, Kultúra kiad. Beograd, 1948. 205. old.)

⁸⁴⁾ Marx-Engels, Die deutsche Ideologie, 416. old.

első olyan irányzattól, amelyet a marxizmus „kiegészítése”-ként, vagy „új”, „időszerű” felfogásként ajánlanak nekik. Az ilyen irányzatok pedig csak a régi tételeknek bizonyos mértékig újszerű megfogalmazása tekintetében újak.⁸⁵⁾ A folyóirataink, irodalmi mellékleteink és kritikánk hasábjain is meg-megnyilvánuló „időszerű” felfogásokban csak azok találhatnak valami újat, akik számára teljesen ismeretlen az az eszmei harc, amelynek folyamán a dialektikus materializmus kialakult és tökéletesedett.

Vannak, akik így érvelnek: vessük el Sartre és a többi egzisztencialista filozófiai tételeit, amelyek a marxista bírálattal szemben tarthatatlanoknak bizonyulhatnak, de Sartre, Camus, Simone de Beauvoir és a többiek akkor is megmaradnak mint írók, sőt a világ jobban is ismeri őket íróknak, mint filozófusoknak.

Itt azonban éppen arról van szó, hogy az egzisztencialista irodalom nem választható el az egzisztencialista filozófiától. E kettőt maguk az egzisztencialista írók is elválaszthatatlannak tartják. Merleau-Ponty „A regény és a metafizika” c. értekezésében az állítja, hogy csak a fenomenológiai és az egzisztencialista filozófia kialakulása tette lehetővé a filozófia és irodalom szoros összekapcsolódását.⁸⁶⁾ A korábbi filozófia, amely a fogalmak osztályozása segítségével akarta felfogni a valóságot és az emberi életet, amely az „eredeti szubjektivitást” szociológiai és pszichológiai kategóriákba igyekezett besorítani — az a filozófia nem kapcsolódhatott össze az irodalommal. Az irodalomnak csak az a filozófiai felfogás felel meg, amely nem törekszik a valóság értelmezésére, sem a „lehetőségek feltételeinek” kutatására, hanem „olyan kapcsolatot teremt a világgal, amely megelőz mindenféle felfogást a világról”.⁸⁷⁾

Csak az a tiszta és eredeti szubjektum képes a jelenségeket felfogni úgy, ahogyan azok közvetlenül és intuitív adva vannak a számára, amelyet semmi sem feltételez, s amely mentes mindenféle társadalmi „elfogultságtól”. Ilyen eredeti szubjektivitással pedig csak a művész és az egzisztencialista filozófus rendelkezik. Egyik is, másik is az egyesnek, a véletlenszerűnek és az egyszerűnek a metafizikájával foglalkozik, vagyis olyan igazságokkal, amelyek absztrakt egyenértékét egyetlen filozófus sem képes megadni. Az emberi létezés metafizikáját nem olyan valamiben keresik, amely fölötte áll és meghatározza, hanem éppen abban, amit semmilyen okoskodással nem lehet átfogni, tehát az egyesben, a véletlenszerűben, az egyszerűben, vagyis magában az emberi létben és annak szeretetében, gyűlöletében, egyéni és kollektív történéseiben. Az emberi létezés metafizikáját egyszerűen az önmegvalósulásban keresik, ami nem szorítható bele semmilyen eleve meghatározott társadalmi-gazdasági, lélektani, erkölcsi stb. fogalmakba.

Az egzisztencializmus és az irodalom egyaránt amorális. A világnak önmagában, ahogyan az számunkra közvetlenül megnyilvánul, semilyen erkölcsi jelentősége és értelme nincs. Az eredeti szubjektivitást, amely e világ „felé tart” szintén nem határozza meg semmi sem tehát valamely létező társadalmi er-

⁸⁵⁾ A „Materializmus és empiriokriticizmus” c. művében Lenin egyik helyen megjegyzi, hogy a „hivatásos filozófusok nagyon szeretik a terminológiában és a bizonyítási eljárásban eszközölt kisebb változtatásokat eredeti rendszereknek nevezni” (105. old.). Ez a megállapítás különösen nagyon találó a mai fenomenológiai „tárgyméleti” és egzisztencialista „iskolákra”.

⁸⁶⁾ Sens et non-sens, 54. old.

⁸⁷⁾ U. o. 55. old.

kölcs sem. Morális értékek csak olyan értelemben léteznek, amelyet a szabad szubjektum, a szabad szubjektivitás hordozója tulajdonít a világnak.⁸⁸⁾

Az egzisztencializmusnak és a fenomenológiának az irodalomra gyakorolt hatásáról Merleau-Ponty az előbb említett értekezésében a következőket emeli ki:

„Az irodalom és a filozófia feladata többé nem választható el egymástól. Ha a szót átadjuk a gyakorlati tapasztalatnak és megmutatjuk, hogyan menekül a tudat a valóságba, akkor többé nem képzelhetjük be magunknak, hogy elérhetjük kifejezéseink tökéletes érthetőségét. A filozófiai kifejezés éppen olyan kétértelmű lesz, mint az irodalmi, míhelyt a világ úgy teremtődött, hogy egyes esetekben csak „történések”-ben fejezhető ki és csak mutatójával mutatható meg. Ezentúl nemcsak hybrid kifejezési móddal fogunk találkozni, hanem a regény és dráma egyre inkább metafizikai lesz, anélkül, hogy egyetlen szót is használnánk a filozófia szótárából. Másrészt a metafizikai irodalom bizonyos tekintetben szükségszerűen amorális lesz, mert nincs többé olyan emberi természet, amelyre támaszkodhatna. A metafizikai elem betörése levegőbe röpti az ember minden tetteiben mindazt, ami csupán „régí megszokás” volt.⁸⁹⁾

Az egzisztencializmus egész szubjektív-idealista egyoldalúsága az irányzat esztétikai elméleteiben is megnyilvánul. Az egzisztencializmus u. i. elvet minden olyan irodalmat, amely az embert társadalmilag, fizikailag vagy lélektanilag meghatározott lénynek ábrázolja.

Simone de Beauvoir az irodalomról és metafizikáról írt cikkében megállapítja, hogy a regénynek az a feladata, hogy az olvasó szabadságához forduljon. E törekvéshez híven annak a véleményének ad kifejezést, hogy az irodalmi alkotás hőse, amennyiben azt az író valamely meghatározott jellem korlátai közé szorítja s azután egy lélektani törvénynek megfelelően fejleszti tovább, amelyhez az író ragaszkodik, akkor az ilyen hős elveszti egész szabadságát és áttekinthetelenségét.⁹⁰⁾ Ugyanilyen elképzelés alapján követeli Sartre az írótól, mutassa meg az olvasónak, hogy sorsáért és helyzetéért kizárólag ő a felelős. Mutassa meg az olvasónak, hogy milyen romlott, gyáva, gyenge, puhány stb.; mert saját tetteivel ilyennek alkotta magát.⁹¹⁾

Ahogy az egzisztencialisták, azt tartják magukról, hogy a filozófiában felülmúlták a materializmust és az idealizmust, ugyanígy azt is állítják, hogy az irodalomban is felülmúlták mind a „társadalmi”, mind pedig a „pszichológiai” regényre jellemző egyoldalúságokat.

Kétségtelen, hogy a regény „társadalmi” és „pszichológiai” regényre való felosztása önkényes eljárás; az író beállítottága pedig egyik vagy másik „irányzatra” a kettő közül, tulajdonképpen az író egyoldalúságát és korlátoltságát bizonyítja, mert ezzel elválasztja a „társadalmi” a „lélektanitól”. U. i. nem létezik olyan irodalom, amelynek nem a *társadalomban élő gondolkodó ember*, s nem a társadalomnak az emberhez, illetve az embernek a társadalom-

88) Sartre, L'existentialisme est un humanisme, 89—90. old.

89) Sens et non-sens, 55—56. old.

90) Simone de Beauvoire, L'existentialisme et la sagesse des nations, Nagel kiad. Páris, 1948, 113, 123. old.

91) L'existentialisme est un humanisme, 59—60. old.

hoz való viszonya lenne a tárgya. Csupán az emberi és társadalmi lét egyik vagy másik tulajdonságának eltúlozásáról lehet szó. Szó lehet továbbá olyan törekvésről, hogy a társadalmi valóságot és magát az emberi létet az élet egyetlen — többé-kevésbé mellékes — tényezőjének kizárólagos működésére, vagy valamely — „ősemberi”, vagy „ősállati” stb. — irracionális szárnypróbálgatásra vezesse vissza.

Jogosan kételkedhetünk abban, hogy az existencialisták metafizikai regénye — a „szorongás”, „lázadás” „halálfélelem”, „hatalomvágy”, az egyén „önmagától való menekülése” az „abszolút felé való törekvés” stb. az alapja — nőhet túl a társadalmi és pszichológiai regényen. Sartre és Simone de Beauvoir szerint az itt felsorolt fogalmaknak és érzelmeknek a regények társadalmi-lélektani típusait kell helyettesíteniök.⁹²⁾

Noha az existencialisták kizárták Bergson azoknak a filozófusoknak a sorából, akik az irodalommal közvetlenül kapcsolatba kerülhetnek, mégis az abszurdumig eltúlozták legfőbb esztétikai tételüket, amely így hangzik: „A művészet szakítást jelent a társadalommal és visszatérést az egyszerű természethez”.⁹³⁾

Az existencializmus tovább fejleszti a romantikus és újromantikus művész-kültuszt, mint az objektum és szubjektum egységének idealista felfogás szerinti megtestesülését, az objektum közvetlen, intuitív megismerésének értelmében. Az existencialisták szerint az embernek, mint teljesen szabad és független szubjektumnak az élete a művészi alkotás folyamatához hasonlít⁹⁴⁾ a maga szabad és semmilyen külső motívumok által meg nem határozott választásaival, amelyek ennél fogva csak intuitívek lehetnek, s végül a maga önmegvalósításával és önmagának túlhaladásával. Amíg azonban az ember szakadatlanul az önmegvalósulásra törekedve sohasem valósítja meg véglegesen a maga lényegét, mert lényegének megvalósulásával, vagyis életének befejezésével megszűnik szubjektum lenni és tiszta objektum lesz, addig a művészi alkotásban a személyiség teljesen megvalósul, tetteivel meghatározást nyer és sorsa véglegesen kialakul.⁹⁵⁾

A művész az emberi önmegvalósulás legmagasabbfokú megnyilvánulása. A művész alkotása olyan megismerésnek a terméke, amely mélyebb a racionális érzéki megismerésnél; adatai hozzáférhetetlenek és nem vethetők alá érzéki és értelmi ellenőrzésnek.⁹⁶⁾

92) L'existentialisme et la sagesse des nations, 120—121. old.

93) Bergson, Le rire, PUF kiad. Páris, 1950, 131. old.

94) L. Sartre, L'existentialisme est un humanisme, 75. old. L'homme revolté, 322. old.

95) Camus, Le muthe de Sisyphe, 158. old.

96) Az ilyen teljes mértékben marxista-ellenes, szubjektívista elméletek nálunk is visszhangra találnak némely irodalom-kritikai cikkben és kiadványban, s ennek külön értekezést kellene szentelni. Ezek az elméletek szolgálnak a művészek különböző monopolisztikus törekvéseinek alapjául, és táplálják bennük az amúgyis gyakori kritikátlanságot saját tehetségük megítélésében, a társadalom iránti felelőtlenséget, s azt a felfogást, hogy a kritika nem emelkedhet fel az ő művészetük magasságáig. E felfogások szerint a művész a szellem arisztokratája, aki a régi feudális szokás szerint csak magához méltókkal érintkezik, csak azoknak tartozik felelősséggel, s ilyenformán egyedül tőle függ, hogy kit fog elismerni magával egyenlőnek.

Az egzisztencialista irodalom kifejezetten tételek feldolgozását jelenti. Ezekben a művekben minden az egzisztencializmus tételei szerint végződik, s maguk a tételek is számtalanszor ismétlődnek. Így pl. a Sartre-féle „fenomenológiai lételmélet”, amely a „Lét és nem lét” c. művéből ismeretes, megtalálható „Az éremlygés” c. regényében is. A „Legyek” c. drámában Aischylos ősi Oresztesze meggyőződéses egzisztencialistává válik és sorban ismételteti Sartre tételeit. „Az ördög és a jóisten” c. művében Goetz von Berlichingen ugyanígy a fenomenológia és az egzisztencializmus filozófusa lesz és arról elmélkedik, hogy a másik ráerőszakolja a magában lerakódott szellemi rétegeződést s ezzel elzárja előle a közvetlen megismerés útját. Az embernek mindig egyedül kell határoznia; ha a társadalmi erkölcsök mértékei szerint határoz olyan eredményekhez jut, amelyek egyenes ellentétben vannak azzal, amivé lenni akar. A „Betett ajtó” c. drámában a „Lét és nemlét” harmadik tételét dolgozza fel.

„A piszkos kezek”, valamint „Az ördög és a jóisten” c. műveknek az a rendeltetésük, hogy alátámasszák az erkölcsnek intencionális erkölcsként való egyoldalú egzisztencialista felfogását. A tájékoztatóirodás gyakorlat általánosítása alapján az egzisztencialisták ez utóbbi tételt a munkásmozgalom összes képviselőire, a történelem minden forradalmárjára alkalmazzák. „A piszkos kezek”⁹⁷⁾-ben a megszállókkal együttműködő herceg szájába ilyen meglepő és csodálatos megállapításokat ad Sartre: „az ellenség tetteit a második világháborúban ugyanolyan mértékkel kell mérni, mint saját tetteinket, mert megessik, hogy „hazájukhoz egyaránt hű és egyaránt becsületes embereket pillanatnyilag elválasztja az, hogy feladatukat különbözőképpen fogják fel.”

Az itt megnyilvánuló kiúttalanság és reménytelenség egyenes arányban áll azzal az igénnyel, amelyet e felfogás hordozói az önmegvalósításra támasztanak.

Nagyrészt ugyanígy tételek feldolgozását jelentik a többi egzisztencialisták irodalmi alkotásai is.

Éppen azért, mert az egzisztencializmus egész irodalma elválaszthatatlan a filozófiától, nem is mérhető kizárólag az irodalomkritika mértékeivel. Az egzisztencialista irodalom áttekinthetetlen, akárcsak a filozófia. Ezért, ha ál-

97) J. P. Sartre, *Les mains sales*, Gallimard kiad. Páris, 1948, 149. old. Intencionálisnak az olyan erkölcsi felfogást tekintjük, amely szerint egy tett megítélésénél annak a szándéka a döntő tényező, aki azt végrehajtotta. Ez a felfogás megfelel ennek az egzisztencialista tételnek: „Én az vagyok, ami lenni akarok”. Az erkölcsnek, mint a következmény erkölcsének felfogásán az olyan felfogást értjük, amely szerint valamely tett megítélésénél a tett következménye a döntő. A mai tájékoztatóirodás elméletben a következmény erkölcsének felfogása azonos a jezsuita erkölcsi felfogással, amely szerint „a cél szentesíti az eszközt”, s amelyet a marxizmus elvet. „Az a cél, amely aljas eszközökkel valósul meg, nem lehet jó cél” — állapította meg Marx még 1842-ben s e mellett is maradt (L. Marx-Engelsz művei, I. k. 170. old. oroszul). Az egzisztencialisták felfogása szerint pl. a megszállókkal együttműködő árulókat csak azért ítélték el, mert tévedtek, de meg kell engednünk, hogy szándékuk tiszta volt. Az ő tetteikről egészen másképpen ítélnénk, ha nem győzött volna a Hitler-ellenes koalíció. Itt az egzisztencialisták azt bizonyítják, hogy az ő gyakorlati filozófiájuk tulajdonképpen pragmatizmus. Ilyen erkölcsi felfogás hatja át Sartre-nak a „Bűnös bölcsök vagy bűnös nyulak” c. cikkét is, amelyet Dalmasnak a „jugoszláv kommunizmusról” írt könyvéhez írt bevezetőnek.

talában az egzisztencializmusról s azokról elmélkedünk, akik ezt az áttekinthetetlenül előnyként hangsúlyozzák, Descartes szavai jutnak eszünkbe arról az emberről, aki „a vakhoz hasonlít, aki a sötét pince legsötétebb zugába igyekszik, becsalni ellenfelét, aki lát, hogy egyenlő félként küzdhessen vele.”⁹⁸⁾

Az egzisztencializmus objektív *társadalmi* jelentősége éppen abban van, hogy az élő valóság égető kérdéseiről igyekszik elterelni a figyelmet s a „belső létre” irányítani; a társadalmi lét összes kérdéseit a „szubjektivitás” kérdéseire és a szubjektum irracionális „választásainak” metafizikájára igyekszik korlátozni. Ennek azonban *szubjektív* oldala is van, gyakorlati jellegű filozófiai, de mindenekelőtt politikai következtetés származik belőle: az irracionális egzisztencialista „választások” metafizikájával megalapozni és megindokolni a kispolgári állhatatlanságot és ingadozást, aminek legjellegzetesebb képviselője maga Sartre.

A mai valóság, amelyben élünk bővelkedik új problémákban. Hazánkban nincs egyetlen társadalmi osztály, vagy réteg sem, amely az új viszonyok kialakulása folyamán ne menne át lényeges változásokon. Mivel pedig társadalmi osztály, illetve réteg nem létezik az élő egyéneken kívül, hanem azok alkotják, azért a mi társadalmunk egész kérdés-komplexuma egyben az egyedek egyéni problémája is; olyan kérdések ezek, amelyek hatékonyan beleszólnak az egyének mindennapi életébe is.

Egyáltalán nem csodálatraméltó, hogy ilyen korszakban és ilyen körülmények között némelyek ott keresik saját egyéni problémáik megoldását, ahol semmiképpen sem találhatják meg. Innen van az, hogy némelyek a mai filozófiai és művészeti dekadencia divatos irányzataiban keresik az „időszerűt”, az „új”-at. Ezzel a kereséssel a mi értelmiségünk egyes körei is foglalkoznak, főleg az ifjú irodalmárok. Mindamellett, hogy ebben az esetben társadalmilag indokolt keresésről van szó, tévedés lenne azt hinni, hogy itt minden esetben szocializmus-ellenes állásponttal állunk szemben. Itt legnagyobb részben olyan emberekről van szó, akik kellő ideológiai felkészültség híján, nagyjelentőségű társadalmi változások közepette olyan problémákkal találták magukat szemben, amelyek sokkal nehezebbeknek bizonyultak, mint ahogy ők azt valaha is hihették és képelték volna. Ezek az emberek egész sor olyan kérdésre keresnek választ, amelyek nyugtalanítják őket, s amelyeket a mi kritikánk és publicisztikánk nem világított meg eléggé a marxizmus szempontjai szerint és emléletileg nem adott feleletet rájuk. Ők keresnek valamit — hogy Lenin szóhasználatával éljünk — s nem tudják, hogy ugyanakkor őket is keresik, hogy a társadalmi reakció legkülönbözőbb színezete igyekszik kihasználni áldatlan ideológiai helyzetüket s felhasználni saját pozícióinak megszilárdítására a szocializmus elleni harcában.

Az új világ építéséhez kevésbé járulhat hozzá ma, mint bármikor az olyan tudat, amely minden létező dolog abszolút forrásának tartja magát. Gyillász elvtárs alábbi szavai a lényegét érintik annak a kérdésnek, hogy mi a társadalmi jelentőségük a különböző szubjektivistáknak mai társadalmi valóságunk szempontjából:

„Csak az olyan tudat képes feltárni saját függőségének törvényeit, amely tudatában van e függőségének, csak az ilyen tu-

⁹⁸⁾ Értekezés a módszerről, 56. old.

dat tárhatja fel az objektív valóság törvényszerűségeit és játszhat fontos szerepet a valóság változásában".⁹⁹⁾

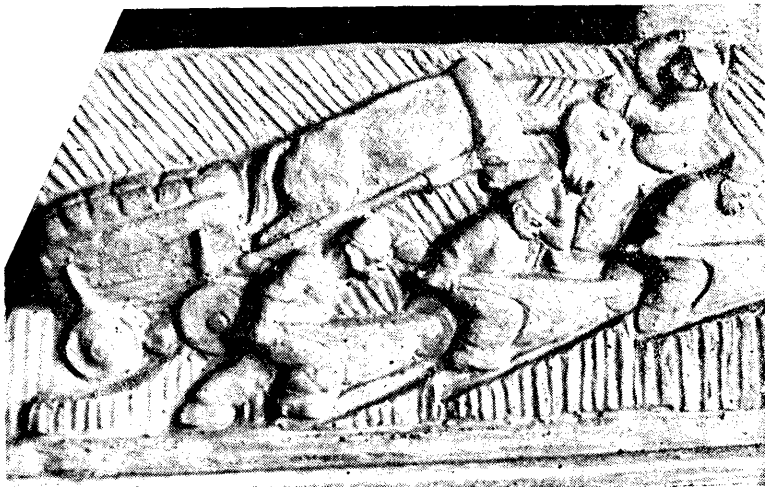
Éppen erről is van szó. Az átmeneti korszak kérdéseinek megoldásához csak tudományos módszerekkel lehet hozzálátni. Azok az emberek, akik tudatosan építik a szocializmust, minden új jelenség okát *magában a valóságban* keresik, korunk társadalmi változásaiban, vagyis igyekeznek egyre mélyebbre hatolni a mai társadalmi változások lényegébe. Éppen ilyenmódon lesznek egyre szabadabbak: a változások új törvényszerűségeit felfedve, Marx tanításait tovább fejlesztve, saját felfogásuk helyességét a gyakorlatban ellenőrizve, vagyis saját gyakorlati forradalmi tevékenységük folyamán.

Ilyen szempontból, tehát a mi társadalmi felfogásunk valódi fejlődése szempontjából, fontos az elvi ideológiai harc az egzisztencializmus és a mai szellemi élet hasonló szubjektivista és individualista jelenségei ellen.

(Fordította: Juhász Géza)

Borisz Ziherl

⁹⁹⁾ L. Nova Misso, 1. sz. 59. old.

Bezerédy Lajos:

Gátépítés (részlet)

ORSZÁGJÁRÁS

R I G Ó M E Z Ő

Ha egy vasútállomás súlyos történelmi nevet visel — ha nemzetek, népek történelmi múltjának valami korszakkövét alkotja ez a név, — az ember önkéntelenül vigyázz-állásba merevedik, a lelke legalább is. S feltáruul egyszerre, színesen, ömlik belőle a középiskolai tananyag, történelmi elképzelés. S ennek akaratlan nógatása mellett bámul körül a szem, keres valamit ami már régen nincs, keresi az emléket a földön, a köveken és az emberek szemében.

Egy csorgókútnak jéghideg vizében mosakodtam meg a koszovo-polyei vasútállomáson s kicsit úgy éreztem magam, mint a szentségtörő. De aztán ittam is a vízből és megnyugodtam. Az állomás mögötti bodésorban kirakták a friss fejes salátát, eladásra, meg újkrumplit... zajongott a nép, várta a vonatot Pristina felé. Lágy halmok sejtették, hogy nem igazi síkság ez, fennsík csupán, hegyek közé vájt széles nagy katlan, még ha ötvenkilométeres is az észak-déli átlója. Hegyóriások ütögetik fejüket arra délnek: az a Sár-hegylánc, amelyről éppen a napokban olvastam, hogy legmagasabb csúcsa — az újabb felmérések szerint — a Triglávot is lefózi száz méterrel. És hegyek arra délnyugatnak, az albán határ felé, hegyek északnak, ahonnan átjöttünk.

Megéreztem, hogy nem itt kell kezdenem a találkozást a multtal, a szemaforok, a forráskút és eladásra kirakott zöldségek partján, hanem beljebb valahol, ott a halmokon túl, talán a térbeli dimenzió túl. Egyelőre Pristinára megyünk és késik a csatlakozás — ezek mind annyira mai fogalmak, hogy kizárják a történelmi áhitatot.

Egyelőre Pristinára megyünk, keleti irányban, cammogó szárnyvonalon. Szépek a búzák — mutogatják egymásnak a sapkás meg a turbános emberek, felhívják a mi figyelmünket is, városi embereket, akik közt van, aki számunkra idegen nyelvet beszél — de a szerbvel szépen elboldogulunk mindannyian. A föld itt még nem melegedett át — oktatnak. A mult egyszerre szétmálik, hófehér szövetkezeti épületek és karámok képeznek kerítést a vonat mellett. Die ganze Welt ist eine Stadt — idézhetném a német mondást, találkozva itt is a földmegmunkáló parasztszövetkezetek különböző problémáival, már a vonatban, az útitársakkal beszélgetve, akár csak nálunk. Nem, a mult az most messze került, azt más oldalról kell megközelíteni: az emlékművek, fali freskók, régi kolostorok

irányából; útvezető bedekerek és vállra akasztott kodak-gépek társaságában. Olyan útitársak közt, akik csak úgy köpik az évszámokat. Itt a vasúti fülkében végérvényesen a búzáról, a szövetkezetéről és az új pristinaí fonógyár modern orsóiról beszélnek. Legfeljebb az a zenész zavar, akinek minden hangszere egy kézidob: azt ütögeti és énekel hozzá. A turbánosok magukba merednek, mintha nem is hallanák. Mint akik már régen-régen megfejtették annak az elnyújtott egyhangú és szomorú éneknek a szövegét. Igen, valahol a bölcsőben.

A találkozás egy új várossal mindig izgalmas. Prospektus-panorámáját mindegyik előreküldi a világba, menetrendek és útvezető turistakönyvek mélynyomatú lapjaira, dehát az csak olyan mint a hajdani világban a házasságközvetítőhöz küldött fénykép: az ajánkozó ara vagy vőlegény igazi mivolta nem olvasható le róla. Mindnek van egy sarka-csücske, — mindegyik városnak — mindnek van egy távlata ahonnan a fényképlencse több sejtetőt és rejtelmet bányász elő, mint amennyi valójában kijutott neki. A hegyi városok a pompás hegykaréjjal páváskodnak, amely átöleli őket, a síkságaik sugárutakkal amelyen pompásan demonstrálható a távlati törvény szabálya. A régiek a mult pittoreszk képeit vázolják eléd, harangtornyot, mecsetet, barokk-árkádort... egy kicsit mind csalóka képek ezek, mondom, s te mégis izgatottan keresed azt a sarkot, ahonnan ez a világbaküldött idegencsalogató való s á g g á lesz előtted.

Itt a minaretek és a mecsetek kupolája tölti meg telisteli az eget — az töltené meg, ha a hegyoldalban nem mászott volna a szemhátára a hófehér házsorok kettősrendje, hatalmas épületek kontúrja. Nem kétséges, hogy ebből az égnekmeredő versengésből az utóbbiak kerülnek ki majd győztesen. A zezgúgos utcákat még betölti a sok előrebukó emelet és a csodálatosan zagyva tetőcserép, meg az öszvérfogat — a csarsija zagyva boltsora még ízelítőt ad a Kelet tegnapi patriarkális árukínálatáról, de az újabban épült házak már jóval beljebb állnak s jelzik a jövő utcájának szélességét. Csöndes búcsúszava mindez egy múltó életnek: pusztán időkérdés és beljebbbrukkol az utca, házsorra nő s az a házsor... nos, az a házsor nem különbözik majd semmiben, bármelyik városi utcától, ahogy egy várost mi képzelünk el már egy évszázad óta.

**

Azok a tompa dobütések ott a vasúti fülkében, az a jajongó, elnyújtott szomorú nóta amelynek melódiáit sehogy sem tudom megfejteni — igen, azokat hallom megint, ezúttal a színpadon. Most közelebb jönnek, mozdulatokkal, tánccal illusztrálva. Merev zenei világukból melléjeszegődnek az e m b e r n e k. Az embernek, igen. Az ember odafent él a fehér csúcsú és havassapkájú hegyek lankáin vagy itt az elnyúló völgyben, mindenfelé, minden irányban. Fehér nadrág halinaszövetből, fekete szegéllyel — olyan mint a csiki székelyek úgynevezett harisnyája — a zeke alól hímzett ing bukik ki: ezek a férfiak. A fejükön fehér tonzurasapka, éppen hogy betakarja a koponyarészt

— van aztán aki turbánt csavar köréje. Albán hegyi pásztorok. Szkiptárok. Ezek a rugoviak éppen, akik most táncolnak. Asszonyaik mereven, kissé esetlenül mozognak, körbe táncolnak, énekük nyersen. hat fülünkre, majd nem dallamtalan csak úgy néha, játékosan kapnak fel egy akkordsort, de az csodaszép.

Roppantul hosszú volt az út, onnan lefelé a hegyekből, sok száz évig tartott amíg ez az ősi tánc eljutott, eljuthatott így, asszonyostól, nótástól, a világ szeme elé: a bámuló és tapsoló publikum elé a pristinai fesztiválon. Hogy az asszony fátyol nélkül jön a színpadra és mutogatja magát idegenek előtt, hogy a gyerek tanítóképzőbe jár Gyakovicán és verset ír valami ujságba, amelyet albánul nyomtatnak odalent Pristinán. A hodzsa a faluban fejcsoválva értesül erről és magához inti a vakációra érkező diákgyereket.

— Igaz, hogy te írsz? Szúrát írsz, verset írsz szkiptáruul?

— Igaz.

Ó, ó, ingatta a fejét az öreg lélekmérgező. A lelkes és hites dolgok egyedüli őre messze vidéken. Ó, ó.

S mondja aztán fölényesen:

— Lehet is úgy írni, bölcseséget! Azt arabul kell fiam, azt csak úgy lehet, arabul!

Pontosan így mondja el, így meséli el Essad Meculi, albán költő, lapszerkesztő, így meséli el nekem a jelenetet. Ő tudja, mert vele is hasonló történt.

Meglibben a középkori függöny. Igen, kilép a pap ott is és meginti a diákot. Hogy *úv* hallja: nem latinul versel hanem az új, nemzeti nyelven. Ó, mily elvetemültség! Hát lehet más nyelven is bölcseséget is mondani mint — latinul?

... Hosszú volt az út onnan lefelé a hegyekből és hosszú volt az út a multból, a fejlődés során eljutni a népi-nemzeti öntudatig s eljutni a haladásig, a szocializmus határáig. S mennyi minden kell még hozzá, milyen erőfeszítés, hogy megmozduljon a nagy tespedtség. Hogy a kéz toll és ceruza után nyúljon, hogy írjon, számoljon, hogy elvesse a hodzsa vagy a fráter hatalmát és kezdjen mindent megérteni maga körül.

Mindent megérteni maga körül, igen. Hogy emberi öntudathoz most jutottak, nyelvüket most fejleszthetik először, homályos középkori emlékeik óta, itt Jugoszláviában, hazájukban. Hogy a koszovói szerbek, vagy a macedónok ott a Sár-hegyláncon túl, testvéreik nekik is — s itt a színpadon is együtt lépnek fel, egymásnak tapsolnak a fesztiválon.

Mindig együtt laktak, évszázadok óta — ilyen felismerésre azonban csak most eszmélnek, kölcsönösen.

A házakba persze még sok betűt kell bevinni, oda a falvakba különösen, sok gondolatot. S nem ártana több ablakot nyitni — ezt szó szerint értsd, mert az albán falu nem szereti az ablakot. Jóformán alig ismeri. Ehelyett valami téglával berakott nyílást ajnároznak, kihúzzák a téglát és újból bedugják. Ablak helyett. Az is pártenyényi csak,

a nyílás. Az ajtó az már komolyabb intézmény, de a tűzhely még nyitott. A »polgárosodás« persze a városok közelében erősebb. Az albán munkás igen megbecsült dolgozó a mindenfelé épülő gyárakban, a hodza hatalmát azonban nem könnyű megtörni.

***

Dússzörű juhok legelnek mindenfelé a hegyoldalon, ez a koszovói juh faj: húsa kemény és rágós, azonban gyapja aranyat ér. Nem terméketlen vidék ez itt a Szitnica völgyében — a líkai ember ennél jóval nehezebben él, — de még a metóhiai részen, a Drim völgyében is jól fizet a föld.

Ez az útunk már a multnak szól: a kis hófehér autóbusz dombokon suhan át, a pristinai adóállomás hatalmas adótornyánál letér nyugatnak s nemsokára ott terül el előttünk a gracsanicai kolostor körkerítése. A középkori szerb építőművészet egyik legjellegzetesebb emléke ez, falait odabent a freskók egész sora borítja. Ezekről a freskókról készült az a dokumentációs anyag — a gracsanicai kolostorból s még néhány régi templomból — amely Párisban mint a középkori szerb képzőművészet kiállítási anyaga világszerte nagy feltűnést keltett. A freskók jórészt a török világban lemeszelték s csak az újabb kutatás során sikerült ismét feltárni őket, eredeti szépségükben. Hosszadalmas, fárasztó és költséges az ilyen eljárás, nem is veszélytelen, hiszen fennáll mindig a lefestett, lemeszelt, eltakart kép megsemmisülésének veszélye is, mégis a felszabadulás óta sikerült ily módon felbecsülhetetlen értékű kultúrkinccset feltárni.

S a »lemeszelt« és újból feltárt freskóképek megdöbbentően bizonyítékokat hoztak, hogy a középkori szláv képzőművészet — ellentétben minden korábbi hiedelemmel — erősen realista. A kolostor-templom falairól reánkmeredő arcok — a szentek és uralkodók képei — emberi indulatokat, ösztönöket, átszellemlést sugároznak és félezer év után is megdöbbentő eredetiségben mutatják meg a középkori embert a kései utódoknak.

A kolostoroknak, a freskóknak, a multnak ebben a világában bolyongtam napokig. A képek sokaságában, a mult nagy tárulkodásában engem mégis egy késsel bekarcolt bejegyzés döbbsentett meg és fogott meg leginkább. Útban Metóhia felé Lipljani faluban egy kicsi, régi templom áll. Az időszámításunk előtti IV. századból való és régen római imaház volt; később a keresztények is templomná avatták. Oltárának alapjául egy ősrégi római követ állítottak, amelyen tisztán olvasható a latin bejegyzés: sírkő volt hajdan. A liplyani templom falán is sikerült szabaddá tenni néhány nagyon régi, bár művészileg kisebbértékű freskót. Amikor a vastag habarcsot a falról eltávolították, késsel bevéselt sorok bukkantak elő. Az egyik képen megtalálták a rigómezei ütközetre, az első koszovopolyei csatára vonatkozó bejegyzést. Egy menekülő szerzetes véshette a falba: ki tudja, ő is onnan szóródott szét a csatavesztés után — vagy a török már előbb ért ide s ő elrejtőzött. Tény, hogy az őszláv templomi nyelven a falba karcolt bejegyzés röviden elmondja: »Legyőztünk a török által...

most a török van fölöttünk. 1387 június havában«. Hiteles-e a bejegyzés? Ott találták a vastag mészréteg mögött, sok más fohászkodás és falbavésett jajszóval körítve — annak kell elfogadnunk . . .

Engem — nem tehetek róla, ez szubjektív érzés — a történelmi multból az ragad meg, ahol az anyagon keresztül érzem a folytonosságot, a meg nem szakadt kapcsolatot a multtal. Ahol az anyag szellemi bizonyítóerővel nemeskedik, éppen mint ez a bekarolás itt: papír már nem volt talán, már mindenkit megöltek a menekülő körül, hogy nyomot hagyjon, bevészte az oltárképbe a nagy ujságot, amely akkor az egész életet betöltötte: legyőztünk a török által. S ez nem valami főember, nem a história avatott feljegyzője, nem a későbbi, vigyázallásba merevedett történetíró, hanem az egyszerű kortárs, a szürke kisember, akit a történelmi nagy vérengzések mindig és elsősorban legyűrték, elpusztítottak, megsemmisítettek. S éppen egy ilyen üzent a freskóba vésett bekarolással — ő nem is sejtette akkor — több mint félezer esztendő távlatának üzent . . .

**

Itt, délen jobban megtalálod a korszakok egymásrarétegeződését: kövekből, házakból, síremlékekből, freskókból, kolostorokból, régi könyvekből, sőt a tájakból és csataterületekből kiválogathatod és nyomkövetheted a korszakot amelyen éppen haladni akarsz. Néha összekeverednek a korszakok, egymásbagabalyodnak — mint az átmázolt freskók esetében. Éppen úgy kell mögéjük pillantani és nem mindig sikerül a régebbet az újabtól elválasztani. Ilyen a rigómezei csatatér. Bukdácsolunk a halmokon, ahol a nagy középkori csata legbeszédesebb emléke Murát szultán síremléke — Muratovo tulbe, ahogy mondják — de arrébb egy másik kupola, már Barjaktárnak, a száz évvel későbbi ütközet vezérének emlékéét hirdeti. S éppen ennek tövében a felfelé emelkedő talaj füves térségén rohamoztak alig negyven év előtt a szerb nép seregei, felszabadítva az ősi területet a török uralom alól, 1912-ben . . . Örök csatamező volt ez a vidék, a nagy hegyek felől érkező seregek örök országútja, nagyszerű terület a felvonulásra minden idők hadászatában, a váratlanul elszélesedő koszovói fennsík. S a lábánál most még egy nagy emlékmű épül: Koszovó népei immár együttes áldozatállalással állítják a multnak és — végleges felszabadulásuknak . . .

Távol áll tőlem a dolgok romantikus feldicsőítése. De a legszárabb megfigyelő is pontosan követheti erre a történelem útját.

Az egész messze vidék legjobban megőrizte a középkori szerb állam történelmét: Dusán cár várának romjait Prizrend alatt, a híres nagy kolostorokat és templomokat, sok művészettörténeti emlékekkel s az állam összeomlásának végpontját: a koszovói ütközetet. Itt már átlépünk egy más korszakba: a nép évszázados rabláncokban, s felette az új uralom siet kiépíteni a maga emlékeit. Ahol a koszovói csatában Murát szultán sátra állott — s ahol Obilics Milos töre a legenda

szerint ledőfte s ahová vére hullott — sok-sok száz év előtt síremlék épült. A középkori török hatalom szerette az ilyen síremlékeket, az egész birodalmat ilyenekkel tűzdelté tele — ki ne emlékezne gyermekkori olvasmányaiból Gül Baba sírjának legendájáról valahol Budán? Itt azonban Rigómezőn ez a sír történelmi határköve volt az Európa ellen továbbrohamozó törökségnek, amely Mohácson át Bécsig jutott. Az ősök tiszteletének abban a határtalan kultuszában, amely a török világbirodalmat behálózta, érthető, hogy elesett nagy hódító szultánjának emlékét fokozottan ápolta. Még akkor is, amikor előrelátható volt, hogy a hatalom összeomlott és az elfoglalt területeket vissza kell adnia azoknak a népeknek, amelyeket jogosan megillet. Mesélik, hogy még a század elején járt erre valamelyik Mehmed szultán és újabb fermánnal erősítette meg a sírt őrző család kiváltságait...

Mert ezeket a sírokat, a sírok őrzését, a kegyelet ápolását gazdag juttatásokkal mindig egy-egy családra bízták s a történelem véletlenje folytán, Murát sírját még ma is az a család őrzi és ápolja, amelyet ötszáz év előtt erre a szerepre kijelöltek.

Az öreg Aliovics — így nevezi magát — fezt visel és folyékonyan beszél szerbül. Az emlékműtől oldalt emeletes épület: abban lakik soktagú családja. Földművesek, akik a földet művelik a hajdani csataterén — a sír őrzését azonban még mindig ellátják.

Az udvaron pasák és bégek, főpapok oszlopos sírja. Odabent a kupola alatt — tágas és világos teremben — egy koporsó áll, török koporsó, szőnyeggel leborítva. S kiderül, hogy a szultán nincs is itt eltemetve: csak a koponyáját őrzik itt, holttestét a kisázsiai Bruszába szállították, még a XIV. században. A koponyáját őrzik itt, és azt a helyet, ahová vére kifolyt. Őrzi az Aliovics család minden történelmi viharon keresztül, sok-sok fermán birtokában s most megpályázták a sír további őrzésének állását az emlékművek körletli bizottságánál, Pristinában is...

S csöndes ámulattal nézem a fezes embert, aki ebben a pillanatban a régmúlt történelem egész folytonosságát képviseli. Ámulok egy régi halott kultuszon amely itt — belenőve a történelembe — félezer év után rendes hivatalt jelent egy család kései utódának. Nem hiszem, hogy erre sok példa lenne, bárhol is.

Igaz: itt nemcsak egy sírt őriznek — egy üres koporsót — itt őrzik — úgy érzem — Balkán történelmét, sőt Európa jórészének történetét.

✱

Az autóbusz fut lefelé az úton — a símára hengerelt jófajta makadám-serpentinúton. A szélvédő üveg mellett vörös vadrózsacskor; az van egyikünk-másikunk kezében is. Vadvirág.

Ott szedtük a virágot a koszovopolyei réten, Rigómezőn. Azt mondják: arra a legdúsabb a bazsarózsa. S egyetlen szálat elhoztam belőle, a menetrendben lepréelve.

M a j t é n y i M i h á l y

ÖRTÜZ FÉNYÉNÉL

K O S Z T O L Á N Y I

Magas volt, nyúlánk, gyermekiesen csodálkozó szemű. Férfiás alak, de arckifejezése a kérdező fiúé. Pajkosság, finom gúnyor jellemezte. Ebben, és szemöldökeinek ivelésében volt valami clownos és luciferi. De a költő sírig kísérő gyermeksége volt a legmélyebben ható. A játékoság arcán, taglejtésein, magatartásán tükröződött. Ő, a lángész mindig felfedezte, amire az átlagember nem gondolt, vagy amit egyszerűen csak tudomásul vett. Minden látogatását a jelfedeznivágás kísérte, vagy lelkesedett valami emberi intimitáson, vagy a sívárság szomorította el. De még az unalmas, jelentéktelen dolgok is élményül szolgálhattak. Szemben ült velem, fivére, az orvos jobbjánál, a másik oldalon apám. A költőt érdekelte apám magas kora, nagyszerűen fenntartott egészsége. Azután apám testvérei iránt érdeklődött. Élnek-e, milyen kort értek el? Apám gyanútlan elbeszélte, hogy aránylag fiatalon haltak el. Korai elköltözésük okát kutatta. Apám elmondta, hogy rákban, és milyen rákban szenvedtek. Rokonsejtelemmel éreztem, hogy rosszul hathatott. Akkor már beteg volt. Kissé elhízott és úgy hiszem, már megjárta Stocholmot is. Kissé idegesnek látszott, de uralkodott magán. A beszélgetés csakhamar abbamaradt, kikísértük. Másnap hallottam, hogy borongós, rosszkedvű volt egész este. A szívos szellemek teljes szerelmével szerette az életet. Titokzatosságával és szomorúságaival együtt. Az utolsó pillanatig.

Egyszer apám elvitte írásaimat a kiváló költőhöz. Néhány nap után már megérkezett szép egyéni betűs, jellegzetes kedvenc zöld tintájával megírt levele. Komoly, biztató, lelkiismeretes és elismerő hangja még most is bennem él. Édesapámra a „nagyszerű apja” jelzést használja, ez kifejezi tiszteletét a „veszélyes” élet megpróbáltatásaiban megedzett, nagyobb viharokat szerencsésen elkerülő, egészségét és naiv kedélyét megőrző oly kedves öregúr iránt. A szerencsésen révbeért öregeknek később egy szabadversében meghatóan kedves emléket állított. Hozzám intézett buzdító levelét kegyeletesen őrzöm.

1935-ben felkerestem budai házában. Hatalmas fehér eb vigyázta kűszöbét. Felesége aggódva érdeklődött — csak nem hozok rossz híreket Szabadkáról? A költő hosszú házikabátságban, papucsban kényelmeskedett. Ez a „kényelem” nála megfeszített munkát jelentett. Nem ért rá öltözködni — az írás ihlete jogva tartotta. Telefonon szólt. Valami nőcsöt készítettek el számára a Szabadságtéri Zoltán-gyógyszertárban. Ezt jelentették. Mint szakemberrel közölte velem, hogy a professor szerint

ez a patika készíti a legtökéletesebb kenőcsöket. Kérdezett kenőcsökről, a kenőcsök felszívódásáról. Gyógyszerekről, illatokról, mérgekről és színekről folyt a szó. Kifogyhatatlan volt az ezirányú érdeklődése. Azután könyvtárába vezetett. A mennyezetig érő állványokhoz kecses létra támaszkodott. Nagy hévvel és ragaszkodással sorolta fel legbecsesebb nyelvi könyveit. Kitűnő beszerzési forrásait hangoztatta és olcsóságukat, hogy bárki fillérékért megszerezheti ezeket a „kincseket”. Az egyetemes művelődésnek olyan papja állt előttem, a költészet és tudás csendes csarnokában, aki éjjel nappal egyformán áldozott. Áldozott kiaknázatlan készséggel, folyton szomjúhozva és mindig tanulva, kifogyhatatlan érdeklődéssel. És áldozott testtel, idegekkel, egészséggel, csak egy célért, mindent kiadni magából szellemileg, ami kiteljesedést, tökélyt jelenthet. Megragadni a szent ihletet, de ki is csikarni azt a megsejtett percek bűvöletében, a nikotin és a kávé serkentő és szellemi ingereket fokozó sarkalásával is. Művész volt és nem sajnált áldozatot. A magátféltő polgár mértéke az alkotás indulatában semmivé vált, csak a folyton égő fáklya tüze erősödött, mert világitani akart, világitania kellett!

Stadler Aurél

Bezerédy Lajos

Portré

URBÁN JÁNOS:

Eperszedők hajnala

A szürkület alig tereget
néhány kúsza törzset, lombot,
csak egy tűnő madár bontott
a csöndben riasztó — jelet
a szendergő tanya felett.

Néne mellett álmos gyerek
baktat — inkább nyulat fogna,
vagy aludna. Oldalán csorba
edény domborul s csak szepeg,
ahogy a hús harmat incseleg.

S nem érzi, csak hallja, anyja
biztatja: — Pénzt adnak érte
és lesz meleg ruhád téltre. —
Így eseng a szó, tartalma
köztük leng meg-megakadva . . .

Mennek egy ártatlan mosoly
nélkül és mindkettő készül
a jóra, míg észrevétlenül
a reggel nyomukba lohol
s messze szürkül: Ada, Mohol.

DISPUTA

1 8 4 8 É S M I

Olajos Mihály nyílt levelét olvasva a Híd legutóbbi számában, szinte önkéntelenül is felmerült bennem néhány kérdés. Később az anyagot jobban áttanulmányozva, mindinkább elhatalmasodott a gondolat, hogy a felvetett problémát tovább kell fűzni. Nemcsak azért, mivel „... igazán ideje megtörni ezt a terméketlen csendet”. Talán azért sem, mintha az ellenkezőjét akarnám bizonyítani annak: „hogy kulturálisaink magatartásában még mindig csak ritka vendég az egyenes, szabad vélemény-nyilvánítás”. Még az sem kényszerítette volna talán kezembe a tollat, hogy 1848 és 1849 eseményeinek kiértékelésére is történt felhívás, mert úgy tartom, hogy az 1848-as események már fel vannak mérve, nemcsak európai viszonylatban, de meglehetősen világos álláspontunk van a magyar szabadságharc és forradalom jellegéről általában és egyes mozzanataiban külön-külön is (függetlenül attól, hogy egyesek ezen vagy azon indítók, ilyen vagy olyan nézet és eszmei beállítottság miatt esetleg a dolgokat másként értelmezik és magyarázzák.

Talán a módszer, az eljárás, ahogyan a levél írója a kérdést felveti, majd feldolgozni igyekszik, az, ami mindenek előtt szembevetünk.

A kérdések csoportosítása a levélben így fest:

„1. Ünnepejünk-e vagy ne ünnepejünk március 15-ét?

2. Hogyan értékeljük 1848 és 1849 eseményeit?

3. Mely irányadó szempontokra ügyeljünk a magyarok, szerbek, horvátok stb. történelmének taglalása során?”

Már maga az a tény, hogy „az ünnepejünk-e, vagy sem” kérdés foglalta el az első helyet, jórészt eldöntötte azt is, hogy Olajos következtetéseiben hová fog kilyukadni. Egyesek esetleg majd azt mondják, hogy ez formai kérdés. Felületesen szemlélve, talán igen. A kérdés ilyen feltevése azonban azt vonja maga után, ami az említett levélben is megtörtént, hogy tétele igazolására (ünnepelni kell!) 1848 eseménykomplexumából a cél érdekét szolgáló anyagot részletezi, míg a többin egy-két odavetett mondattal, vagy nagyon is általános megállapítással, tovább siklik.

Hát módszer ez? Helyesebben: A történelmi tények és események felhasználásának tudományos marxista módszere ez?

Nem. Már egyeoldalúsága miatt sem lehet az.

Nem lenne sokkal észszerűbb, természetesebb az, ha az első helyre ültetett „ünnepejünk-e, vagy sem” az utolsó helyet foglalná el. Hiszen erre a kérdésre csak a másik két kérdés elemzése, — de tárgyilagos elemzése — után lehet választ adni. Viszont, úgy látszik, Olajos meg akarta előzni az ilyen elemzés végső eredményét és a cél szentesíti az eszközt (ezesetben a módszert) jelszóval előre állást foglalt és állásfoglalása igazolására a 1848-as problematika komplexumából ki-kiragadott, sőt néha túlszínezett egyes mozzanatokot és alakokat (például Petőfit).

Ezért helytelen már a kérdés ilyenformájú felvetése is. Ezért nem juthatott más megállapításra egy ilyen meghatározott érdekeknek alárendelt fejtegetés sem.

Nem lenne semmi értelme sem most nagyképüsködni és valamilyen visz-

szavonhatalatlan megállapításokra hivatkozni, de ma még (és amíg történelmi igazságot keresünk, addig mindig) a történelmi tanulmányoknak is megvannak az elemi, dialektikus, logikus következményei. Hogy egyetemes, általános ítéletet alkossunk, ahhoz a részleges ítéletek egész sorára van szükségünk.

Viszont az is igaz, ahhoz „hogya részleteket felismerjük, ki kell őket emelnünk, természeti, vagy történelmi összefüggésük és mivoltuk, különleges okaik és hatásaik stb. szerint mindegyiküket külön-külön kell vizsgálat alá vennünk” (Engels).

Ez így rendjén is van. Csak még egyet kell hozzá tenni. Azt, hogy minden fogalom, ítélet, vagy következtetés alapjaiban az egyetemes, részleges és különös, kölcsönös, dialektikus kapcsolatát kell feltárni.

Nos, itt van számunkra úgylátszik még mindig a legnagyobb nehézség. Az egyetemes és a részleges, vagy a különös összefüggéseinek más-más sokszor önkényes értelmezése vezet a különböző nézetekhez és felfogásokhoz 48 kérdésében is.

Hogya így van, mi sem igazolja jobban, minthogya történéseink (a marxistákra gondolok itt, nem pedig a szerb vagy magyar kispolgári tévelygőkre), de közéleti munkásaink véleménye is megegyezik a magyar szabadságharc és forradalom általános értékelésében. Ezt mondhatjuk a részletkérdések legnagyobb részére is. És mégis ellenvéleményekre találunk. Ha ehhez hozzáadjuk a tények egyoldalú suta vagy önkényesen kiragadott felhasználását (még ha azok a tények mint relatív igazságok valóban történelmileg helytállóak is), akkor a tévelygés vagy tévedés elkerülhetetlen.

Vegyük például az említett nyílt levél tételét a szabadságharcról és a forradalomról.

Fel lehet-e egyáltalán úgy tenni a kérdést, hogya szabadságharc volt-e vagy társadalmi forradalom?

Nem. Ez világos. Erre sem Farkasnak, sem Olajosnak joga nincsen. A kérdést ennyire leegyszerűsíteni nem lehet.

De vajjon a magyar 48 szabadságharcos jellegének bizonyítására elegendő-e felhozni, hogya: „Nem vívták-e meg a magyar csapatok a csaták egész sorát, vagy az egész tavaszi hadjáratot az osztrák hadsereg ellen, illetőleg az őszit, a bécsi udvar szolgálatában betört Jellásich csapatai ellen? De igen! És történt trónfosztás is...”

Nem. Ez is világos. Még akkor sem elegendő, ha odairjuk mellé, hogya „... Idegen, cári orosz kozák csapatok...” — fojtották vérbe és hogya „a magyar nemesség nemzeti mozgalmának a délszlávokkal szemben sovíniszta volt az álláspontja” — függetlenül attól, hogya az így kiragadott mozzanatok történelmileg mind helytállóak. „Ne idealizáljuk a magyar nép történelmét, ne becsüljük jelentőségüknél nagyobbra, fejlődést előbbrevívő eseményeit, lássuk meg bennük a hibákat, sőt bűnöket is — *de ne is szakítsuk, vagdaljuk le részeit* (kiemelte V. L.), ne becsüljük le és ne homályosítsuk benne a haladó erők nagy történelmi tetteinek értékét” — írja Olajos, levele 3. fejezetében, amit mi teljes egészében magunkévá teszünk, sőt ezt tartjuk a felvetett tárgykör (és minden más kérdés) egyedüli becsületes taglalásának.

A hősiesség, az önfeláldozás, a hazaszeretet megnyilvánulásának gyönyörű példáit jegyezhetnénk oda, nemcsak a tavaszi hadjáratot említő sorok után, de a magyar honvédség toborzásának történetéhez is. (Említsük csak Cegléd, vagy a Württemberg huszárök egy századának szökését Galiciából). Végeredményben a százezernyi honvédsereg nem lehetett csak úgy minden eszmény nélkül zászlók alá toborozni.

A kor viszonyaihoz képest tényleg haladó jelszavakat idézhetnénk, akár a „Március 15”-éből, akár a „Munkások újságá”-ból. Mindezek tények, amelyek megkapták méltó helyüket a történelem lapjain, amit Farkas sem vont kétségbe habár ő inkább az osztályerőket akarta felmérni, (ahol nem emelte ki a nemesség és parasztság osztályharcát) nem annak szabadságharcos jellegét.

De vajjon ez minden? Elmondtuk-e minden levágás vagy csonkítás nélkül mindazt, ami annyira jellemző az egész 48-ra.

„A te módodra kell-e eljárniok a marxistáknak, vagy minden csonkítás nélkül megállapítani a dolgokat, úgy ahogy történtek...” (Igaz, hogy ezt Farkasnak szánta Olajos, amire volt is alapja, de úgyhiszem, mi is ugyanolyan joggal visszaszármazhatjuk ezt szerzőjére).

Csupán az igazság kedvéért a szabadságharc kérdéséhez hozzá kell még adni néhány „csekélységet”.

A nemzeti egység megteremtésén a vármegyei nemesség fáradozik, ami már magában véve is korlátozta tömeges bázisát. Hogy miért? Nemcsak nemzetiségi politikája miatt, hanem azért is, mert a forradalmi, szociális nézeteket nagyon lagymatagon váltották valóra. a jobbágyfelszabadítás távolról sem elégítette ki a parasztság óriási tömegeit (itt mindenekelőtt a zsellérekre gondolok), de számtalan más kérdést is orvosolatlanul hagyott, akárhogy is erőlködött a „Március 15” köré csoportosult baloldal.

Vagy nem Batthyány gróf (persze semmiesetre sem Kossuth nélkül) veszi üldözőbe a radikálisabb intézkedések híveit, az egész baloldalon. (Hogy ne soroljuk itt most fel Petőfi, Táncsics, stb. üldözését, a földosztó parasztok szétkergetését stb. stb.)

Ha történetesen az események folyamán ez a forradalmi balszárny a kezébe tudta volna ragadni a hatalmat, és az események élére áll, a szociális program megvalósításában — mint ahogyan mondjuk az a francia forradalomban történt — Kossuthék ilyen magatartását az igazán forradalmi elemekkel szemben egyszerűen csak regisztrálnák. Mivel azonban, ez — kisebb-nagyobb hullámzással — uralkodó álláspont volt végig, nekünk ezzel komolyan számolnunk kell, ha nem akarjuk az eseményeket megcsonkítani.

Ez lazította a parasztsággal az adott körülmények között annyira szükséges kapcsolatot. Különösen 48 őszén érezhető ez, amikor a főváros elszakad legforradalmibb tömegbázisától, a „pesti néptől”.

Egyrészt a nem eléggé következetes forradalmi politika a parasztság zömével szemben, másrészt a munkások kirekesztése az általános népjogokból — bármilyen kis számban vannak is — (a céhrendszer Klauzál-féle félmegoldása, választójogkorlátozás, sajtótörvény stb.) az amúgyis szűk nemzeti egység sorait meglazította. A nyugtalanság érzetének felkeltéséhez, a nemzet ellenállási erejének szétzilálásához persze nagymértékben hozzájárult, a főnemesség és főpapság kifejezetten ellenséges magatartása mellett, a békepárt, a fontolva haladók megalkuvásra kész magatartása is. (A törvényesség tisztelete!)

Ne is említsük itt most a nemzetiségekkel szembeni viszonyt, sőt ezen túl az egyes nemzeteket leigázó szándékot sem — tengerre magyar, adja ki a jelszót Kossuth, hogy utat törjön a magyar gabonának a világpiacra. (Hogy kik voltak azok a gabonatermelők, akiknek gabonafeleslegük volt, az úgyhiszem világos.)

Ne elemezzük külön, csak állapítsuk meg politikailag, mennyire érzéketlenek vagyunk mi ma a költő iránt, amikor azt mondja: „A Kárpátoktól le az Aldunáig egy bőszen üvöltés egy vad zivatar. Szétszórt hajával, véres homlokával áll a viharban maga a magyar”. Mily édesdeden el tudja magát ringatni.

az álmok szárnyán, egy ilyen „gyönyörű mondáson” még ma is a mi szent-
isváni ízű derék magyar nyárspolgárunk. Mert hát abban a borzalmas ziva-
tarban (amelyet a nemzeti romantika már úgy kiszínezett) egyedül maradt a
magyar. Hogy azért maradt egyedül, mert csak röviddel azelőtt hagyta cser-
ben a kicsit magyar ügyért is fellázadt bécsi forradalmárokat hősi harcukban,
hogy következetlenségével eltaszította magától a délszlávokat, az persze ilyen-
kor egy ilyen — „derék polgárnak” nem jut eszébe.

Persze az itt felsoroltaktól (és a meg nem említettektől) függetlenül le-
szögezhetjük, hogy a forradalom ilyen minimális programja is harcba tudta
lendíteni a magyar népet, jórészt a meggyűlölt osztrák reakció elleni szabad-
ságharcra és talán a horvátok elleni önvédelemre. Csakhogy éppen a minimális
szociális, program, a rossz nemzetiségi politika ezt a nemzeti ellenállást szét-
forgácsolta. Nem véletlen és egyedülálló az, amit Táncsics veszprémi levele-
zője ír, amikor azt mondja: „De nálunk azt mondja s szegénység: miért adjam
én oda 19 esztendő fiamat katonának, hiszen nekem semmim sincs. Mit vé-
delmezzem az én fiam. A kutyabőrösök búzaföldjeit? Menjen a kutyabőrös
katonának, védelmezzem földjeit... De hol a föld, melyen én mint a honmeg-
tartó testületnek tagja önmagamot és eddig rongyosan növelhetett család-
mat táplálom?”

Vagy amit a nagykeresztesiek kérdeznek szintén Táncsictól: „Írja meg
kend nekünk, hogy a kivívandó szabadság után lehet-e reményünk földünk
visszakapásához? Mert akkor megvívunk ha kell magával a pokollal is”. (Bő-
lőni: Hallja kend, Táncsics.)

S mintha csak nekik szólna Tar Károly felszólalása a Házban, amikor a
hűbéri törvényjavaslat újratárgyalása ellen szólva mondja: „Várjuk hát be a
háború végét s akkor adjunk annak, aki a hazáért becsülettel harcolt... Ne
bántuk a hűbért.” (Vajjon csak taktikai hiba volt ez? Hát persze, hogy nem.)

Természetesen bizonyosfokú megértéssel kell lennünk Magyarország ak-
kori társadalmi osztályhelyezete iránt. A mult történelmi eseményeit nem is le-
hetne csak a mai erőviszonyok szemszögéből elemezni, mert annak az időszak-
nak is megvoltak a sajátosságai. Annyit azonban megengedhetünk magunk-
nak, sőt ha a történelmi mult (ezesetben 1848) eseményét nem akarjuk elszige-
telní az utána következőktől, akkor más eljárást nem is választhatunk, mint-
hogy összevetjük a társadalmi fejlődés mai fokán kialakult termelési visz-
nyokkal (ami a mai társadalom osztály-erőviszonyait tükrözi vissza).

Ha ez indokolt és mint módszeres eljárás igazolt, akkor nyíltan meg kell
mondani, hogy 48 minimális szociális programja után volt már 1919 is, sőt
nem utolsó sorban Jugoszlávia népeinek népi forradalma is.

Vajjon ki merne közülünk ma kiállni az 1848-ban kisémmizett magyar
szellér unokája elé és elhallgatva az 1946-os agrárreformot az 1953-as kötelező
földfelvásárlást a gazdagparasztoktól, a kis és középparasztok szabad társula-
tának tág lehetőségeit az egyén és a társadalom előrehaladása érdekében és
mindettől függetlenül a magyar paraszt nemzeti hősiességéről mesélni a sza-
badságharc folyamán. 1848 programjában tényleg ott szerepel a jobbágyfel-
szabadítás (amit semmiesetre sem szabad elhallgatni), mégha mindjárt nagyon
felemásan oldják is meg. De hát vajjon probléma-e ez nálunk ma? Van-e ma
nálunk parasztkérdés ilyen formában? Hát persze, hogy nincsen. A népfelsza-
badító harcok idején a magyar dolgozók, mindenekelőtt a parasztok mozgósí-
tására még fel lehetett volna használni, de ma már nem időszerű.

Eljutottunk tehát a kérdéshez: el lehet-e egy népnek (ezesetben a jugoszlá-
viai magyarságnak) zárkózni és a több mint száz esztendővel ezelőtti dicső na-

pokon rágódni egy az akkori viszonyokat már nemcsak jelszavaiban, de tetteiben messze túlnőtt társadalmi viszonyok közepette, még akkor is, ha mindjárt felsoroljuk egy ilyen ünnepi megemlékezésen a magyar szabadságharc összes hibáit és bűneit.

Hogy okulni lehet belőle, az biztos. De vajjon csak 1848 példáján lehet-e a magyar dolgozóknak tudatosítani a nálunk együttélő népek összefogásának történelmi szükségességét?

Magyar dolgozókat írunk-azért, mert nincs róla tudomásunk, hogy a március 15-i ünnepségek az ittélő népek — magyarok, szerbek, horvátok, szlovákok stb. — közös megemlékezésévé nőttek volna ki, mint mondjuk a vajdasági brigádok, a bolmáni ütközet, stb. megünneplése. (Függetlenül attól, hogy egyesek a bolmáni ünnepségeket is csak magyar ünnepnek akarták nyilvánítani.)

Ez az egyik kérdés.

A másik pedig a tradíció kérdése. Meggyőződésünk, hogy egy józanul gondolkodó ember sem foglal állást a tradíciók ellen. Csakhogy az emberek nem lehetnek a tradíciók vak eszközei. Nem vehetik magukat alá szolgai módon a tradícióknak, egyszerűen azért, mert a *jelent nem lehet belepréselni* a multt ki-nőtt kereteibe, csak a *multtal* — mégha a szabadságharcos 48-ról van is szó — nem lehet a jelent felfoghatóbbá tenni, de a tömegeket sem lehet kizárólag ezeken keresztül a ma égető problémáinak megoldására mozgósítani.

Legyünk újból konkrétak (és talán napi politikusok). Nekünk ma nincs királykérdésünk és ha 48-ban volt is trónfosztás (amit kétségtelenül el kell ismerni), ha Petőfi az akkori napi politika jelszavát — akasszátok fel a királyokat — forradalmiasan és művésziiesen versbe is öntötte, abban ma mi jugoszláviai dolgozók, és köztük természetesen a jugoszláviai magyarok is nem sok mozgósítót találunk. (Amikor valamilyen ünnepi megemlékezésen ezt a verset szavalni kezdik, valahogy mindig olyan érzés fog el, mint amikor le-szállok az oromi vasútállomáson a vonatról és mindjárt szembeötlik a bakterház falán öles vörös betűkkel felmázolt 1945-ös jelszó: Dole kráľ.) Úgy hiszem, ma már a Habsburgok is, meg a Karagyorgyevicsek is, de a lovasstengerész Horthy is olyan távol állnak tőlünk, hogy az ellenük való konkrét harcra mozgósítani nem követelmény — mégha a szellemi maradványaik elleni küzdelem kérdése időszerű is maradt. (Külön kérdés az, hogy a Kominform és Rákosi ellenforradalmi klikkje ellen mennyire lehet ezen a vonalon tömegaktivitást kiváltani.)

Vagy itt van a népek testvérisége, a nemzeti összefogás, szocialista hazánk szabadsága és függetlensége megvédésének kérdése. Hogy ez mennyire időszerű és állandó programja politikai tevékenységünknek, arról itt felesleges külön írni. De vajjon a márciusi ünnepségek-e azok, amelyeken a népek mindinkább eltérő testvéri összefogását a legjobban ápolhatjuk? Igaz, a kikindai koronakerület parasztjai azt vallották: keveset gondolnak vele, hogy milyen színű zászlót tűznek ki, csak a földet osszák fel. Persze hogy hivatkozhatunk Petőfire is, meg Mileticsre is, de vajjon ez volt-e 48 tipikus általános forradalmi valósága. Nem kellene-e e mellé odasorolni a népek testvérharcának szomorú eseteit és annak okait is, ha nem akarjuk az igazságot véka alá retjenni. Az objektív történelmi valóság nem azt mutatja-e, hogy a magyar szabadságharc „hivatalosan” hadat visel szerbek, horvátok, szlovákok stb. ellen. Igaz, ebből ismét csak okulni lehet. Dehát miért kell az együvértartozás gondolatát éppen az egymás elleni küzdelem történelmi példáin propagálni.

Közvetlen történelmi multunk, népi forradalmunk, Jugoszlávia Kommunista Pártja nemzetiségi politikája sokkal több következetességről tesz tanúságot és ezek szerint több benne a nevelőmozzanat is (nem azért, mert ez jugoszláv volt, az pedig magyar, hanem azért, mert ez túlnőtte a polgári kultúra-autonómia jelszavát, amit a magyar szabadságharc csak közvetlenül Világos előtt ismert el és iktatott programjába az események fenyegető nyomására.)

És nem utolsó sorban itt van jelenlegi konkrét szocialista valóságunk, amely a kulturautonómia programját messze túlnöve a közvetlen termelők politikai és gazdasági szabadságának és egyenlőségének gyümölcseit tárja elénk.

Ha már eddig eljutottunk, jegyezzünk meg még egyet. A közvetlen termelők anyagi egyenlőségén alapuló szabad társulásának gyakorlata ma eleve új politikai problematikát tár fel. A munkásönigazgatás, a helyi önkormányzat feltételei középette nemcsak a nemzeti szabadságért, vagy egyenjogúságért vívott harc kereteiből nőttünk ki (függetlenül attól, hogy annak eszmei maradványai még itt-ott kisebb-nagyobb mértékben élnek — ami ellen feltétlenül küzdeni kell), hanem a népjogok 48-as értelemben vett jelszavai is (hát még a valósága) messze mögöttünk maradt.

Figyelmen kívül hagyni azokat a mennyiségi és minőségi változásokat, amelyek egy hosszú évszázad (de különösen a közelmúlt) eredményei és csak egyszerűen azt állítani: „A mai nemzedéket csak még nagyobb büszkeség, önbizalom, erő és lendület tölti el, ha arra gondolna, hogy harcunk a szocializmusért tulajdonképpen annak a szabadságáért és szebb életért vívott küzdelemnek a folytatása, amelyben haladó elődeink évszázadokon át verítéküket hullatták és életüket áldozták” — mint ahogyan Olajos írja — a fejlődés törvényszerűségeinek egyszerű vulgarizálása, politikailag pedig sokszor visszafelé sül el. Igaz, hogy Olajos ezt az állítását Gyilasz elvtárs egy 1949-ben leírt gondolatából vette, amit már Gyilasz is „Legenda Nyegosról” 11. oldalán más-ként elemez.

Persze, hogy nem akarjuk elvitatni egy nép fiaitól sem (legkevésbé a nagyartól), hogy „nagybecsű értéknek tartsák mindazt, ami népünk történelmében progresszív, igazán hősiessé volt.” De engedje meg Olajos, hogy egy burzsoá demokratikusnak — sőt burzsoá nacionalistának — nevezhető forradalom lenne az, amely eszméivel — és tradicionális erejénél fogva — hivatva lenne egy évszázad múltán a hatalmon levő proletariátus forradalmiasságát táplálni és növelni (mint ahogyan eleve primitívnek és nevetségesnek tartom, hogy Petőfi forradalmi költészete lenne az — mégha mindjárt nem is a „megfésült Petőfiről” van szó — amit nekünk eszményként vagy a marxizmus forrásaként kellene a jugoszláviai magyar vagy más kommunisták elé állítani. Persze ebből nem következik, hogy Petőfit el kell feledni vagy sutbavágni, de még az sem, hogy valaki őt szívéből kitépje — amit eddig senki sem követelt — csupán annyi: odaállítani, ahol a helye van).

Nem azt írja-e Gyilasz elvtárs „Legenda Nyegosról” című könyvében — amire Olajos is hivatkozik: „Mindaddig, amíg a nemzeti harc, vagyis a nemzeti felszabadulás és a nemzeti egyenjogúság az, aminek megvalósításáért tevékenykedni kell... az állami tradíció és a nemzeti romantika mindennek előrehaladását szolgálta, ma viszont — amikor ez a folyamat befejeződött — a fejlődést csak hátráltatja”. (153. oldal.)

Úgyhiszem, itt érkeztünk el az 1848-al kapcsolatban megindult vita leg-főbb elvi kérdéséhez. Mi a mi álláspontunk jugoszláviai magyaroknak: befejeződött-e az a folyamat? Vajjon népi forradalmunk vívmányaként a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaságban ma megvalósultak-e a haladó szocialista erők

rélkitűzései? Konkrét valóság-e a jugoszláviai magyarok nemzeti szabadsága és egyenlősége. Ha nem, akkor „a haladó nemzeti romantika” ápolása (amelynek életrehívásáért Olajos sikraszállt) és talán politikai felhasználása is — szükséges.

Csakhogy a kézzelfogható mindennapi konkrét valóság azt bizonyítja (ne soroljak ide most bizonyítékokat, amelyek annyira ismeretesek), hogy nálunk mindez megvalósult. A jugoszláviai magyarok nemzeti szabadságának és egyenjogúságának megvan a szilárd anyagi és politikai alapja. Hát mire fel ringasuk akkor magunkat illúziókban, minek táplálkozunk a nemzeti romantika emlőjén, amikor az ma nem előre, de csak és kizárólag hátrafelé tol bennünket. Ez a hátrafelé pedig nem jelent semmi mást, mint a jugoszláv szocialista egyetemességgel szembehelyezni a magyar egyetemességet, ami ma előbb-utóbb egy akólba terelne bennünket akár a Rákosi-féle kominformizmussal, akár a Horthy vagy Szálasi-féle félfeudokapitalista és fasiszta, nyilas, nyugati emigráns reakcióval.

Ennyit erről.

És most még valamit a történelemről és a napi politikáról. Ha 1848 kizárólag csak történelmi kérdés lenne, akkor minden szélesebb vita annak egyes kérdéseiről feleslegessé válna. Elég lenne rábízni a történészek szakcsoportjára, akik azt valószínűleg sikeresen megoldanák. Ez a történészek dolga. De vajon a politikai életben csupán ennyiről van-e szó?

Hogy félreértés ne essék, előrebocsátom: távoláll tőlem a gondolat, hogy történelemhamisításra gondoljak. Nem, erről szó sincs. A történelmi múlt, a történelmi örökség olyan amilyen, és azt meghamisítani nemcsak szemérmetlennek, erkölcstelennek tartom, de eleve a bürokratikus hegemonia, vagy a túlfűtött nemzetieskedés módszerének tekintem (ami végeredményben mindegy).

Igy a történelemről, amely a múlt tárháza.

Másként áll a helyzet a napi politikával. Az arccal előre néz. Ezek szerint nem más, mint a szocialista fejlődés törvényszerűségeinek és követelményeinek a mindennapi részletezése, hogy úgymondjam konkretizálása. Ennek a módszereit mi alkotjuk, taktikáját mi szabjuk meg. Milyen értékes ez a napi politika nekünk, hiszen magába foglalja mindazt, ami dolgozó népünk előtt nemes. Röviden: ez a szocializmust verejtékünkkel építők léte. Ezért nem lehet csak a történészek ügye 1848 megünneplésének kérdése. Ha a napi politika (nem jelszavai, de szükségszerű követelményei) szempontjából a történelmi múlt egyes pontjai inkább vissza mint előre visznek, célszerű-e a körül nagy port felverni, vagy pedig a hangsúlyt, az ünneplés hangsúlyát áttenni valami másra, ami szintén gyorsan gyökeret ver vagy már vert is — de nem hátra, hanem előbbre vinne bennünket.

Az elmondottakból, illetve a papírravetettekől úgyhiszem ez következik:

1848 történelmi mivoltát senki sem akarja kétségbevonni. Azt azonban nem engedhetjük meg, hogy bármilyen célzattal is (főleg nem Révai-izúen) annak jellegét elfordítsák, egyes eseményeit elhallgassák.

Ez az egyik.

A másik pedig: Mit ünnepeljünk, mikor és hogyan? 1848 megünneplésének az erőszakolása — aminek mellesleg megjegyezve dolgozó tömegeink körében itt Vajdaságban semilyen mélyebb gyökere nincs (hacsak a kossuthnótás idealizálást nem vesszük) — a népek testvéri összefogása helyett inkább nemzeti, tehát káros és nagyon el kellene gondolkozni azon, hogy érdemes-e érte sikraszállni.

V Á L A S Z

Esztendőök óta fordításból élek. Nem magam választottam ezt a foglalkozást, megvolt nekem a kenyerem, de amikor a könyvkiadás megindult nálunk, nem hagytak meg engem az én könyvtári magányomban, fordítót csináltak belőlem. Tudtam én, hogy nem könnyű mesterség a fordítás, valami nagy tisztesség se jár vele, de mit tehettem volna, ha egyszer így rendelkeztek velem. Hát azóta fordítok. Politikai brosrúráktól kezdve regényekig és színdarabokig fordítottam én mindent, még tankönyvet is. Sajnos, nem mindig olyasmit, ami nekem is tetszett, amihez különös kedvvel, mondjuk irodalmi műélvezettel foghattam volna hozzá. Főnökeim kiosztották rám a munkát, megszábták a határidőt ameddig el kellett készülnöm vele — a legtöbbször valószínűtlenül rövid időt hagytak, — s én végeztem a dolgomat, néha kedvvel, néha kedvetlenül. Sohse voltam olyan helyzetben, hogy a műkedvelő áhítatával, alkalmazkodó hajlamával, kielégülési vágyával faraghattam volna a szót, esztergályozhattam volna a mondatot, elcsámcsoghattam volna egy-egy jóízű megoldáson. De hiszen nem is vagyok műkedvelő. Viszont nem lehetek olyan igényeim, mint a neves fordítóknak, akik szabadon választanak, szabadon fordítanak és nevük aranyfedezetével adnak hitelt a fordításnak. Az én munkáim túlnyomó része névtelenül jelent meg, könyvkiadóvállalatunk nem tartotta fontosnak, hogy feltüntesse a nevemet. Így aztán ebben a hajszolt, szakmányban folytatott munkában, melyet mint fordító a magyar betű ismeretlen katonájaként végeztem, bizonyosan kikerült sikerült és kevésbé sikerült fordítás is a kezem alól. Ha az ember ilyen munkát végez és ilyen, szinte lemérhetetlen mennyiségben, akkor nem is igen lehet áttekintése afelett, amit csinált.

Eddig azt hittem, nincsen velem semmi különösebb baj, az illetékesek se meg nem dicsértek, se meg nem szidtak. Nyugodt voltam. Egyet tartottam mindig szemelőtt: jól olvasható magyar szöveget adni, az eredetiből magyarra átmenteni az értelmet, a gondolatot, a szépséget, a stílust, a retorikát, már amilyen munkát rámbíztak. Közben iszonyodva láttam, hogyan törik kerékbe a magyar nyelvet a különböző fordításokban és hogyan válik másrésről a gramatika tanáros és merev felfogásának kaptafáján színtelenné és sterillé, a fordítás verbális hűsége ellenére is holt betűtengerré egy-egy átültetett szöveg.

Hogy azonban nem ez az igazi baj mégse, azt a saját bőrömön kellett tapasztalnom. Pár héttel ezelőtt, amikor baráti körben szóvá tettem a magyartalan és élettelen fordításokat, valaki megemlítette, hogy a HÍD májusi számában éppen az én egyik négy év előtt megjelent fordításommal foglalkoznak. Előkerült a kinyomtatott iv ch. f. cikkével. Bírálóból vádlott lettem. Támadás helyett védekeznem kellett volna, de nem volt erőm hozzá. Mit is mondhattam volna? Azt, hogy ezzel a szorgalommal ez a ch. f. Gyergyai Proust-fordítását is elővehette volna? Abban is talált volna hibát is, elírást is, önkényes szabadosságot is, mint ahogyan Kosztolányit egyszer bizonyos Varságh János nevű költő azzal vádolta, hogy hamis fordításokat ad. Állításait bizonyította is. Nem szóltam semmit, megadtam magamat. Mert egyszerűen magam se tudtam volna megmondani, hogyan jöttek létre ezek a hibák és elírások. Be kellett ismernem, hogy ch. f.-nek igaza van. A baráti kör, mely tanúja volt vereségemnek megértést tanúsított. Ezt meg kell mondanom, mert vannak dolgok, amiket nem mondhatok el. Valaki ugyan megjegyezte, hogy »csőbehúztak«, de ez inkább pajtáskodó tréfa volt, mint káröröm.

Most se védekezni akarok, viszont meg kellett kísérelnem legalább magam előtt magyarázatot adni ezeknek a tévedéseknek, melyekért ez a ch. f. deresre húzott. Hogy köztisztasági vállalkozását pont rajtam kezdte el, az az ő dolga. Hogy négy év után pont most jutott eszébe ez az összehasonlítás, azt se lehet rossznéven venni tőle. Mint ahogyan a HÍD szerkesztőségétől se vehetem zokon, amiért elhallgatta ezt a cikket ahelyett, hogy előzetesen megmutatta volna, hogy egyidejűleg reflexiókat fűztem volna hozzá, amint ezt folyóiratok munkatársaikkal általában megteszik.

Mivel vigasztalódom? Azzal talán, hogy nálunk Móricz Zsigmond írásait is lektorálják és kijavítják bennük a »hibákat«? Igaz, hogy ettől Móricz Zsigmond nem lesz kisebb és a lektor nem lesz nagyobb. Mégis viszonyainkat kell mentségül felhoznom, mert ezekből a viszonyokból ered az én hajszolt fordítási munkám s az, hogy nekem is, másoknak is gyakran kell olyasmit csinálnunk, amiben nem tudunk tökéleteset adni. Dehát az ember keresi a kenyerét és igyekszik mégis kiküszöbölni munkájából a hibákat. Én is ezt teszem.

Herceg János

NÉPRAJZ

SZLAVÓNIAI MAGYAR NÉP- BALLADÁK ÉS ROMÁNCOK

Szlavónia törzsmagyar településeit már 1874 óta meg-meglátogatja nyelvész, néprajzos, népzenekutató egyaránt. A nyelvészek közül Szarvas Gábor és Balassa József figyelme terelődött először erre a vidékre. A népzene ősi dallanyagát pedig, amely még ma is élő, Garay Ákos gyűjtötte elsőnek. Az általa fonográfra rögzített népdalokból annakidején Bartók Béla is közölt »A magyar népdal« című művében. Garay Ákos kutatásaihoz kapcsolódik ezután Dr. Kis Lajos gyűjtése, mely mintegy folytatása az 1910-es évek táján megkezdett népzenekutatásnak ezen a területen.

Kéthónapos ottartózkodásom alatt magam is gyűjtöttem népdal, népballada, de főleg lakodalmi- és sirató szövegeket, egynéhány, szorosan néprajzhoz tartozó kérdés tisztázása céljából. Így került együvé az alábbi népballada-anyag is, amelynek dallamait érdekes volna népzene-szakértőnek összegyűjtenie és feldolgoznia, míg a legidősebb nemzedék nem viszi azt magával a sírba.

Kétségtelen, hogy költészettani szempontból ballada néven két különböző műfajt jelölünk. Az első olaszeredetű. Ez a vándorlantosok által a XII. században Európa-szerte elterjedt »ballata« már körülbelül kétszázötven éve, hogy kihaltnak tekinthető. A másik, amely voltaképp kelta-eredetű, ma is él.

A magyar népballadák is ez utóbbi hatására jelentkeztek és a helyi viszonyoknak, életmódoknak megfelelően vidékenként és korszakonként változtak. A XIX. században pedig újabb ballada-stílus is jelentkezik, először az Alföldön és Tiszántúlon, majd másfelé is elterjed. Ennek szerkezete lazább, tárgya új problémákhoz kapcsolódik, s benne a természet erőinek küzdelme és az emberi szenvedélyek nem jelentkeznek oly titokzatos mélységükben, mint előzőleg. Itt elsősorban a betyár-balladákra és az újabb keletkezésű helyi balladákra gondolok, amelyek Szlavóniában is megtalálhatók. Ezekből Dr. Kis Lajos tett már közzé néhányat a »Kalangyá«-ban, Penavin Olga pedig a »Híd«-ban. Az alábbiakban csak azokat a népballadákat és egyéb rokonmű epikus dalokat közlöm — a legtöbbet, sajnos, dallama nélkül, — amelyek az eddig megjelent szlavóniai gyűjtésekből hiányoznak.

Landorvári Idor¹⁾

Tizenkét szép lánya volt egy anyának,
Az első Landorvári Idor volt.
»Idorkám, Idorkám, mi a te bajod,
Zöld selyem szoknyádnak hosszabb a hátulja.«
— Szabó nem jól szabta, varró nem jól varrta,
Király Kis Miklóska nem jól igazgatta.
»Szabó is jól szabta, varró is jól varrta,
Király Kis Miklóska nem jól igazgatta.«
— Hóhérok hóhéra, vigyétek lányomat,
Vigyétek lányomat az akasztófára,
Vigyétek lányomat az akasztófára,
Legmagasabb ágára.
Ficsikém²⁾, kicsikém, vidd el levelecském,
Vidd el levelecském Király Kis Miklóshoz,
Ha ébren találsz, tedd az asztalára,
Ha alva találsz, tedd a párnájára.
Kocsisom, kocsisom, drága jó barátom,
Fogd bé a hat lovat, azt is a legjobbat,
Elmegyünk a Landorvári Idorhoz.
Ha élve találjuk, jónapot kívánunk.
Jónapot, jónapot, ismeretlen anyám,
Hol van az én rózsám, Landorvári Idorkám?
Elment a patakra, fehér lábát mossa,
Magát fitogtatja.
Nincs ottan, nincs ottan, ismeretlen anyám,
Hol van az én rózsám, Landorvári Idorkám?
Elment a kiskertbe virág-szedegetni,
Virágot szedeget, koszorút kötöget.
Nincs ottan, nincs ottan, ismeretlen anyám,
Hol van az én rózsám, Landorvári Idorkám?
Mit tűröm-tagadom, úgyis ki kell vallanom:
Az hálószobájában, gyászokorsójában.
Bement a vőlegény, szomorú vőlegény,
Bánat-örömébe tört szűrt a szívébe.
Ó, anya, mit tettél,
Kettőt elemésztettél,
Kettőt elemésztettél,
Harmadikat megölettél.

(Dalolták: Pápai Gyura, 60 éves és Pápai Maris,
Haraszti, 1953, áprilisában.)

SZABÓ VILMA

Szabó Vilmát nem az anyja szülte,
Kis kertemben rózsafa termette.
Rózsafának a legszebbik ága,
Földrehajlott szomorúságában.
Szabó Vilma kiment a kiskertbe,
Lefeküdt a gyöngyharmatos fűbe.
Arra mentem, lekiáltottam neki:
— Kelj fel, Vilma, mert meglát valaki!
Szabó Vilma nem vette ezt tréfára,
Beugrott a kis-szekszárdi csárdába.
Kocsmárosné egy itce bort hozzon ki az asztalra,
Szabó Vilma számára!
Szabó Vilma meg se itta a borát,
Kilenc zsandár bényitja az ajtaját.
Szabó Vilmát hat zsandár váltati³⁾,
Szeretője az ablakon hallgati.
Valld ki, Vilma, mind a bűneidet,
Hová tetted három gyermekedet?
Kettőt tettem diófa tövébe,
Harmadikat Valkó⁴⁾ közepébe.
Szabó Vilmát hat zsandár kíséri,
Szeretője a csárdából nézi.
Ne nézd, babám, gyászos életemet,
Mind teérted szenvedem ezeket.
Szabó Vilma piros pántlikája
Nem köti azt többet a hajába,
Kilenc néki fejére-nyakára,
Tizedik meg karcsú derekára.
Szabó Vilma, fáj-e még a szived,
Hogy megölted három gyermekedet?
Fáj, azt gondolom, hogy meg is hasad,
Holtomig zörgetem a vasat.

(Dalolták: Pápai Gyura, 60 éves, és Pápai Maris,
Haraszi, 1953, áprilisában.)

Ennek kórógyi változata:

Bereg Nani

Bereg Nani kisperj paripája,
Jaj, de szépen föl van kantározva.
Bereg Nani fölült a nyeregbe,
Beugrott a nagy vadon erdőbe,
Lefeküdt a tölgyfa hűvösébe.
De a férja azt kiáltja néki:

— Kelj fel, Nani, mert meglát valaki!
Ezt a Nani nem vette tréfára,
Fölugrott a kispaj paripára,
Beugrott a pusztai csárdába.
Parancsolja a csárdás asszonynak:
Száz itce bort hozzon az asztalra,
Száz itce bort, száz szál gyertyát mellé,
Ez illik a Bereg Nani mellé!
Bereg Nani zöld almás szoknyája,
Beakadt a várkapu sarkába.
Parancsolja a vár hajdújának:
— Akassza ki zöld almás szoknyámat!

— — — — —
— — — — —
— — — — —
— — — — —
Bereg Nani fáj-e még a szíved,
Hogy megölted kilenc gyermekedet?
Hogy ne fájna, talán meg is hasad,
Amig élek, zörgetem a vasat.

(Dalolta: Cserepes József, 86 éves,
Kórógy, 1953, márciusában.)

Farkas Julcsa és Tányér Gyuri

Ezernyolcszáznyolcvanötödik évben,
Mi történt a szidai szirüskertben?
Farkas Julcsa föllépett az asztalra,
Bal lábával egyenesen a dobba.
Mikor ezt a keresztapja hallotta,
Azt kiáltja: Álljon meg a masina!¹⁵⁾
Azt kiáltja: Álljon meg a masina,
Julcsa húgom beleesett a dobba.
Mikor ezt a szeretője hallotta,
Azt kiáltja: Álljon meg a masina!
Álljon meg, de álljon meg, de egyszerre,
Mert a szívem ezerbe reped érte.
Adjon Isten jóestét, jóestét!
Meghoztuk a Julcsa lánya holttestét.
Elég nagy bajt hoztatok a fejemre,
Tányér Gyuri nem lesz ez elfelejtél!¹⁶⁾

(Dalolta: Pápai Gyura, 60 éves,
Haraszti, 1953, áprilisában.)

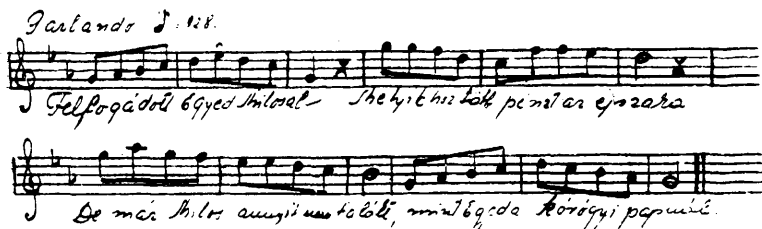
Házasodni akartam

Mikor én már tizennyolcéves voltam,
En már akkor házasodni indultam,
Tizenkét szép lánya volt egy anyának,
Mind a tizenkettőt megkértem magamnak.
Az elsőnek kicsi voltam, az volt baj,
A másíknak csalfa voltam, az volt baj.
Harmadiknak, hogy a szemem kékedzett,
Negyediknek kacsintásom nem tetszett,
Ötödiknek, hogy Párisban nem voltam,
Hatodiknak, hogy paripán nem ültem,
Hetediknek kevés volt a vagyonom,
Nyolcadiknak csizmám ne csikorogjon.
Kilencedik pipafüstöt nem szível,
Tizediknek hosszúbajszú legény kell.
Tizenegyediket az anyja nem adja,
Tizenkettedik nem megy férjhez soha.
Így hát nékem házasodni nem lehet,
Szomorúan kell élni életemet.
Beüzenem az eszéki bírónak,
Írasson be engemet katonának.

(Dalolta: Pápai Gyura, 60 éves,
Haraszti, 1953, áprilisában.)

Szávity Milos és Egyed János ²⁾

Parlando J. 118.

Felfogádotl Egyed Milossal - Shekylt his lakt pe níl az ejszara

De mác Milos aungit unu kólté, mintégeda kórigyi papuicé.

2. Egyed János volt az a vezér,
Ki a paphoz ment bé legelébb.
De ötet a nép nem ismerte,
Mert mindjárt a népet kötözte.
4. Megkötözték apót nanóval⁸⁾
Lacit meg pediglen Palival,
Az öreg papot meg magában,
Úgy kísérték külön szobába.

4. Szávity Milos, kedves pajtásom,
Hogyan tetszik a vándorlásom?
Nem jól tetszik, visznek kifelé,
A kórógyi faluvég felé.⁹⁾

(Dalolta: Palis Mihály, 83 éves,
Haraszti, 1953, márciusában.)

B ó n a J ú l i a

Jegyzet: 1) A „Landorvári Idor” című balladának változata él Moldvában és Nyitra vidékén, s „Holmodi Zsuzsána” címen megjelent a „Magyar népköltés remekei” II. kötetében. A szlavóniai, helyesebben, a haraszti tájszólást ez alkalommal elhagyjuk, egyrészt a szöveg könnyebb olvasása végett, másrészt meg azért, mert e tájszólást következetesen úgysem tudnánk jelölni, mivel nyomdánkban hiányzik az illabiális á.

- 2) Ficsikém = Harasztiban a fecskét mondják így.
3) Valtati = vallatja.
4) Valkó = folyócska Haraszti mellett.
5) Masina = cséplőgép.
6) Elfelejtél = elfelejtve.
7) A dallam ősi, csak a szöveg újabb keletű s a kórógyi papnak a múlt században történt kirablásával kapcsolatos. Úgy tartják, hogy Egyed János haraszti születésű fiatalember volt a tettes.
8) Nanó, nanóka = öregasszony.
9) A három másik változatát e románcnak lásd Dr. Kis Lajos gyűjtésében.

SZÍNPAD

SZÍNPADI JÁTÉK PALICSON

A közönség szereti a színházat; a művészet igazi mivoltában talán a színpadon áll hozzá legközelebb, mert élményre kész anyagot kap az alkotótól. A játékos kedv minden emberben benne él, s ha ismeretlenül, akkor szereti kifejeződésre juttatni. Annyira természetes, hogy sokszor eszünkbe se jut: a közönség is szerves része a színházi életnek. Nélküle nem jöhet létre a színpadi játék és ott és úgy jön létre, ahol és a h o g y a n a közönség vele együtt tud élni.

Esztendőig vártunk olyan színházi ünnepségre, amely nem merül ki a ceremóniákban és nem is szokványos évi szemle (ettől már irtózik a néző), hanem a művészet ünnepe a klasszikus szó mai értelmében. Mert számunkra a művészet nem elvont és nem elérhetetlen magasságokban székelő jótétemény, amit divatból csak kiváltságosok élvezhetnek; nem is olyan esemény, amely egyes rétegeken kívül vagy azok fölött zajlik úgy, hogy keveseket érint és még kevesebbeket foglalkoztat. Nem, nem lehet az, mert a művészetnek az a formája már a múlté, s mi a mában élünk.

A mi művészetünk maga az élet.

Röviden ennyi elég lenne az elmélkedésből. E gondolat középből már ki lehet kerekíteni: mit várt a közönség az idei színházi fesztiváltól és mit kapott?

Az ünnep mindig ünnepi szavakat kíván és ünnepélyességet, mert úgy véljük, külsőségek nélkül, ha esemény is és művészi is, hétköznapi marad. Elhagyom az ünnepi szavakat és kimondom: a színházak vendégszínháza Szabadkán és Palicson a szocialista szellem alkotásának ünnepe. Nem jár nagy zajjal sem csinnadrattával, hanem csak úgy egyszerűen, cicoma és kendőzés nélkül, s bemutatja tartományunk színházi életét olyanak, amilyen.

Egy ilyen áttekintő írásnak nem lehet célja az értékelés, de meg sem kerülheti azt, mert maga a fesztivál s az itt lepergő minden játék a maga módján számadás is. Hisz a régiak és az ország legnagyobb színháza között olyan színházak is kerültek föl a fesztiválra, amelyek egész fiatalon, jóformán minden színházi hagyomány nélkül a fejlődés legelső szakaszán járnak; Zrenyanin, Versec, Mitrovica és Topolya most kezdték a fölszabadulás után. Alig pár esztendő múlt van mögöttük, majdnem azt mondhatnám, hogy az objektív körülmények alakulását is maguk harcolták ki, hogy életre keljenek. Ki tuja, Topolyán mikor születhetett volna színház, ha színészek nem állnak a mozgalom élére és kezdeményezésük méltó visszhangjaként nem áll melléjük a nép? Ilyen lapokat olvashatunk a többi fiatal társulat történetéből is, s ma ott állnak az egyévszázadra visszatekintő szín-

házi kultúrájú városok: Újvidék, Szabadka és Eszék mellett. Értéküket és magának a fesztiválnak az értékét is emeli a Jugoszláv Drámai Színház vendégjátéka.

**

A színpadi játékok városának értékét maga a fesztivál méltatja. Nem szavak, hanem színházi események, amelyekből múltó időtöltés helyett időközön átnyúló élmény született.

Méltatás helyett történeti visszapillantás egészítse ki a gondolatot, amikor a játékok színhelyéről van szó. Valóban, kevés olyan város van a mi vidékünkön, amelynek köveihez annyi színházi emlék fűződne, mint éppen itt: a miénkhez. Sokan arról írtak és költők énekelték is, hogy a fekete föld és a végtelen, sárga futóhomok nem volt és nem is lehetett termékeny talaja a művészetnek. És mégis, a kórok és ballangók között is kivirágzott a művészet kertje és fölépült Thalia temploma. Idestova száz esztendeje, hogy fölépültek az első állandó színház falai, de az ekhós szekér már jóval előtte erre járt s nem egyszer állomásozott a »Vörös ökör« vagy a »Kakas« csárda udvarán. Később már állandó színjátszás volt e színház színpadán. Lehet, hogy közhelyként hangzik, mégis — elnézést kérve — ki kell mondanom: a színjátszásnak gyökerei vannak a népben. A nép — a város központjától, a szállásokon, a tanyák között élő is, — régi színházi előadásokra emlékezik. Mert nemcsak a központ címisei, hanem a peremvidék, a külváros is találkozott a színházzal, ha másképp nem, hát rögtönzött pódiumon.

Szabadka színházi város, mert az alakító művészetnek tartalmas és küzdelmes multja van. Nem is termett volna igényes színházi életet, ha nem talált volna termékeny talajra a százév előtti kezdeményezés.

Most, hogy tíz hivatásos társulat — köztük az ország első színháza is — részt vesz a nyári ünnepi játékokon, ez már maga is komoly dokumentum, hogy a Vajdaság színházi élete szélességben és mélységben milyen fejlődési vonalat ért el. Ez már olyan művészeti magaslat, ahol a verseny szelleme készlet — akár a hellének korában az olimpiai játékoké, — alkotásra indít; helyet kell hát számára teremteni, hogy a maga teljes nagyságában megmutatkozzék. Mint fennebb mondtam p ó d i u m o t, ahol »fölvonulhatnak a játékosok« s mint egykor a görög amphiteatrumokban, a kiürült városokból a mind idesereglett nép előtt megkezdődjék a színpadi játék.

**

A vendég-társulatok között első helyen áll a Jugoszláv Drámai Színház.

Két előadás: mindkettő a fesztivál fénypontja volt.

Maxim Gorkij »Jegor Bulicsov«-ja Mata Milosevics rendezésében úgy itt, mint nemrég a zágrábi vendégjátéka alkalmával (zágrábi meglehetősen igényes és érzékeny színikritika ezt írta róla) »elérte a színpadi alakító művészet legmagasabb csúcsait.« Színházunk az európai színvonalig fölért s méltán állítható a legnevesebb együttesek mellé. Az, amit Milivoje Z s i v á n o v i c s nyújtott a

»Jegorban«, amikor beszélt és amikor nem beszélt, amikor csak játszott az életet, amelyről mi elhittük, hogy »igazi«, olyan élmény volt, amely az embert egész élete végéig elkíséri. Csak ide akarom jegyezni a tíz vagy húsz év múlva is elhangzó mondatot: »Emlékszel, amikor Zsivánovics a Jegor Bulicsovot játszotta, végigment a színen, leült a karosszékebe s ölébe kapta Surát és a hangja, a hangja... azt nem lehet soha elfelejteni.« Dubravka Perics Surája, Rachela Ferarri Xenája vagy Mira Sztupica szobalánya (sokszor a nézőtérén azt kérdeztem magamban: Cselebonovics olajjal festhet-e mesteribb képet, vagy Roszandics kése?) úgy járt-kelt mintha a párszavas szöveggel együtt az egész forradalom előtti világ életre kelt volna a színpadon. A képek egysége helyenként szinte hihetetlenül plasztikus volt, akár valami dombormű vagy színes rézkarc az Október előtti napokból. Amikor legördült a függöny, még mindig láttuk őket (még most is látom, ahogy e sorok között életre kelnek, hogy mindigre velünk maradjanak.)

Molière-ünk, ki közel másfél évszázaddal előbb élt, mint maga Molière, Marin Drzsics neve ékes volt a színlapon. Talán most ment századszor a »Dundó Maroje« komédiája, dubrovniki játék, játékoságában szabadtéri színpadra való. A palicsi szabadtéri színpadon láttuk. Laurencsics Pometje, mint valami vérbeli Harlekin (nevének színpadtörténeti csengése is Harlekin mellé szökik) mozgott, élt, játszott, kacagott, táncolt, úgy vitte magával a nézőt, mint egy kedves melódia, amely röppen s útját a föld mindaddig kíséri, amíg csak el nem nyeli a messzeség. Mira Sztupica Petrunellája, a toporzékoló kis szobalány bájos mozgásával és kimeríthetetlen skálájával hangulatot hozott magával a színpadra. De ez több volt mint hangulat, mert minden mozzanatában, sziszegésben vagy kacagásában a valóságot öltötte magára.

Főlelevenedett előttünk a dubrovniki renaissance kora és úgy élt, mintha egyenesen onnan, abból az időből hasították volna ki.

**

Művészi eseményszámba ment a fesztiválon a Móricz-bemutató.

Annak vártuk s valljuk be, a várakozás nagyobb volt, mint maga a művészi teljesítmény. Nem a darabválasztásban van a hiba, mert rég tudjuk már, hogy ennek a remek Móricz-regénynek mindmáig nem volt tökéletes és művészi színpadi változata. Amit maga Móricz Zsigmond írt, az a háború előtti színházi élet szájaíze szerint készült, meghamisítva — vagy enyhébben szólva — elhallgatva a regény mondanivalójának lényegét. Régóta tartott a nekigyüregkezés, hogy a regény eredeti alapján színpadra kerüljön és hozza azt, ami a műnek lényege: egy társadalmi osztály pusztulását épp a haláltáncban, amelyet Ady a halál rokonának nevezett, mert elfárasztott és élettelenített maga körül mindent, ami valaha is élt. Rozika, a pusztai vadvirág, a rétek és mezők kis ledére, egyik legcsodálatosabb alakja ennek a hullásnak: az »Uri muri« feneketlen mocsarában egyformán

tükröződik a paraszti élettől menekülő ribanc és a dzsentrí-tragédiáktól megcsömörlött földbirtokos szánalmas élete. (Mert Móricz szánalmasnak látta.)

Ez a dráma magja s ennek kellett kibontakoznia a színmű öt képén keresztül. Laták István dramatizált szövege csak sejtette, de nem tudta mindvégig ezt elhítenni velünk. Drámai tömörítés helyett lazán összeillesztett színpadi képeket kaptunk (követve a móríci dramatizálás útját) és a cselekmény hol epikai, hol drámai formában bukkant előnk. A harmadik és az ötödik kép közel járt a drámai formához (főleg a harmadik, mert az ötödik túl hosszú nyúlt és az ismétlések elnyeltek a legszebb csattanókat), a többiből egészen új és merész szerkezeti megoldással egyetlen főlvonást kellett volna teremteni. Rengeteg a mellékszereplő és kevés idő jut a főbb szereplőknek. Rhédey Eszternek, Zsellyei ezredesnek már az expozícióban helyet kellett volna biztosítani azért, hogy meginduljon a cselekmény és a másik két vagy három főlvonás központjába jelentősebben szóhoz jusson Rozika, és Csörgheő Csuli is. A taligás legények és a summás lányok szép képet hoznak, színeset is, de nem segítik vagy nem okosan segítik elő a cselekmény kibontakozását. Népes a színpad, (igaz, Shakespeare a III. Richárdban közel száz szereplőt mozgat s egyszerre néha ötvenen is mozognak a színen, de ez nem gátolja a cselekményt, hanem csak elősegíti és monumentálissá teszi a darabot; az »Úri murit« is lehetett volna monumentálissá tenni, ha a drámai hangot fölfokozzuk, hogy elnyomja a színmű hangját és gátat vessen a népszínmű fölcillanásának is), de ez a népesség színeiben és zajában helyenként inkább a népszínműre emlékeztetett és Rozikát a rendező csaknem teljes egészében népszínmű-alaknak állította be.

A rendező, Varga István a dramatizált szöveg után indult. Ez volt számára az útmutató s nem inkább a regény, amelyből bátrabb rendezői megfogalmazásokkal a régi dramatizálás helyett egy egészen új művet húzhatott volna elő. A rendezői lehetőségeknek kimondhatatlanul gazdag változatai vannak, ha nem tartja magát mereven a szöveghez s ha a lényegét nem a verbális tolmácsolásban, hanem az alkotásban, a ki nem mondott szó és a le nem írt érzelmek megkeresésében és érzékeltetésében juttatja kifejezésre. Másik elvétése az »Úri muri« tipológiája. Ha bonckés alá vesszük az alakrajzokat, akkor elmondhatjuk: nemcsak tónusokban találhatóak ezek az eltérések. Rozika nem naíva, benne legföljebb ravaszság van, de nincs szenteség, mert az urak eszén csak a legfinomabb eszközökkel lehet túljárni. Móricz nem véletlenül és nem hiába mondja el a játékot a lepkével. Rozika a megfogott lepkére mutatva kérdi: »Itt van, megfogtam. Kitépjem a fejét?« — és kitépi, amikor az úrról van szó, de szabadon bocsájtja, amikor a kocsi szerelméért esedezik. Úgy játszik Szakmáry Zoltánnal, mint macska az egérrel, mert már a kezében tartja, mert a szeretője... De tovább mehetünk az alakrajzokon: a fiatal földbirtokos, akit Móricz helyenként rokkszenvesnek látott, az ezredes, a dzsentrí-asszony, a sírva vigadó

Csörgheő Csuli sokkal markánsabb és drámaibb alakjai ennek a játéknak, mint ahogy mi kaptuk. Nem láttuk a művészi képzelet szabad szárnyalását. A képekben épp, hogy benne volt az, amit a szöveg szükreszabott cselekménye mond, ha történetesen azon túl ment a játék, akkor inkább a népszínmű felé hajlott (a harmadik és az ötödik kép két nagy jelenetét kivéve). Másrészt a képek kidolgozatlanok maradtak. Igaz, kevés volt hozzá az érési idő a tényleges próbák alatt, de miért volt kevés, hiszen a színház közel egy esztendeje már az »Úri muri« bemutatójára készül. A hosszú készülődésnek éppen ezeket a változásokat kellett volna meghozni a színpadon. Az általánosan ismert tartalom értelmezése helyett a művészek kezében egészen új darabot kellett volna belőle előhozni.

Ennek folytán a művészek teljesítményeiről sem mondhatunk többet. Talán az egyetlen F a z e k a s Piriről, aki Rhédey Eszter jelenítésében művészi változatokkal élt és nem tartott mindig attól, hogy túl ne lépje az adott fabula határait. (Mert itt a szövegben megadott fabula nem volt elegendő ahhoz, hogy kijátssza osztálya haláltáncát.) Am a harmadik fölvonás nagy jelenetében tőle is többet vártunk, azt, hogy az átélés mélységeiben szabadjára engedi érzelmeit és nem tartja vissza semmi, még az sem, ha partnerét igazában arcul kell ütnie. Versegi József földbirtokosa egy »jólélkü lény«, aki vergődik, szenved, kiutat keres az összeomlásból és amikor azt nem találja meg, a tivornya csattanójaként fölgyűjtja a házat. Közben végigmuzsikáltatja magát a pusztán. Erre legföljebb azt lehet mondani, amit Kálmán Imre Tasszilója mond: »... így mulat minálunk az úr«, de nem sokkal többet, mi pedig az »Úri muri« lázában és duhaj hangulatában nem a dölyföt, hanem a tragikumot, nem a dacot, hanem a belső összeomlást akartuk látni. Csergheő Csuli a darab egyik legösszetettebb alakja és a legjellegzetesebb lehetett volna, ha a dramaturg, a rendező s velük együtt az alakító művész fölfedezik, hogy mi mindent lehet belőle kihozni. Csörgheő Csulinak legalább annyit kellett volna érzékeltetnie a maga világból, világszemléletéből, amennyit érzelmeiből elmondott. A tréfa és a móka csak az alsó határa az úri embertelenségnek, azon túl rengeteg skálája van ennek az életstílusnak, amely éppen változatos romlottságával juttatja el az »ezeréves« feudo-kapitalista Magyarországot a »világhírig«. Hol volt ez Csörgheő Csuliban. S á n t h a Sándor egy jósvádájú polgárt adott, akin jókat lehet kacagni és még meg is sajnálja az ember, hisz olyan szépen tud bánkódni a tenyészkan pusztulása fölött. Zsellyei Balogh Ábel ezredes a másik alak, akin keresztül meg kellett volna mutatkoznia a hulló Magyarország sírásójának. Sz a b ó János egy jámbor és kedélyeshangú papírmásé figurát adott, aki jó volt esetleg dekorumnak. A tivornyában nem is láttuk, hogy a színpadon van, annyira elnyomta a zaj. Szóhoz se tudott jutni, pedig részegen — éppen Móricznál, ha nem is az »Úri muri«-ban, hanem a »Rokoňok«-ban — sokkal többet mondhatott volna. Sz k a l a Jolán Rozikája egy röpdőső vi-

rág. Inkább naíva és úgy is fogta föl, de ezt a szerepet nem lehet szendén megjátszani. Lehet, hogy az alternációban Kiss Julia jobban fogja meg, mert egyéniségének is jobban megfelel talán, de erre nagyobb skálájú művésznőt kellett volna megszólaltani. (Szabó Máriát!) M a m u z s i c h István könyvüagnőke, a deklasszált pesti zsúriú egészen jó alak lett volna, ha nem marad egyedül, hanem szélesebb és a romantika elemeitől teljesen mentes tablóba kerül.

A díszlet sokszor kiegészítheti, sőt életesebbé teheti a játékot is. De Negri Endre pusztai képei — különösen a második kép — művészi igénnyel készült. Jobban lekötötte a figyelmünket néha, mint a benne zajló játék. Látványos volt és élményszerű, de színházi fesztiválra sokkal érettebb darabbal kellett volna kijönni a Népszínháznak.

**

A horvát dráma azzal emelte az ünnepi játékok helyi színezetét, hogy eredeti darabbal lépett a színpadra. Helyi szerző műve ez. Polyákovics Matya »Nyugalom háza« című háromfölvonásos színpadi játéka — ahogy a szerző megjelöli — a háború utáni polgári életből való. Mintha egy ajtóréson vagy rejtett ablakon át pillantatlanánk be ennek a »patinás« úri hagyományokat féltve őrző háznak belső életébe, ahová — hogy, hogy nem, egy kommunista orvos is belekerült és két világ néz farkasszemet egymással. Érdekesebben és izgalmasan mai problémát visz ezzel Polyákovics színpadra. Ezek a lelki válságok előttünk nem ismeretlenek, hisz szemtanúi vagyunk, csak ilyen művészi megfogalmazásban — legalábbis nálunk — eddig még színpadra nem került. Polyákovics nem riadt vissza a cselekmény eszmei és lélektani követelményeitől és tehetsége biztosította, hogy esztétikailag sem véti el azt, amire vállalkozott. (A harmadik fölvonás ugyan jelentős kívánni valót hagy maga után zsfolt cselekményével, amit egyszerűsítéssel föloldható volt.) Polyákovics Drámaíró. Kimondom, mert a »Nyugalom háza« színműve legalább ennyi elismerést megkövetel. A kissé laza expozíciója és a mesterkéltnek tűnő fináléja nem tarthat vissza annak megállapításától, hogy a drámában a tartalmi és a formai egyenséget elég biztos kézzel közelítette meg. Talán elsőnek közelítette meg így és ennyire a vajdasági írók között. Magasabbra kell emelnünk írói erényeit azzal a biztató gondolattal, hogy színműve innen elindulva a fővárosi színpadra lépjen.

A horvát drámai együttes művészei (Vrtipraski, Bulgakova, Paraskijevis) olyan teljesítményt nyújtottak, amellyel kiléptek a provinciális színház keretei közül.

**

És maga a fesztivál is — nem utolsó sorban — arra van hivatva, hogy a provincializmus falait lebontsa (vagy kezdje lebontani) a színpadon és olyan távlatokat nyisson, amelyek szabad lehetőségeket teremtenek a fejlődésnek — fölfelé az úton.

Lé v a y E n d r e.

Fehér Ferenc : Jobbágyok unokái

(Testvériség-Egység, Ujvidék, 1953)

Két fiatal tehetséges vajdasági költő jelentkezett első verseskötetével. Az egyiknek, Ács Károlynak a kötetét már ismertette sajtónk. Most Fehér Ferenc verseit kíséreljük meg ismertetni és mérlegre állítani. A fiatal lírikus költeményeinek nagy része már nem ismeretlen előttünk. A vajdasági magyar lapok és folyóiratok közölték kötetének néhány versét és a magyar népi írókra emlékeztető hangja különböző véleményt váltott ki az irodalom berkeiben. Támadták és védelembe vették. Egyesek a vajdasági magyar költészet nagy reménységét látták benne. Mások igyekeztek elmarasztalni és gyermekkori emlékeit idézgető, visszasíró költőben a maradiság jeleit vélték felfedezni.

Melyik tábornak volt igaza?

Nem akarjuk feleleveníteni a régi elmérgesedett vitákat és ezért felelet helyett inkább arra törekszünk, hogy a lehetőség szerint objektíven ismerjessük Fehér Ferenc most megjelent, első verseskötetét.

A költő világszemléletét és költészete tárgyát elsősorban a társadalmi körülmények szabják meg, de döntő hatással lehet rá származása, lelki alkata, közvetlen környezete, maga az irodalom állapota stb. Fehér Ferenc, noha már több éve ír, mégis csupán a most induló költők közé tartozik. Nem lehet lezártnak tekinteni költői fejlődését, nem lehet úgy ítélni fölötte vagy értékelni őt, mintha eddigi munkássága egy befejezett költői munkásság lenne. A benne rej-

lő ígéretekkel kell megvilágítanunk és azt kell kutatnunk, hogy a ráható hatások közepette mennyire tudta önmagából kivetíteni művészi fokon elgondolásait, benyomásait és vágyait.

Míg Ács a szavak gondos elrendezője, értelmiségi költő, aki verseiben még egyéni érzelmeit is a legnagyobb pontossággal, tudatossággal plántálja el, addig Fehér, a faluból kiszakadva, megmarad a falu énekesének; emlékeit, érzéseit bizonyosfokú nosztalgiával szórja szét és ugyanakkor olyan bőkezűen, hogy néha már a vers hatékonyságának kárára megy.

Állandó lelki feszültségben élő költő. Vívódik, keresi önmagát: multját, jövőjét s helyét. Az elkedvetlenülés és az apró fellángolások töltik ki életét: e két érzés hullámszik végig minden költeményén. A gyökér a mult, a keserves falusi élet, a nincstelenség „örökös fájása”, de az, ami ezt beágyazza, az az ő örökké nyugtalan lelke. Nem mondja ki, alig céloz rá egyik két versében, de a sorok közül kiérezzük azt, hogy a költő szívesen elviselte volna jobbágy ősei helyett azok nehéz életét, csakhogy ne kísértse őt a mult fájó emléke. Fehér Ferenc szemében a mult nem történelmi tény, amely volt és amellyel leszámoltunk, hanem nemzedékeken keresztül átplántált élő hagyomány. Míg a mult benne csupán hagyományként, gyermekkori emlékei csupán falusi emlékként élnek, Fehér Ferenc megmarad — szerelmi versei mellett is — bár nagyszerű, de egyhúrú költőnek. Csépevel együtt a falusi élet, paraszti életforma leghűbb megszólaltatója. Témáiban néha megközelíti a városi életet is, de mindig a faluhoz viszonyítja, és költői képeiben ilyenkor a várost körülövező táj-

hoz menekül, amely, úgy érezzük, mégis csak ugródeszka a falu, emlékei felé.

A lírai hang és a költői megelevenítés: ebben rejlik Fehér legnagyobb költői ereje. A városban élő „falufia” előtt már sokszor látomássá nőnek a falu eseményei:

„Rossz szőlős-szekér zörög a vár
[tövében,
A saroglya nyikorog: mindegy,
]mindegy.
Hegyekben az éj most szüretelt éppen
S a boros kocsisnak utána intett.”
(Dunaparti képek)

A gyermekkori emlékek tehát lassan víziókká válnak benne s ez — szerintünk — a lírikus Fehér költői fejlődésének legújabb (átmeneti) korszaka. Következtesen használjuk jelzőként ezt a szót, hogy „lírikus”, mert Fehér elbeszélő költemények a jobbágyok unokái-nak is a legnagyobb értéke a lírai megelevenítésben, a lírai hangban van.

Honnan indult el a költő? Verseiben erre is feleletet ad, hiszen egész költészete nem más, mint önvallo-más.

„Mert robotos senkik voltunk:
Szemünk esténkbe révedt,
S mit sosem élünk, ilyenkor
Megálmodtuk a szépet.”

(Utam)

Falusi idill, de annál sokkal többet mond. A vajdasági magyar költészet legszebb gyöngyszeme ez a négy sor és az egész költemény. József Attila *Tiszta szívvel* című versét Hatvany Lajos az egész első világháború utáni nemzedék kordokumentumának nyilvánította, Ignotus pedig „lelkében dédelgette, simogatta, dűnnyögte és mormolgatta”. Nagyképűség lenne Fehér e néhány sorának művészi értékét egy síkba állítani a *Tiszta szívvel* című költeménnyel. Nem is ez volt a célunk. De úgy gondoljuk, hogy a fiatal Fehér költészetében ez

a költemény éppen olyan jelentős helyet foglal el, mint a fiatal József Attila költői munkásságában említett verse. Más úton indult el József Attila és más úton s más körülmények között Fehér Ferenc, de mindkettő igyekezett megjelölni a saját útját. Fehér idézett négy sora dokumentuma a vajdasági szegény parasztok eddigi életének, dokumentuma annak, hogy hogyan születik meg, hogyan jön létre a népköltészet csodás világa és végső fokon annak is, hogy hogyan vált ő is költővé, a falu énekesévé; pontosabban: a falu hagyományát és életét tárja fel a népdal egyszerű hangján, érzésein át leszűrve:

*Szívünkben nem, csak szemünkben
Hordoztuk már az álmot,
S mindig búsat énekeltek
A marokszedő lányok.*

*Most már tudom, hogy ez a dal volt
Bús szívemen a szépség;
Az ő szép titkuk, hogy bennem
A költőt felidéztek.”*

(Utam)

Dédelgetjük, simogatjuk, dűnnyög-jük és mormolgatjuk Fehér Ferenc e „gyönyörűszip versét”, mert úgy érezzük, hogy vele elénk lép a falu, egész teljességével, egész multjával s aki ezt elénk tárta, ott áll verseiben maga a költő is. Kissé tétován, mint ő mondja: meg-megbicsakló, megcsukló gyöngye térdével áll meg házuk vén kilincse előtt, de szívében a legszebb álmokkal, amelyek dallá formálódnak benne: a szülői ház —, a nép szeretetével. Szavai gyöngédek s költői képeit úgy szövögeti, mint a mesében az aranypók a szálakat. Finom érzékszálakat ereget, leány szemekből csillagokat gyújt, verset fon kedvese lágy hajából, költői képzeletében megelevenednek az évszakok: „A hosszúhajú ősz sárga birsalmákat szagolga”...

Fehér Ferenc lírai költészetének jó-részét szerelmi költemények képezik.

Ezek hangnemben nem különböznek többi versétől, de tartalmukat tekintve eredetibb lírai anyagot foglalnak magukba, mint az egész vajdasági szerelmi költészet együttvéve. Természetes, hogy verseivel szemben támadhatnak kifogásolni valóink, de az tény, hogy jelentkezése szerelmi költészet terén újat hozott. A lírai hang itt sokszor átcsap balladaivá s balladás élményei szinte kimeríthetetlenek. Ezen a téren Sinka Istvánnal tart rokonságot, s ő is az életérzésnek azt a fejezetét tárja elénk, azt a folyamatot fejezi ki, amikor a népben a ballada megfogán. E verseiben az élményanyag különösen elmélyül és a kamaszkori vágyak, amelyek egyes verseit belengik, nem hogy nevéssé tennék, hanem még inkább fokozzák versei balladaszerűségét. A balladai hang és forma szempontjából a legsikerültebb alkotása a „Dunaparti nászjé”. A versből a szenvedélyek letompítva, de mégis elemien törnek elő. Nem más ez, mint a férfibüszkeségre való vágyás. Nászjékük fölött a táj örökdió s megelégedett a föld is, hogy fiát büszkének, boldognak látja.

E versét sem váltotta volna ki azonban maga az élmény, ha ott nem lett volna a háta mögött egész költészetének gyökere, a múlt szenvedései. Ez kísérti akkor is és szinte furcsa neki, hogy boldog is lehet. A felmérhetetlen népi szenvedés egyéni vágyainak, érzéseinek, boldog kacagásának csak foszlányait engedi költői képpé formáltatni.

A természet egybefonódik emberi érzéseivel s csak így tud igazán nyomatékot adni mondanivalójának:

*„Lefutottam tőled a vízhez,
rongy ruhám a partra dobtam,
s mert rámtapadt szemed: isten
s ember voltam a habokban...*

*... ahogy visszajöttem, magamnál
nem hoztam tisztábbat, többet.
A csöppek arcomról arcodra
hulltak s le nem törölted...”*

Kár, hogy a mellékelt rajz teljesen lerombolja azokat a szép és felemelő érzéseket, amelyeket bennünk a vers támaszt. Ez a rajz a legrosszabbul sikerült illusztráció a kötetben. Elnagyolt, izléstelen.

A kötetben lévő rajzokat Sáfrány Imre készítette és kettőt (a már említettet és a 91. oldalon lévő) kivéve nagyszerűen illeszkednek a vers anyagához és hangulatához, szinte jelképesen szemléltetik a költő mondanivalójának lényegét.

SÁROSI KÁROLY

Mikszáth Kálmán : Különös házasság

(Testvériség-Egység, Újvidék, 1953)

Mikszáthot a közvélemény nagy humoristának, mesélőnek, anekdotázó írónak ismeri. Több mint egy fél-évszázad csodálja könnyed meseszövegét, gazdag képzeletét, stílusának egyszerűségét. Műveit olvasva szinte az az érzésünk támadt, hogy nem is olvassuk azokat, hanem ott ülünk a mesefa tövében, az esti félhomályban, és egyszerűen hallgatjuk a derűsen pipázgató Mikszáth ajkáról elröppenő történeteket, meséket. Szavai elringatnak bennünket, mélységes nyugalom szállja meg lelkünk. Közben azonban fel-felriadunk és valamilyen furcsa gyanú érlelődik meg bennünk. Annak a gyanúja, hogy az aranyházájú mesélő, a nagy író szabad derűje mögött egy nyugtalan, forrongó lélek lakozik. Hisz nem csak a közönséget akarja a vidámság színes palástjába burkolni, hanem önmagával is el akarja hitetni, hogy benne és körülötte minden boldog, megelégedett! Hasztalan volt törekvése. Akár csak Romain Rollandnak, neki sem sikerült vergődő érzéseit, kibontakozó társadalomszemléletét teljesen elbújtatni humor-köntösébe. Mondaniva-

lója, érzései a felszínre szökkennek és néhány elszórt célzásából elébünk lép az egész ember, az író, a művész: a kétértelműen mosolygó Mikszáth mögül a vádoló Mikszáth. Stílusa és gazdag meseszövése széles olvasóközönseget teremtett számára, de az igazi művészt, az élet igazságait kereső és felfedő embert nem tudta elfojtani sohasem.

Csodálatos lelki műszer az ember lelkiismerete. Nem hagy bennünket egy pillanatra sem nyugton: folyton az igazság kimondására ösztökél. Az író, a művész lelkiismerete, ha igazi alkotó, ha nem öncélú az írása, százszorta éberebben vigyáz minden tetté fogant gondolatra. Lészúr minden leírt vagy kimondott szót, vésővel vagy ecsettel formált gondolatot.

Mikszáth Kálmán negyven éven át ontotta magából érdekesebbnél érdekesebb regényeit, elbeszéléseit, tárcáit és anekdotáit. Negyven éven át írt egyfolytában oly egyszerű stílusban, közvetlen nyelvezettel, hogy szakácsnéja csodálkozva csapta kesze tenyerét: „Ez is valami? Így én is tudnék írni!” (De sok író szívesen elkönyvelné a maga számlájára ezt a lekicsinylést!) Alkotásainak legnagyobb része következetesen felveti kora társadalmának legégetőbb kérdéseit, de a megfigyelő, szemlélődő író társadalomszemléletének csupán morzsáit szórja el szinte észrevétlenül. Úgy rejti el az élet igazságainak felismerését, vádoló hangját, elcsodotázó stílusának leple mögé, hogy csak az utókor tudott rádöbbsenni: mennyi visszafojtott, magába roskadt, félig kimondott bírálatot tartalmaznak művei.

Mikszáthnak a **KÜLÖNÖS HÁZASÁG** című regénye különleges helyet foglal el alkotásainak sorában. Érdeemes elolvasni. Mert megmozdul a mese-fa, elindult a hűbéri berendezésű Magyarország fertői közé és bár derűsen, de gúnyos kacajjal söpört végig az Ady által szimbólikusan meg-

rajzolt, megénekelte úri világon, a gízgazos Magyar Ugaron. A partriarchális életmód édes, aranyos idilli máza szertefoszlik és elébünk tárul igazi arculata. Ez már Eötvös világa, a Falu jegyzőjéé.

Mikszáth e művében, amely legjelentősebb alkotásainak egyike, a legmerészebben tárja fel a nemesi házasság, családi élet és a klerikalizmus fertőjét. A polgárosodás szele már megcsapta az emberek arcát, de a megyei élet nem mozdult előre, nem akart tudomást venni az új idők eljövételéről. Az öregedő író a polgári házasságért szált síkra és ugyanakkor sokkal súlyosabb vádakot szór az úri világra, mint megelőző művei együttvéve. Minden sora vádirat. Különösen akkor éles és merész a hangja, amikor a nemzetközi klerikalizmusról van szó. Nyíltan előlép kedves derűje mögül és pörölycsapásként zúdulnak szavai az egyház álszentekedő politikájára. Szinte hallani véljük, hogyan hull le a csörömpölve a klerikalizmus rozsdamarata nimbusza... A tudomány és az egyház vívja meg harcát előttünk. Mikszáth a tudomány mellé áll és Dr. Medve, a felvilágosult vidéki orvos szájával mondatja el gondolatait. Az orvos elbukik a korrüpt környezetben, de eszmei elgondolásai túlélik őt; az igazság erejével hatnak. Egy vergődő lelket rajzolt meg Mikszáth Dr. Medve alakjában, de ugyanakkor önmagának, igazi én-jének egy részét adta benne. Amikor Horváth Miklós leánya, Piroska megbetegszik és elhívják őt hozzá, így fakadt ki:

— No most már megmondta az úr, miért beteg. Szerencsére még lehet segíteni.

— Ah, orvos úr, az isten áldja meg...

— Ne az istenre utalványozzák az ilyesmit! — vágott közbe a doktor. — Hallgasson. A kisasszony piros lesz, mint a rózsa, de meg kell tartania,

amit rendelék. Különben pedig elpusztul. (86. old.)

Magyarország társadalmi állapotának, főleg az egyház bűneinek, két-színűségének nyers leleplezése semmit sem von le a regény érdekességéből és esztétikai értékéből. Sőt inkább emeli. Egymásután peregnek le szemünk előtt az érdekes és ugyanakkor megrázó események, amelyekben sorra kirajzolódnak a mű főszereplői: báró Dőry, a vidéki hatalmaskodó mágnás, gróf Buttler János a művelt nábob, aki azonban puha és ábrándozó, az olasz-röszkei plébános, aki elcsábítja Dőry lányát, stb... stb...

Külön zamatot — egy kis romantikus mellékízt is — ad a regénynek és ugyanakkor regényszerűséget a regény meséje, amely átszővi a bonyolult társadalmi eseményeket: Buttler és Piroska szerelme. Buttler némileg Eötvös Karthausi című regényének főhőse, Gusztávra emlékeztet: szentimentális, naív, nem tud önállóan cselekedni és a végén meneküli kénytelen környezetéből, hogy vagyona és rangja árán elérje boldogságát. Amikor nem képes megszabadulni a rákényszerített házasságtól, szétszórja vagyonát és gyermekkori szerelmével, Piroskával ismeretlen országba távozik. Hogy hova, nem tudjuk, de az a párbeszéd, amelyet gazdatisztjével, Buday urammal folytatott sejteti velünk, hogy milyen országba vágyott:

— Maga okos ember, Buday uram — szólítja meg csendesén. — Valamit kérdezek.

— Tessék parancsolni.

— Tud-e olyan országot valahol a világon, ahol nincsenek papok?

Buday uram elgondolkozott.

— Nem igen gondolnám, méltóságos uram, hogy volna valahol olyan nép, amelynek nincsenek papjai. Meglehet, de nem hiszem. (325. old.)

A *Testvériség-Egység* kiadásában megjelent regény elé Juhász Géza írt alapos és tartalmas előszót.

Sárosi Károly

Sinkó Ervin :

A mi második forradalmunk

(A Testvériség-Egység, Ujvidék, 1963)

Sinkó Ervinnek e könyvalakban most megjelent tanulmánya rengeteg reflexiójával, szellemes megfigyeléseivel külön érdeklődésre tarthat számot ujabban megjelent könyveink között. Ami különösen igényessé teszi könyvét az az aktualitása. Korszerűbb és izgalmasabb témáról ma talán nem is lehet írni hazánkban. Jugoszlávia második forradalma, amely sem emberségben sem nagyságában nem marad az első mögött, dramatikusságában pedig talán még túl is szárnyalja azt. Kétségtelenül ez a forradalom a nehezebb. Mert itt nem a fasizmus embertelenségeivel kellett szembe szállni, hanem a szovjet politika macchiavellizmusával, amely könyörtelenül a maga kezébe akart összpontosítani minden olyan törekvést, amely valami kapcsolatot is tart fenn a szocialista eszmével. Egy mítos ellen kellett harcbaszállni és Sinkó Ervin, nagyon helyesen állapítja meg: „Tito beszámolója vitathatatlanul világossá tette, hogy a Sztalini Szovjetunió maga rombolta le azt az abszolút politikai és morális tekintélyt, mely előtt a kommunisták, s elsősorban a jugoszláv kommunisták eddig minden esetben ellentmondás nélkül meghajoltak” (90. oldal) Jugoszlávia Kommunista Pártjának tehát nemcsak a Szovjetunió nemzetközi síkon jelentkező támadásaival kellett küzdenie, hanem a Szovjetunióval szemben táplált politikai és morális bizalommal is. Ennek a harcnak a történetét írta meg Sinkó Ervin. Történetet írt, történelmet. Nem rekonstrukciója ez az eseményeknek, hanem az események belső lényegének és a jövőre irányuló törekvéseinek a vizsgálata. Egyik kulturhisztórikusunk, Trencsés-

nyí W. Imre, Erazmuszról szóló könyvében írja: „A magyar történetírás számára a mohácsi vész okait kutatni éppenúgy feladat volt mindig, mint Róma bukásának okairól elmélkedni a felvilágosodás számára.” De vajjon létezhet-e nagyobb feladat, kimeríthetlenebb témakör újabbkori történelmünkben, amely túlszárnyalná azt a társadalmi, gazdasági és történelmi folyamatot, melyet Sinkó Ervin második forradalmunknak nevez? Második forradalmunkon elmélkedni nemcsak a nagy feladatot jelenti, hanem a nemes és lélekemelő feladatot is. Sinkó Ervin könyvét éppen ez a nemesség és nagyság teszi értékessé: maga a tanulmány tárgya.

Sinkó éppen ebből kifolyólag nem annyira az átfogó és analízáló módszert választotta, hanem igyekezett szellemes kommentátora lenni az eseményeknek és Pártunk vezető emberei beszédeinek és írásainak. De nagyobb igényt nem is támaszthatunk a művel szemben. Amiről ír annyira még a miénk, annyira a húsunk és idegünk, annyira benne élünk ebben a forradalomban, hogy nem is lehetett másképpen megközelíteni a kérdéseket. Maga a mű pedig Sinkó Ervin legjobb publicisztikai munkái közé tartozik.

Bori Imre

Dobrica Csoszics:

Majd megvirrad már

(Testvériség-Egység, Ujvidék, 1953)

Ha két évvel ezelőtt írom ezt az írást, másképen ítélek. Nem az ízlésem változott meg döntően ez alatt a két év alatt, hanem a jugoszláv irodalom gyarapodott újabb és újabb művekkel, amelyek bizonyos mértékben elhomályosították Csoszics regényének kvalitásait is. Davicsó Dala nagyobb és hatalmasabb. A „Majd meg-

virrad már” pedig a harmadik kiadásban került ebben az évben forgalomba. Ha a közönség ízlése nem is minden esetben döntő és mértékadó, az a szeretet, amellyel minden olvasó birtokába veszi ezt a könyvet, azt bizonyítja, hogy a regény átlagon felüli, maga az író nem átlagos tehetség. Az ujjamon is megszámlálhatom azokat az élő írókat, kiknek könyve legalább két kiadást ért meg két-három év leforgása alatt. Csoszicsé azonban az elsőség érdeme. Nemcsak azért mert benne ért először epikává a népfel szabadító harc élménye, hanem azért is, mert benne lélekké is kristályosodott. A „Majd megvirrad már”-ban tart a háború utáni jugoszláv irodalom fejlődése a narrációtól az ábrázolás nehezebb, de művészebb magaságába.

Csoszics anyaga nem történelem még. Názor mitológiáját nem szeretem, Csopics patetikus, a Naplók egységükben impozánsak. Ennek a regénynek éppen az az értéke, ahogyan a közelmúlt története emberekbe olvad benne.

Az egész jugoszláv művészet magán hordja különben ennek a kérdésnek a bélyegét. Egy irodalomnak éppen a jelen és a közelmúlt a próbaköve. A mult több szabadságot biztosít az alkotónak, mint a jelen. A jelen éppen kimeríthetlenségével féltelmes. Érdekes, hogy minden valamirevaló regény, amelyet nemcsak az irodalomtörténet, hanem az élő irodalom és élő olvasó is számontart, éppen korunk valóságáról szólnak és sohasem történetiek. Milyen szántalmas Flaubert a Salammboban és milyen nagy az Érzelmek iskolájában vagy Bonvard-ban! És mégis csak az utóbbi időben íródott néhány regény a népfel szabadító harcokról. Az elbeszélések, visszaemlékezések, krónikák, naplók után a regény nagyobb levegőjében, dúsabb vegetációs lehetőségében kapja meg a jelen története, irodalmi síkon a maga reális arányát.

Csósziics elsősorban a lélek felé tapogatózik. Regénye lélektani regény. A krízis lélektanának epikai tanulmánya. Nem véletlen tehát, hogy éppen a regény csúcspontjában találkozott össze a modern francia filozófiai és irodalmi iránnyal: az egzisztencializmussal, és nem véletlen, hogy éppen itt haladja meg emberségben is ezt az irányt és igazi mélységekbe is le tud hatolni. A regény csúcspontja: Gvozden halála, egyúttal az egész mű egzisztencialista pillanata is. Van Sartre-nek egy drámája, a *Morts sans sepulture* (Temetetlen halottak), melyben hasonló témával találkozunk. De mennyire más a két író végső következtetése! Sartre cinikus mosollyal tagadja meg az áldozat jogosultságát és a harc hiábavalóságát, az emberek tehetetlenségét és gyávaságát hirdeti; addig Csósziicsnál ugyanaz a motívum az ember szimbólumává magasodik. Gvozden nem az az ördög a regényben, akit elveszejtve, az író igazságot hirdető ajka nyílhat meg, hogy a többiek elnyerjék áldozatuk gyümölcsét: a győzelmet. Gvozden ember, a legreálisabb ember az egész regényben, akinek élettörténete egy Shakespeare tollából az igazi dráma tragikumáig emelkedne. És éppen ebben emelkedik föl ez a mű és lesz a mo-

dern jugoszláv irodalom egyik legjobb alkotása. Modern irodalmi eszközökkel nem a veszelinoviczi szentimentalizmussal mondja el két hét történetét, lelki izgalmát, kríziseit.

Igazi forradalmi jelentőségét irodalmi síkon a regény őszinteségével érte el. A minták és utánpótlások korszakában ez az őszinte hang — mert akkor még egyedül hangzott — felmérhetetlen következményekkel járt. Mintha szentségtörés lett volna! A népfelzabarádító harcokról így még írtak. Gvozden alakja az őszinteség merészségével hatott. Legendák helyett embereket állított az olvasó elé.

Művészi eszközeiben egyszerű és tiszta. Hangja nyugodt, a mesélésben eljutott addig a pontig, ahol már együtt van emóció és közlésvágy és ebben a megtalált egyensúlyban a regény is megkapja a tisztán irodalmi értékeit is. A fordítás, bár megkésétt, így is öröm számunkra. Herceg János stílusa finoman és árnyalataiban is visszadta a mű eredeti stílus eredményeit is. Mintha nagyobb szeretettel fordult volna és alázatosabb tolmácsolója lenne Herceg János az idegen nyelvű szövegeknek, mint saját gondolatainak.

Bori Imre

UMETNOST. Új lap ha új hangot hoz magával, bármilyen ismeretlen is, a régiek és a befutottak között már megjelenésekor magára tudja terelni a figyelmet. Csak az a kérdés, ez az érdeklődés csak azért fordul feléje, mert új vagy csakugyan megtalálta a közönség felé vezető utat és meglelte-e azt, amit csakugyan adnia kell. Ilyen kísérletezéssel már nem eggyel találkozunk. A „Književne Novine” és a „Svedočanstva” után — láttuk már — mind népszerűbbé vált az újságforma és olyan jelenségek is mutatkoztak, hogy mind jobban szűkül a folyóiratok olvasótábor. Sokan úgy vélik, hogy a folyóiratok jógynehánya a „szakmabelieknek” szól s már ezért is, sem nyelvében sem tartalmában nem törekszik szélesebb olvasórétegek megnyerésére. A „szakmabeliek” táborra pedig szűk, elhatárolt és avatott, néha olyannyira, hogy valóban távol áll tőlük az a kör, amelyben összesereglenek az „avatatlanok”.

Olvasóközönséget pedig teremteni kell. Ezért van és minduntalan újra születik az irodalmi újság.

A legújabb az „Umetnost”. Most jelent meg az első száma. Impressziómából mindössze annyit tudunk meg, hogy kik a szerkesztői: Jovan Vagenhals, Zoran Glusevics, Dusan Dragovics és Pavle Sztefanovics. Arról, hogy honnan indult, hová tart, mi a lap programja, célkitűzése, a tartalmából ismerhetjük meg. Ha a munkatársakból és a közölt írásokból ítélünk: művészeti, kritikai szemle, afféle revű, amelynek igen ismert formái vannak már az európai irodalomban. Sztaniszlav Vinaver elvont naplójegyzeteit Lefebre olvasása közben írta. Nem más ez, mint álmatlan ember elméjének, aki fölvetett és akaratla-

nul fölmerült gondolatait kapcsolatba hozza a mával; igen, ha tárgya nem lépne tovább a lírai elmélkedés vonalától. De Vinaver tovább lép és egyszerűen szólva könyvismertetést ad. Elmondja mit írt Lefebre az egyiptomiakról és hozzáfűzi, milyen gondolatokat támasztott benne a könyv. Ha egyéni is ez a megvilágítás és helyenként homályosan elvont, mégis érdekes gondolatokat vet föl és föl hívja érdeklődésünket a könyvre. A „szakmabeliek” számára értékes ez az írás és élvezetes is, de úgy gondolom, irodalmunk törekvése, a kritikai tanulmányokban is, a világosság és az egyszerű megfogalmazások felé tör és ott éri el, azt, amit akart, ahol a dolgok rendjét és a nagy művek mondanivalóját hétköznapi hangon tolmácsolja nekünk.

Milan Damjanovics fejtegetéseiben arról a nagy irodalmi vitáról beszél, amely Eli Finci irodalmi bírálatai körül támadt. Ez nem védő kiállítás Eli Finci mellett, inkább hozzászólás, amelyben a legfontosabb kérdések (ahogy az alcímben is mondja: a „nehézségek a tudományos fogalmak és megfogalmazások keresése körül”) új megvilágítást nyernek. A leglényesebb, amire rámutat: gyakran jelentkeznek nálunk, — főleg az irodalmi életre érte és az irodalomkritikára — az ad hoc meghatározások. Ez a szűkség következménye és terméke annak, hogy irodalmi életünk is nagy léptekkel halad. Hogy „mi a művészet”, mi a mi fogalmunk szerint a „művészet örök realizmusa”, ... a „ki-fejezések minden lehetőségének humanista teljességében” erre csak ad hoc választ kapunk. Mindez aztán tömördek bírálaton, vitán és elmélkedésen keresztül oda vezet — akár a

Kolumbusz tojása — hogy szükség van az esztétika és a művészettörténet vagy irodalomelmélet tudományos vizsgálatára és tanulmányozására. Mert a kritikusnak nemcsak „tolmácsnak” kell lennie, hanem egyben „alkotónak is”, aki a mű értelmének művészeti és kritikai megfogalmazója.

Így a többi írások is ebben a lapban, akár Szlobodan Galogazza, Szasa Veres vagy Nenad Turkalj közleményeit vesszük, hasonló közelségből és hasonló hangnemből szólnak a művészetéről. Egy-két szépirodalmi darab, mint Zvonimir Golob verse, Voja Csolánovics elbeszélése kiegészítő, hasonlóképpen Ervin Shaw jegyzete is az amerikai gondolat jellegzetességéről, kis pihenőt ad az olvasónak, hogy erőt és kitartást gyűjtsön a hátralevő hasábok átolvasásához. Ám meg kell mondanunk, hogy lapszemléje és az irodalmi életről adott képei valóban érdekesek és bepillantást adnak a literatúra rejtett berkeibe.

NOVA MISAO. Mégegyszer elővette a lap az egzisztencializmus kérdését. Voja Rehar tanulmányba foglalt választ adott Borisz Zihlerl nemrég megjelent tanulmányára (melynek magyar fordítása lapunk hasábjain is megjelent. Ez a válasz sem maradt visszhangtalan, mert Zihlerl Borisz ugyancsak ebben a számban még egy hozzászólást ad és épp azt a kérdést világítja meg („Exisztencializmus és szocializmus”), amely az egész vita középpontjában áll. Rehar nem megfelelő eszközökkel és fogyatékos fölkészültséggel nyúlt a témához, de té-

vedései és elkalandozásai segítettek abban, hogy az egzisztencializmust, mint olyant, még jobban megismerjük és világossá váljék előttünk az a tény is, hogy Jean Paul Sartre miért keresett és miért talált az utóbbi időben kapcsolatot és visszhangot az SSSR antimarxista írói között.

Gyorgye Kosztics a „Dal és a szó” címmel újabb nyelvészeti tanulmányt közöl, ezuttal a nyelv szerepét jelöli meg a költői alkotásban. Fejtegetése a költői nyelv és a hétköznapi nyelv lényegét és természetét igyekszik bemutatni. Mert az a kérdés: a költői nyelv sajátosan külön nyelv, amelyet nem lehet elválasztani magától a verstől. A költői nyelv a költészetben él, vele együtt születik és így mindig az alkotás titkait hordja magában. Kosztics Ivan Gorán Kovacsics „Tömegsír” című elbeszélő költeményét vette elemzése tárgyául és halhatatlan strófáin keresztül mutatja ki a szavak csodálatos játékát és a költői nyelv művészi sajátosságait.

A szépirodalmi rovatban most csak egy írással találkozunk. Antonije Iszakovics elbeszélése képviseli. A költészetnek ezuttal hely nem jutott, mert igen terjedelmesek a lap szemle-rovatjai, így inkább a könyvszemlében kapunk képet a nemrégiben megjelent regényekről és verseskötetekről.

Számunkra egyedülállóan értékes olvasmány Rodoljub Csolákovics kritikája Vladimir Dediđer „Tito elvtárs életrajza” című könyvéről. A nagy visszhangot keltett műnek ez az első jelentős kritikája és méltó ismertetője is.

TARTALOM

Sinkó Ervin: Egy regény regénye (Első rész) — — — — —	373
Fehér Ferenc: Álom déli düloutak szélén (vers) — — — — —	392
Szirmai Károly: Látogatás a mesternél (elbeszélés) — — — — —	393
Nyiri Éva versei: Ácsok, Hírmondó, Babszem... — — — — —	401, 402, 403
Major Nándor: A kuglipályán (elbeszélés) — — — — —	404
Reményi József (Óhio, Cleveland): Ablakmosás, Nem mindig én szólok a versben — — — — —	410, 411
Quasimodo István: Könnyelmű fráter (elbeszélés) — — — — —	412
R. Tosovics — Sáfrány Imre: Hiába, Ha meztelen vagy (műfordítások illusztrációkkal — — — — —	423, 424
Borisz Zihlerl: Az egzisztencializmus és társadalmi gyökerei (befejező közlemény) — — — — —	425
Urbán János: Eperszedők hajnala (vers) — — — — —	453
O r s z á g j á r á s	
Majtényi Mihály: Rigómező — — — — —	445
Ö r t ú z f é n y é n é l	
Stadler Aurél: Kosztolányi — — — — —	451
D i s p ú t a	
Varga László: 1848 és mi — — — — —	454
Herceg János: Válasz — — — — —	461
N é p r a j z	
Bóna Júlia: Szlavóniai magyar népballadák — — — — —	463
S z í n p a d	
Lévay Endre: Színpadi játék Palicson — — — — —	469
K ö n y v s z e m l e	
Sárosi Károly: Fehér Ferenc: Jobbágyok unokái, Mikszáth Kálmán: Különös házasság — — — — —	475, 477
Bori Imre: Sinkó Ervin: A mi második forradalmunk, Dobrica Csozics: Majd megvirrad már — — — — —	479, 480
L a p s z e m l e	
	482
K é p e k	
Bezerédy Lajos: Erdőirtó (címlapkép)	
Vihar előtt — — — — —	391
Favágó — — — — —	409
Gátépítés (részlet) — — — — —	444
Portré — — — — —	452
Sáfrány Imre: Utcarészlet — — — — —	423
Akt — — — — —	424

Szerkesztőség: Noviszád. A. Rankovicsa 19. Telefon: 20-63
 Kiadja a Testvériség-Egység könyvkiadóvállalat, Noviszád, Teodorovics utca 11
 Előfizetési díj: Egy évre 420 D, fél évre 210 D, egyes szám 40 D.
 Postatakarékszámja 300-T-251. Lapzárta minden hó 10-én
 Kéziratokat nem, őrizünk meg és nem adunk vissza
 „Minerva” nyomdavállalat, Szabadka

Könyvkiadásunk legújabb értékei

HERCEG JÁNOS:

Papirhajó

Cikkek, karcolatok, essayk, kisebb tanulmányok sorakoznak
kötetbe gyűjtve.

A könyv ára 100.— dinár, könyvbarátoknak 80.— dinár.

HERCEG JÁNOS:

Három halász meg egy molnár

A jugoszláviai magyar írás egyik kimagasló egyéniségének leg-
újabb novelláskötete. Akik már olvasták azt mondják, ez lesz az
év legnagyobb könyvsikere.

Ára 120.— dinár, könyvbarátoknak 96.— dinár.

ROBERT HEINLEIN:

Őrjárat a világűrben

Verne óta kevés ilyen izgalmas ifjúsági kalandregényt írtak.
Ennek a regénynek azonban nem a pusztá fantázia az alapja: az
író majdnem minden részletét a tudományos fejlődés várható
eredményeire alapította.

Ára 260.— dinár, könyvbarátoknak 208.— dinár.

Megjelent

MIRKÓ BOZSICS:

Visszavonulás

A tehetséges horvát drámaíró legnagyobb visszhangot keltett
műve. A háromfelvonásos dráma cselekménye a népfőlszabadító
harc idején játszódik s a katolikus klérus sötét üzelmeit hozza
elénk. Fordította: Lévay Endre.

„TESTVÉRISÉG-EGYSÉG“ KÖNYVKIADÓ, NOVISZÁD,
A. Teodorovicsa-u. 11.

A MI IRODALMUNK

Fejlődő magyar könyvkiadásunk értékei

Szépróza

regények, novellák

MAJTÉNYI MIHÁLY: Élő víz	116	Din.
SZIRMAI KÁROLY: Viharban	150	„
HERCEG JÁNOS: Bors és fahéj	75	„
LŐRINC PÉTER: Görbe-utca 23	100	„

Költészet

ÁCS KÁROLY: Kéz a kilincsen	140	„
FEHÉR FERENC: Jobbágyok unckái	140	„
THURZÓ LAJOS: Tavasz Jánoska elindul	100	„
CSÉPE IMRE: Májusi mezőkön	90	„
LATAK ISTVÁN: Nyugtalan álmok	95	„
DEBRECENI JÓZSEF: Vacsoracsillag	60	„

Színművek

SINKÓ ERVIN: Elítéltek, dráma	200	„
SULHÓF JÓZSEF: Kidőlt a májusfa, népszínmű	250	„
MIRKÓ BÓZSICS: Visszavonulás	130	„

Igazi könyvsikerek

ZILAHY LAJOS: Ararát	450	„
MAJTÉNYI MIHÁLY: Garabonciás	72	„
R. KIPLING: A dzsungel könyve	300	„
SZTANKOVICS B.: Guzbakötött élet	140	„
CSÓSZICS DOBRICA: Majd megvirrad már	250	„
MIKSZÁTH KÁLMÁN: Különös házasság	300	„
PREZSIHOV VORÁNC: Lenn a völgyben	300	„

Könyvek számokban

Mennyi könyvet adott könyvkiadónk az olvasó kezébe:

1952-ben megjelent 62 mű	
összpéldányszáma	291.800 kötet
értéke	21,385.000 dinár
Tankönyv 12 mű	
összpéldányszáma	104.700 kötet
értéke	8,857.000 dinár
Könyvbarátok Köre tagja	2 200
könyvbarátok könyvforgalma	2,000.000 dinár

TESTVERISÉG-EGYSÉG könyvkiadóvállalat, **Noviszád, Arsa Teodorovics 11**

Könyvlerakát: Noviszád, Duna utca 10. — Szabadka, Szabadság-tér 4